

nió

omtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet t

9

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIII, ÉVFOLYAM 9. SZ. 1959.
S Z E P T E M B E R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Habfehér csipkeszalag

Szimón Boschan Magda

— Az igazat... az igazat mondja meg! — könyörgött Pál anyja, és remegés futott át a testén, mert érezte, hogy ezúttal nem marad el a válasz.

Milica Marković rövid tétovázás után feléje fordította sötét, a szülés óta foltos arcát, amelyre rányomta vörös bélyegét a tüdővész, s megfontoltan beszélni kezdett:

— A hős anyjának meg kell mondani az igazat. Igen... elesett. Hangja megzendült, majd elhalt a félhomályos, szegényes, gyermekágyakkal, a kis vaskályha mellett száradó pelenkákkal zsúfolt szobácskában. Az újszülött a ruháskosárban aludt.

Svetozar Marković, a kivégzett tartományi párttitkár özvegyének búvóhelye törvényen, időn és téren kívül állt, s ez a környezet minden látogatót arra készítetett, hogy halkán beszéljen. Nem volt itt helye könnynek, sirásnak, nevetésnek, hisztérikus rohamoknak. Itt — akárcsak a templomban — minden szónak megnövekedett a súlya, jelentősége, mégsem érezte magát feszélyezve senki. Jó volt itt lenni, ebben a szobában, Milica Marković és két gyermeke mellett, ebben a zugban könnyebben megfedelkezhetett az ember a megszállásról,

mindenről, ami a külvilágban történt, mint másutt, és zavartalanul átadhatta magát gondolatainak, sőt ábrándjainak is.

Papp Pál most már végleg, visszavonhatatlanul halott volt. Édesanyja furcsa pózban ült Milica mellett, hirtelen megöregedett, összeroskadt a gondolatok súlya alatt. De nyugodt volt. És szégyellte magát, hogy az imént kimondta azokat a szavakat a feketehajú, barnabőrű, lázrózsáktól égő arcú, tüdővészesszony előtt. (Amikor elhangzottak a szavak, arca valósággal lángra lobbant, azután kialudt a tűz, az arc újra elsötétült.)

— Megölöm magam, ha meghalt! — jajdult föl az anya néhány perccel előbb, (ekkor még nem tudta elhinni, hogy fia halott. Hátha csak nem ír... ki tudja?), most már azonban világosan érezte, hogy ezek az üres, nagyhangú szavak már a múlthoz tartoznak, elfutott, zsi-vajos, és magányos, küzdelmekkel, és veszekedésekkel teli, szép és csunya életéhez, aminek most — végeszakadt. Csak a halál, fia halála maradt meg.

Ugyan mit is változtathatna az ő halála ezen az egyedül fontos és lényeges tényen? Nem, nem lesz öngyilkos. Sőt, kötelezettséget, szent köteletséget,

nem... kényszer, önmagánál erősebb kényszer érzet, hogy fia halálát a maga életébe zárva őrizze meg.

Milica szavai: „A hős anyjának meg kell mondani az igazat...” Nem azt mondta: „Maga harcos, akárcsak ő, ki mondom tehát az igazságot...”

„Igaza van” — gondolta és egészen elveszettnek érezte magát. — „Csak anya voltam (bűn ez?), a fiam anyja. Akármit tettem, érte tettem. Rejtegettem az illegális pártmunkásokat, a tilos könyveket, veszekedtem és verekedtem a rendőrökkel, érveltem, vitáztam, szerettem és gyűlöltem — csak ő érte! Nem is annyira azért, mert igaza volt, mint azért, hogy igaza legyen, hogy igazsága — mint a napfény — minél előbb föl-fölragyogjon s mindenki igazsága legyen...”

Milica ebben a pillanatban felelősnek érezte magát a hozzá léleklében oly közel álló hős anyjának életéért. Feszülten figyelte fáradt arcát, lehunyt szemét. Egy darabon követte gondolatait, azután elveszítette a nyomot, eltévedt, de meg is nyugodott, és az alvó csecsemőt nézegette.

Milica — mint a kölykeit féltő űzött vad —, fiatal, láztól gyötört lényének minden erejét megfeszítette, hogy megmentse, életben tartsa Svetozar gyermekeit. Amikor férjét elfogták, őt is letartóztatták. (Miért is nem ölte meg férje a búvóhelyen, mielőtt a csendőrök és a katonák betörték a házba, miért nem vette le a válláról a felelősség terhét?) A fasiszták azonban csak a férjét lötték agyon, őt nem végezték ki. Új életet hordozott magában. (Lám, mennyire tisztelték a megszállók az éppen megfogant életet, ha ebből tőkét kovácsolhattak maguknak a külvilág és önmaguk előtt!) Néhány hónapot börtönben töltött, őrijító, tompa, makacs fájdalom volt az élete, hiábavaló küzdelem az egyre izzóbb, erősebb lázzal, amely rohammal vette birtokába elgyötört testét, aztán szabadon engedték, hogy megszüljön gyermekeit. (Meghalt volna, ha nem engedik ki. Hátha jobb lett volna?)

Most már azonban nem enged meg, hogy újra elfogják, hogy elválasszák kicsinyeitől. Svetozar gyermekeinek, a négyéves kislánynak és a kisfiúnak szükségük van anyára, mert élniük kell.

Milica ismét illegalitásba vonult. Hiába figyelték, eltűnt a hatóságok szeme elől, Novi Sad parasztnegyedében. Itt élt a megszálló hadak központjában,

a detektívek, besúgók, csendőrök közvetlen közelében.

Pál anyja kinyitotta a szemét.

„Még nem tudja, hogy Anya lett.” — E súlyos pillanatokban is sajnálkozást érzett a fiatal asszony iránt. — „Nem érzi meg, hogy ő is, a harcos, — sápadt, fénytelen bolygóvá vált, gyermekeinek háialig hűséges szerelmesévé.”

Talán még sohasem látta ilyen világosan, határozottan a dolgokat. Volt rá ideje (fia halála sohasem múlhat el), hogy gondolkozzék a feketehajú, kistermetű asszonykáról. Kedvesnek találta, szerette. (Csak Pál miatt?)

A két anyát — az öregebbet és a fiatalabbat — elszakíthatatlanul összefűzte a hős fiú emléke.

A gyerek a kosárban aludt. Közben bealkonyult. A háziasszony két viaszgyertyát hozott a szobába, Milica azonban nem gyújtotta meg, mert akkor le kellett volna sötétítenie a szoba egyetlen ablakát, amely a ház mögött fehérlő, havas udvarra nézett. (Úgy látszik, minden illegális harcos a parasztházak hátsó szobájában lakott.)

„Nem mutatom meg neki a végzetes halálhírt hozó közlőnyt, kegyetlenség volna” — határozott magában Milica, és megborzadt a szeme előtt fölmerülő képtől: Pál német tiszti egyenruhában surran át az arcvonalakon, összeköttetéseket teremt és tart fenn, szervez, buzdít, vigasztal, (egyetlen mosolyával, egy tréfával, sokszor kemény, de nem bántó tréfával őt is, a legnehezebb pillanatokban is meg tudta vigasztalni), meggyőző könnyedséggel árja származásának mondja magát, Dalmáciába siet, sürgős a dolog, mert a fölkelésnek ezen a sziklás, napsütéstől izzó talajon is lángot kell fognia, és — egy éjjelen, talán egy óvatlan pillanatban (lehet, hogy áruulás történt) elfogják, megkínózzák, szabad, büszke testét mégegyszer, ezúttal utoljára véresre verik, ájulásig botozzák — azután agyonlövik a kisvároska halálraremült, összeterejt népe előtt.

Sem a gyilkos olaszok, sem a kivégzés riadt, nyomorúságos nézői nem tudták, kit löttek agyon azon a füledt napon...

Papp Pált.

Édesanyja nem volt szép asszony, több volt ennél: magas, szálegyenes, határozott mozgású, méltóságteljes nagyasszony. Tágranyílt, nagy, barna szeme fölött hófehér homlok magasodott a lángolón vörös haj tövében. Pál az ő fia volt: természetes, magas, erős és okos. Nemes. Az ő nagy szeme fölött is magas, erős homlok, bodros vörös haj.

Kezdetől fogva elvakultan, bolondul, áldozatosan szerette. Anyaszívében külön hely volt egy csöppet sem tehetséges, kissé talán sikerületlen idősebb fia számára, úgy szerette, ahogyan a beteg gyerekeket szokás szeretni, lemondással és örökös lelkiismeretfurdalással. Hiszen ő szülte ilyennek! Kertésznek adta, és meg volt elégeve ezzel a választással, mert Pál bátyja szerette mesteriségét.

Pál egészen más volt.

A korán elhunyt vidéki, bánáti bíró özvegye előbb Novi Sadra, majd Belgrádba költözött, hogy a férje után járó szűkös nyugdíjból — a bírónak nagyon kevés szolgálati éve volt — őt, Pált is taníttathassa. Derűsen, elszántan vállalta a novisadi Katolikus porta egyik udvarában meghúzódozó szoba-konyhás proletárlakás vizsgáltanságát, és az örökös adás-vevést, ezt a méltatlan munkát, amit mégis csinálnia kellett, hogy a nyomorúságos nyugdíját néhány dinárral megtoldhassa. A nincstelenséget zokszó és bánkódás nélkül, királynői méltósággal tűrte, s magatartása fiaira is átragadt... A már gimnáziumba járó Pálnak sohasem volt pénze mozira, mégsem, gondolt arra sohasem, hogy szegény, s még kevésbé jutott eszébe, hogy irigykedjen gazdag osztálytársaira. Anyja nevelése szabaddá, bátorrá, gátlástalanná, derüssé és egészségessé tette...

Titkolt büszkeséggel figyelte gimnazista fia fejlődését. És mennyire igyekezett lépést tartani vele! Mindketten minden iránt érdeklődtek. Nem lehet tudni, melyikük vette át a másiktól ezt az örökké kíváncsi örökifjú, nyílt, kutató szellemet. A hosszú téli esteken végeérhetetlen vitákat folytatott fiával, és minden szabad percét arra használta föl, hogy olvasson. A polgári iskola, ahova a magafajta lányok jártak, édeskésnek bizonyult...

Bánkódott emiatt? Bizony bánkódott!

Tudta, hogy fiát nem elégíti ki a gimnázium önképzőköre, amelynek tagjait nemzeti és hazafias lelkesedés fűtötte, tudta róla, hogy más, valóbb, igazabb dolgok után kutat. S elkövetkeztek az első titkos, ártatlanságukban is merész találkozások a munkásifjakkal, a csavargár fészereiben, az első előadások... Sohasem korholta bátorságáért, amelylyel fizikai és vegytani kísérleteit végezte, olthatatlan kíváncsiságáért, ami arra ösztökélte, hogy gyalog bejárja az országot.

Az 1930—31. iskolaévben Pál leérettségizett. Beográdba ment, az egyetemre. Édesanyja Novi Sadon maradt, de nem soká.

1933-at írtak. A német forradalom végérvényesen kapitulált, a nemzeti szocialisták a bosszú, a revans és Nagynémetország szilaj jelszavaival egyik napról a másikra kezükbe kaparintották a hatalmat, a fajelmélet ideológiája mennydörögve gördült végig Európán, és Beográdban az egyetemi hallgatók egy csoportja — talán ők voltak az elsők a világon — kódarabokkal beverte a német követség épületeinek ablakait. Tüntetések... letartóztatások. Pált is betuszkolták a rabomobilba, és ekkor első ízben zárult be mögötte a beogradi Glavnjača kapuja.

Amikor édesanyja tudomást szerzett a történekről, az első pillanatban megéhekkent. Beográdba sietett, a hirhadt fogház kapuja elé.

Minden felelősség őt, csak őt terhelte! Fia a legveszedelmes útra lépett. Erre nem számított. Hogy is került a német követség ablakai alá?

Kész volt akár verekedni is fiáért. Mindenekelőtt azonban azt kellett megtudnia, ki volt a hibás a dologban. Barátai, kollégái?

Még fiatal volt, erős, s tűzvörös haja lobogott, amint végigszáguldott Beograd utcáin. A Londonnál, a vajdasági diákmenza bejáratánál, beleütközött egy orvostanhallgatóba, fia barátjába, és nagy hangon rárivallt:

— Mit csináltak Pállal?

A bizonytalan, dadogó válasz (ugyan milyen is lehetett volna?) természetesen nem elégítette ki.

Hát már nem akar orvos lenni? Pedig olyan nagy kedvvel kezdett tanulni, egyik vizsgáját a másik után kitűnő osztályzattal tette le, és csapásnak érezte, ha nem tizest kapott. Az anya igyekezett elhítenni magával, hogy valami kiszámíthatatlan félreértés történt, bízott benne, hogy minden rendbe jön, és fia — egészen bizonyos — nagy ember lesz, tanult, jó ember.

A lelkében dúló kételyek ellenére sem engedte meg, hogy az emberek sajnálkozzanak rajta és fián. Védelmébe vette fiát, a „fegyencet”, bizonygatta ismerőseinek, hogy fiának föltétlen igaza van, és — életében először — szembeszállt a rendőrséggel.

A beogradi rendőrfőnökség épülete előtt egész tömeg asszony verődött össze. Csomagokat hoztak, mert híre ment, hogy a letartóztatottakat éhezetik. Az

ügyeletes hallani sem akart a csomagokról. Pál édesanyja kiáltozva ment neki az őrnék:

— Nincs jogotok éheztetni őket! Ha ti nem, majd mi adunk nekik enni!

Az asszonycsapat fölzúdult, körülvette az őrnéket és pokoli zsvajvt csapott. Végül is átvették a csomagokat.

Kétségei fokozódtak, amikor Pált szabadlára helyezték. Felnőtt, érett emberként állt anyja elé, nem titkolta meggyőződését, érvei határozottak, kemények voltak, mindig a lényegbe vágta, pontosan meghatározta a történeteket, amelyek már az anyát is régóta foglalkoztatták.

Németországból szitkok, mételyző hazugságok, vad fenyegetések záporoztak. Az anya környezetében élő embereket aggodalom fogta el. A nemzetiségi különbségek egyik napról a másikra éket vertek az emberek közé, a nemrég még jóbarátok nem köszöntek egymásnak, a rádióhullámok teli voltak rekedt, eszeveszett, háborúra uszító beszédekkel, s az anya megértette, hogy fiát nem ifjonti eszmények ábrándjai kötögeztették meg, látta, hogy nem meddő, lényétől, múltjától és szereteteinek múltjától idegen és veszélyes politizálás az, amit fia művel, belátta, hogy védekezni kell a véresen komoly valami ellen, eljött a lenni vagy nem lenni pillanata...

Elhatározta, hogy fia mellé áll. Beogradba költözött, hogy támasza legyen.

Beograd, Zeleni venac, egy kis lakás a harmadik emeleten. Gondok, izgalmak, örömöz.

Mintha csak most talált volna önmagára, eddig fékentartott temperamentumának rejtett erőforrására, az anya végvára avatta a szűk kis otthont, s minden letartóztatás után tiltakozásokkal ostromolta az igazságügyi minisztériumot meg a rendőrfőnököt, Vujkovićot, a hirhedt botozót. Tagja volt a szülők minden küldöttségének, s Vujković hamarosan kerülni kezdte, félt tőle: veszedelmes vadállat az anya, ha gyermekét védi, az ember sohasem tudhatja, mikor veti rá magát, mikor mar bele gyilkos harapással.

Mosolyognia kellett, ahányszor csak eszébe jutott az a mozgalmas nap, amikor fia egyik barátjának édesanyjával együtt kihallgatásra jelentkezett Vujkovićnál. Hírét vette, hogy egy tüntetés után (annyi sok tüntetés volt, mint égen a csillag) verik a letartóztatottakat. Vujković, aminth meghallotta a nevét, föl-

szisszent: „Be ne engedjétek azt az asszonyt!” Az anya azonban valósággal betört az irodába, anélkül hogy szólították, berohant, félrelökte a megrökönyödött rendőrt, s amikor Vujković dühösen megfenyegette, hogy letartóztatja és elvéteti nyugdíját, ugyanolyan nagy hangon, mint a haragjában reszkető rendőrfőnök, kiabálni kezdett:

— Maga akar engem letartóztatni?! Maga? — visította. — Elvonná a nyugdíjamat!? Mit képzelsz magad? Van még törvény ebben az országban! (Egy csöppet sem volt meggyőződve erről, de azért csak mondta.) Tudja meg, hogy az én férjem bíró volt!...

Kitűnően mímelte a nemes méltatlankodást.

Papp Pálra kimondták az első ítéletet. Mitrovica. Éhségstrájk.

Az egész országban hatalmas mozgalom indult meg. A párt mindent elkövetett, hogy megmentsse harcosait: szaporodtak az aláírások a kérvény alatt, amelyben emberi bánásmódot és szabadulást követeltek a politikai foglyok számára. (Nem bocsátották őket szabadon, az általános nyomásra azonban kénytelenek voltak teljesíteni a követeléseket.) A sok-sok ezer aláírással ellátott kérvényt küldöttség vitte az igazságügyi miniszterhez, s a küldöttség tagjai között ott volt ő is, Papp Pál anyja.

Hogyne lett volna ott, hiszen Pál is sztrájkolt! Világosan látta fiát, amint — már a veszedelmes betegség csfájával a mellében — mozdulatlanul fekszik a mitrovicai fegyház nagy cellájának padlóján, a sok elgyötört, mozdulatlan, fogytán lévő erejükkel takarékoskodó foglyok között. Éheztek...

A miniszterrel folytatott vita éles hangnembe csapott át:

— Miért verik a fiainkat? Milyen jogn tartják és kínozzák őket a fegyházban?! — lármázott Pál édesanyja, s magáról meglepedkezve, esernyőjével verte a meghökkennt miniszter íróasztalát.

— A szülők is megverik gyerekeiket, pedig szeretik őket! Nevelni kell a gyerekeket — igyekezett megőrizni a társalgó hangnemet a miniszter. Az anya azonban keményen a szemébe vágta:

— Senkit sem lehet véressel nevelni!

1938-ban, alighogy kikerült a fegyházból, Pált ismét letartóztatták. Egy tüntetésben vett részt. Egyetemista barátai tudták, hogy beteg, mindenképpen meg-

akarták hát óvni az újabb veréstől. Kiharcolták, hogy az anya meglátogathassa fiát.

A beszélgetés természetesen a rendőrfőnök úr is jelen volt. Mert hát ki tudja, milyen pokoli tervet főz ki ez a veszedelmes asszony, ha magára hagyja a fiával.

— Hogy vagy? — tette föl az első kérdést az anya a hármás megbeszélésén. Pál nyíltan válaszolt:

— Jól vagyok, édesanyám, csak éppen vért köpök. — Szája szelíd mosolyra húzódott, mintha bocsánatot kérne, hogy fájdalmat okoz édesanyjának.

— Nem igaz! Hazudik! — ugrott talpra Vujković ordítva. — Egy újjal sem nyúltunk hozzá!

— Az én fiam nem hazudik! — vágott közbe az anya. — Jó lesz, ha vigyáz magára! Amikor lefogták, még nem köpött vért. Megyek a miniszterhez! — Kiabált, pedig sírni szeretett volna. Ekkor még erős volt, nem árulta el érzelmeit.

Senki sem szereti a botrányt, még a rendőrfőnökök sem. Vujković — mit tehetett — szabadon bocsátotta Pált, de azzal a föltétellel, hogy elhagyja a fővárost.

Pál Novi Sadra utazott, s egy ideig nagyanyjánál lakott. Nem sokáig... Egy újabb kommunista-pőr során elítélték, mégpedig 15 évi fegyházra. Igaz, távollétében ítélték el, mert Papp Pál többé nem adta meg magát a rendőrségnek, s a törvényszék előtt sem jelent meg. Három évvel a második világháború kitörése és a megszállás kezdete előtt teljes illegálisba vonult, hogy lelkének minden erejével bátoríthassa azokat, akik szabadságot és világszabadságot kerestek a szabadság és napfény nélküli országban.

Családja számára elveszett. Súlyos csapás volt ez édesanyja számára. Nem kiabált, nem lármázott többé. Nem csinált jeleneteket a rendőrfőnök előtt, és nem verte már esernyőjével a megrökönyödött miniszter íróasztalát, de nem is nevetett, csak nagyritkán mosolyodott el.

A ruhákosárban alvó gyermek fészkelődni kezdett.

Az anya gondolatai megtorpantak. Újra hallotta azt a mondatot, Milica szavait, amelyek mintha önálló életre keltek volna a kis szobában: „A hős anyjának...” És bármennyire idegenül, sőt érthetetlenül csengtek is ezek a szavak, annyit megértett belőlük, hogy Pál nagy ember lett. Nem nagy orvos,

hanem nagy politikus! Mikor, hogyan történt mindez — nem tudja. Talán azokban az években, amikor illegális harcosként bejárta egész Jugoszláviát szülőfalujától, Perleztől kezdve, Novi Sadon és Suboticán keresztül Zágrebig, Dalmáciáig. Vagy már előbb kezdődött?

A szobában teljesen besötétedett. Éjszaka volt már, amikor a háziasszony újra a szobába lépett, és jelentette, hogy a kis utcában minden csendes. Az anya fölállt és elbúcsúzott. A kosárban alvó gyermek fölsírt, s Milica sietve vette karjába.

— Ne engedje meg, hogy letartóztassák! — mondotta Milica Pál édesanyjának. — Költözzön hozzám! A háziaszszonnyal megállapodtam. A háború nem tart már soká...

— Majd meggondolom — mondotta az anya, és kiment az éjszakába.

Elmúlt a tél néhány hónapja anélkül, hogy fölkereste volna Milica Marković lakását. Eljött 1944 áprilisa. A vörös hadsereg a Kárpátok alatt állt már, s Hitler, a német és magyar nép örökös barátságának ismételt szövege és az erre ürített számtalan pohár után — ami biztos biztos jelszóval — parancsot adott hadseregének, hogy szállja meg Magyarországot területét. A német haderő bevonult Pestre, és megszállta a megszállott Bácskát is.

A városok utcáin megjelentek a már ismert plakátok: „A zsidóknak nem szabad... A zsidóknak nincs joguk... A zsidók nem...” A villanyárammal telt tuskésdróttal kerített haláltáborok Európaszerte kitérték kapukat, hogy elnyeljék új áldozataikat...

És ekkor, egy áprilisi estén, az anya belépett a kis szobába.

— Táborba visznek bennünket — mondotta és megsimogatta Svetozar kisfiát. — Fogadja el tőlem ezt a holmit.

Milica reszkető kézzel csomagolta ki az anya ajándékait. Ó, micsoda kincsek!

Papp Pál olajképe! Moša Pijade festménye. A mitrovicai fegyházban készült, az éhségstrájk, a fegyházigazgatóság elleni harc idején, akkor, amikor Papp Pál — a foglyok nagy öröme — Mitrovica egyetlen vicclapját szerkesztette. Azt mondják, hogy a közepes nagyságú kép a nagy forradalmárfestő legjobb alkotásai közé tartozott. Szokatlan távlatban, mégis híven ábrázolta a hatalmas, gondolkozó homlok alatt aránytalanul kicsinynek látszó, hosszúkás arcot.

A képen kívül, a sok apróság között, az anya egy hosszú, habfehér csipkeszalagot is hozott magával. Fia ágy-neműjét akarta vele díszíteni, majd ha megnősül... (Miféle ábrándokat nem ringat a forró anyai szív!)

Milica reszketett. Pál szinte élt! Nem tudta levenni szemét az élénkszíni, meghökkentő hasonlatosságú arc'képről.

Pálnak, elsősorban Pálnak köszönheti, hogy férjhezment Svetozarhoz. Svetozar halott (és Pál is meghalt), mégse cserélne egy asszonnyal sem a világon. Házassága egy egész életre elegendő élménnyel ajándékozta meg.

Valamikor régen — vagy csak neki tetszik úgy, mintha olyan nagyon régen lett volna? — mint a SKOJ újdonsült tagját, a pártnyomdába osztották be munkára, Svetozar Marković mellé. Egy csendes novisadi utca házában működött a nyomda. Hónapokon át egyedül voltak — ketten. És fiatalok, túlnőt fiatalok voltak.

Svetozar elvtársainak sok gondot okozott ez a szerelem. Hiszen polgári, tipikus politizálgató polgári családból származott, mondták. Szabad-e Svetozar Markovićnak feleségül vennie egy ilyen lányt? Milica életének legnehezebb időszaka volt ez, kétségekkel, szenvedésekkel teli korszak. A gordiuszi csomót Papp Pál, Svetozar jóbarátja oldotta meg. Erélyesen és bölcsen lépett közbe: „Ha érdemes volt arra, hogy ilyen fiatalon fölvegyük a SKOJ-ba” — mondotta — „ha akkor nem merült föl származásának kérdése, amikor a legbizalmasabb pártmunkával, nyomdai munkával, bíztuk meg, most nincs, nem lehet helye ennek a kérdésnek.”

A fehér csipkéből rég elfelejtett illat szállt föl finoman.

Pál is elveszítette egyetlen szerelmét. Az a lány, akit még diákkorában meg-

szeretett, nem volt elég erős és bátor, hogy elviselhesse Papp Pál meghajszolt életének terhét, az elválások súlyát, a magány hónapjainak szürkeségét, a boldogság rövid, nagyon rövidre szabott pillanatait. (Nélküle egyáltalán nem volt része boldogságban — ezt azonban már későn tudta meg.) Pál elveszítette a leányt, de mindig igazságos maradt a szerelmesek iránt. Milica jól tudta ezt. És hálás volt neki, végtelenül hálás...

— Maradjon nálam! — kérte Pál édesanyját, az anya azonban nem tudta elszánni magát.

Otthon, a megüresedett, széthulló otthonban, édesanyja, Pál megöregedett, magatehetetlen nagyanyja várt rá. Hagyja magára ebben az éseveszett zürzavarban? Miért?

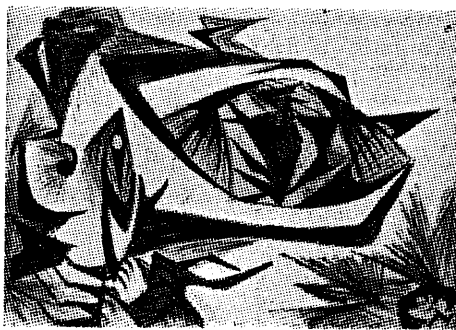
(Az öregasszonyt katonák dobják majd ki a lakásból, földobják az első kocsi-ra, s ő magárahagyottan, értetlenül nyújtja fonnyadt, csontos kezét az emberek felé, akik észre sem veszik, és...)

Nem. Nem hagyhatja el. És miért is hagyná el?

Milica hiába kérte, hiába könyörgött neki. Pál édesanyja elbúcsúzott tőle, és sietve távozott. Néhány nap múlva azonban visszatért. Mégis, megváltoztatta szándékát — örvendezett Milica és megölelte, saját édesanyját, Svetozart, Pált ölelte magához benne. Az anyának azonban csak egy kívánsága volt: magával vinni a festményt, magas, gondolkozó-homlokú fiának arcképét.

Milicának nem volt ereje, hogy megszólaljon: Hagyja itt azt az értékes alkotást, hátha így megmenthetjük a jövő számára!

Az anya elment a halálba, és magával vitte fia drága arcának képét. Csak a habfehér csipke maradt meg, nagy szeretetének utolsó bizonyítéka

Elégikus sorok egy ló hullája fölött

Fehér Ferenc

Lám, kidöltök lassan mind a sorból,
szépcsípejű kancák, nyakas csödörök,
és ringó járásotokra nem emlékeznek majd
a délibáb vizébe merülő nyári országutak,
a bötorkú vásárok,
a delelő eperfák,
az emlékeikbe roskadt nagykapuk,
a fegyelmezett traktorok;
elringotok az utolsó szalmáskocsikkal,
melyeket felszarvált az idő,
s holnap hatalmas állkapcáitok
harapnak már csak a hűtlen égbe
valamelyik sárgaföldes gödörből...

Lám, kidöltél te is, vén csataló,
az út pora rajtad az utolsó lepel,
s vasbeton póznák gyertyáinál
én tartok rólad emlékbeszédet
két pipiskének, itt, a mezsgyekarón,
míg el nem jön érted a szűkszavú Sintér...

...Ki kérdi már hancúrozó csikókorod herés tájait;
a szabad száguldásokat,
amikor még szabadon tértél meg a rúdhoz;
s a jászolól langyát,
ahová esténként befúrhattad
csillagos homlokod?...

A betöretés volt mindig a sorsotok:
a zablá,
a gyeplő,

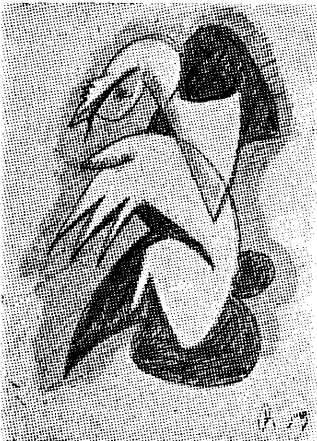
a fegyelmező, közétek feszülő rúd;
a boros ostorpatintás,
a hej-az-atyáírstenes szitok,
vagy a hujhujhajrás harctéri fűbeharapás...

Gazdáid csereberéltek,
s nem te őket;
olykor leereszkedve paskoltak, veregettek,
csak azt nem firtatták sosem,
hány lóerős vagy...
Nagykönyvükben ott volt a kalóriafogyasztásod,
csak a végtelen utak végtelen fájdalma nem...

A kerekek ott görögtek mindig a nyomodban,
te voltál az út,
az engedelmes rándítás,
az okatlan nekifeszülés,
a szakadtinú önfeláldozás,
a ziháló test tajték-melege,
ha harsant a „fogjuk meg, emberek!";
te voltál a legyekkel rajzó varos alázat;
hordtad az ellenzőid akkor is,
amikor már megvakultál a kintől...
Ellenzőid zsalugáterei alatt,
vak szemeidben hunyt le mindig a nap.

Mesélek rólad két pipiskének
vasbeton póznák karcsú gyertyáinál,
míg el nem jön érted is a szüksézáví Sintér...

Nyomorult életed végén
elégtételül említhetem-e,
hogy a rúdhoz kötözve,
mindig hátsófeled mutattad
ostoros gazdáidnak?...

Szinyi búcsú

Részlet

Mirko Božić

A lig pirkadt, Perka már talpon volt. Nagy kendője két végét megcsomózta a nyaka és dereka körül, abban ring majd a gyerek, úgy viszi majd mint a fiahordó, amíg térdre ereszkedve végigkúszik a vezeklés útján, fogadalma szerint. Elnehezült tagjaiba visszatért egy kis erő. Kezresztet vetett és elindult.

Amerre csak nézett, mindenfelé tömérdek ember; alszanak, ott az utcán. Ezen az éjszakán még a templomot is szálláshellyé alakították át. És az ol-tári kegyeszek tőszomszédságában elcsigázott utasok heverték és horkoltak, mosatlan lábukkal, mely a rettenetes nyári hőségben orrfacsaró bűzt árasztott. Perka megmártotta kezét a szenteltvízben, meghintette vele magát és gyermekét, és mindjárt ott a templomajtó küszöbén puhán letérdelt, kissé megemelve hosszú, redős szoknyáját és fönt a derekán begyúrte egy vékony zsinog alá, mely különben erősen szorította.

— Szűzanyánk, segíts! — jaldult fel és elindult térden csúszva, kezével hadonászva, mert nem tudta, mit kezdjen vele. Tántorgott jobbra-balra, mint a nyomorék, mint a hasas tehén. Még húsz métert sem haladt talán ezen a Kálvárián, amikor először érintette meg kezével a földet. A rémület jege járta át a gyermek miatt, hiszen könnyen agyonnyomhatta volna. Térdét már lehorzsolta és most óvatosabban emelgette az egyenetlen és éles kavicssal teleszórt úton. Csak volna, aki segít a gyereket vinni. De nem, a fogadalom csak így érvényes, magzatával a mellén, mert különben nem akarják majd megkeresztelni. S ezért lelke legmélyéből fohászzkodott az Áldott Szűzhöz, leheljen belé nagy-nagy akaratot és csak még egy cseppnyi erőt, mert az el-elhagyja.

Már kora reggel elindulnak a nagy fogadalmat tett asszonyok. Térdenállva vonszolják magukat a templomtól, a város körül, a nagy augusztusi kör-

menet szokott útján. Ki előbb, ki később — ki gyorsabban, ki lassabban úgy úszik ott az út porában, mint zavaros folyóvízben céltalan rönkök. Utolérik, elkerülik egymást, elmaradnak egymástól, ellankadnak, ruhájuk nyomán porfelleg leng, fehéren, mint címerig terhelte bárkák vitorlája. A porba könnycseppek hullanak és vér meztelen, felsebzett térdükből. De ők azt hiszik, tisztátlan vér ez, amit úgy adnak oda kínban, nemcsak azért, hogy megmentsék lelküket, hanem azért is, hogy gyógyírt találjanak beteg, földi hüvelyükre.

A parknál rettenetesen ellankadt. Ez volt Perka tizedik pihenője. Leült, gyengéden megnyalazta térdét, mely valósággal égett a hosszú úttól. A bőr elrongyolódott rajta, kitészett alóla a piros hús, és az éles, bevágások és mélyedések alatt tompán fájtak a csontok. Itt a parknál érte utól Angyeliya.

Gyengéd, simogató, türelmes tekintetet vetettek egymásra.

— Nem áll kezemre a gyerek! — mondta Angyeliya szűgyenlősen. Fiát, a kis idétlenkét bal kezével ölelte magához, úgy tartotta, és a gyerek, csöpögő orrával, mindegyre hozzáért vállához.

— Menjünk lassacskán, együtt — ajánlotta Perka. — „Ha teljesítjük a fogadalmat, nem leszünk többé, mint két magános fatőnk az erdőben!” suttogta maga elé a kendőbe, mintha csecsemőjét is bátorítani akarta volna a kitartásnak és állhatatosságának ezen az útján.

Most már mindketten lassan vitorláztak, mindketten emberi igazságot koldulva: az egyik bocsánatot, a másik termékenységet. Nyomuk hosszú csikban húzódtott utánuk a porban.

Angyeliya vért hányt, arca sömörösen fonnyadt volt, mint egy hervadt, fehér rózsaszírom. De arcának ékessége: szemének szépsége még megmaradt. Gyors hervadásában, szelíd tekintete szüntelen, könnyes búcsúzokodás volt egy megszűt út előtt, ahonnan nincs visszatérés. Beteges, szenvedő arca bánatos vonalait barnacsíkos fekete kendő keretezi, melynek két csücske fáradt mellére hull.

— Még egy kicsit, még egy kicsit, aranyom! Szűzanya néz bennünket! — mondta gyöngéden kicsinyének, aki kezével, lábával belécsinpaszkodva úgy mászott rajta le-föl, mint egy kis majom, és sírt is megint, mert vizes volt és tisztába kellett volna tenni.

— Tarts ki, néném! Ne engedd magad a sátánnak. Ő azt akarná, forduljunk vissza, fordítsunk hátat a mi cso-

datevő szinyi Madonnáknak — mondta Perkának, aztán felfohászokodott:

— ...ne küldj ránk betegséget, jég-ésőt, éhséget... add, hogy ismét szüljek... szentséges Szűz, Miasszonyunk, áldott és jó... hallgass meg, vigasztalj meg... poklok bűnét ne engedd... békítsd meg a haragvókat... add, hogy ismét termékeny legyen... kergess el minden betegséget... tedd meg Isten-asszony! Imádkozz érettünk! Tedd meg!

A körmenet a Zsankova Glavica alacsony kőfala mellett halad el, oda telepszik föl a városi néző sereg. Itt ülnek most Kero és Szekirica és innen dobálnak majd üvegtermeléket az útra, amerre elhaladnak majd nemcsak ezek a vezeklők, hanem még sok-sok mezitlábasszony a búcsújárók közül.

— Csak lépjenek bele azok a papszakácsnók! — röhög gonoszul Szekirica.

— Az! Lépjenek! Farral! — visszahangozta lévészólóan az elfoglalt Kero.

— De prűszkölnek majd a Kongregáció Lányai!

— A kongregáció lányai! Az! Törd, cs... cs... csak törd! — biztatta Szekiricát Kero és már most csurog a nyála a gyönyörűségtől arra a gondolatra, hogy fognak az asszonyok sikoltozni, amikor belelépnek az ő csillámló késeibe. — Ha sokat be... beszélsz, nem lesz elég törött üvegünk, pedig még vagy öt-hat helyre k... kell belőlük szórni...

Kő van Kero kezében, azzal töri a csorba palackokat. Éles csengéssel patog az üveg mindenfelé. Aztán össze-szedi a darabokat és hegyes, éles szilánkokra aprítja.

— Ih! Nézd csak ezeket itt... Ih! Nézd ezeket a bugrisokat! Hát nem ökölbemáshó képük van? A poronttyal a mellükön, mint két Mária-szobor! — gyalázkodott Szekirica és rókapofája gonosz vigyorra torzult, miközben megmutogatta sárga fogait.

— Mint két csim... csimpánz a Tarzanból! — tódította meg Kero.

— Micsoda gyönyörűséggel pofoznám őket, míg csak bőr van a képükön.

— Meggyomrozzák azokat a gyerekeket... — szölt Kero.

— Néhány nyaklevessel el kellene intézni őket, s amikor elájulnak, el kéne csórni kendőjükből a pénzt.

— Szegény gyerekek! — sajnálkozott ismét Kero.

— Szórd el a „virágot” — parancsolta Szekirica.

— Au... ne! Felfordulnak és a gyerekeket...

— Szórd csak, ha én mondom. Feszítsd meg őket! Feszítsd meg a fafejú

Mária-szobrokat! Bolond népség! Tökkelütött...

Kero kedvetlenül rántott egyet a vállán, óvatosan összeszedett a földről egy marékra való üvegszilánkot és amúgy ritkásan elszórta az út porába.

Az asszonyok kínosan lihegtek. Elöl a mellükön, aztán a hónuk alatt meg a hátukon, a suhogó fehér ingen át sötét foltokban átvért az izzadság. Sárga bőrükkel, kiszáradt, elnémult ajkukkal; föld felé hajló, robottól görnyedt, merev testükkel; a fuldoklónak azzal a vakságával, amely teljesen megadja magát a sors erőinek; vállukat verdeső ragadós hajuk elszabadult tincseivel — ezek a vázak csupán ölükben hordott zsenge fiókáikkal emlékeztettek emberi mivoltukra, akik súlyukkal és röpdőső, élénk kezecskéikkel morzsolgatták, gyömszölték az asszonyok kehes melleit, e nyomorúságos vezeklőket. És az a két gyengécske, sokat szenvedett hajtás, ez a rossz táplálkozástól visszamaradott és az örökös hasmenéstől kiszipolyozott két élet úgy csüngött anyja nyakán, úgy körülölelte, belekapaszkodott mint a szőlő kacsza a hajlott, száraz karóba.

— Hemperegnek, mint fejetlen légy a porban — hajolt át Szekirica az alacsony falkerítésen.

— No most!...

Kero is kíváncsian nyújtotta nyakát „aknamezője” irányában.

De ők lassan haladtak. Jöttüket halvány porfellel jegyezte, mint aprócska hajókét kinn a nyílt tengeren a füstfoslányok. Angyeliját megszurta valami a térde alatt, ám ő csak érzéketlenül el-tompultan bámult bele valami varázslatos égi csodába, csillagok szikrázó miriádjába, melyek úgy nyüzsgöttek, forrtak még csukott szemhéjai mögött is, mint a mikrobák, s amelyek mintha egy központból küllöztek volna legyezőszerűen, a kelő Nap tűzszín fényével. Éppen hogy csak megtorpant egy pillanatra, fojtottan feljajdult, gyermekére lihegett üres gyomrának rossz leheletével és folytatta útját, hogy szürkésfehér bőrének cafataival megváltsa magát. Csak később szedte ki Filip az üvegszilánkot tüvel.

Ahogy tegnap megbeszélték, Filip a templom előtt várta Mrkót és Szurkót, hogy aztán együtt álljanak be a körmenetbe. Áruját majdnem mind eladta, bekötött két szamarat a Rápocsék karámjába és nagyon meg volt elégedve. Az öreg Mrkó elment, hogy visszaadja a bőbeszédű Tinka nagyságának azokat a csorba fazekakat, amelyekkel a vizet, azaz a hólét meregette fél-fél dinárért

Sáfrány
Imre
szövegrajza

De a menet már megindult és Filip, akarata ellenére, elsodorva a menet élének elemi erejétől, ott találta magát az első csupaarany és vörös, bojtos lobo-gó alatt.

A körmenet tíz óra körül indul a templomból és messze kigyózik a Liványi Sziny körül, a Tomásevics utcán és a Staliján lefelé, a Bazana-féle tüzerkaszárnya mellett, majd az Alkán át hegynek föl, a manzain útkereszteződésig. Aztán a törvényszék mellett a Petrovácon, a Celmity-házak mögött a Bregovitán át a Dalbelov Volátra, és végül lefelé a Boricsevácon vissza a piacra. A falusiak kettős sorfala között kanyarog, akik egymás nyomában lépegetnek cammogva, lábukat húzva, az árok mellett, az út mindkét oldalán. E két rendetlen sorfal között, mely az úton hosszú libasorba húzódik szét, ott ágaskodnak Mária zászlóhordozói, hátraszegett nyakkal és kidülleszkedve a teher súlya alatt, aztán ott apróznak az iskolások talpig fehérben, mint a gipszfigurák, imára kulcsolt kezekkel az álluk alatt; utánuk következnek csoportosan a zárdai apróságok, s velük a Szt. Vinkó rendbeli tisztelendő nővérek, fehér gallérban, kikenyített szárnyas fátyolban; s végül ott ödöngenek a rendező barátok, szerényesen csipkézett, bő ministránsingben. A tisztelendő nővérek csengő hangon énekelnek.

— Ó, irgalmazz nékünk, Jézusunk!
— a kicsik meg hoszan elnyújtva szótagolják valami kéthangú dallam szerint:
— Szent se-be-id-re ké-rünk!

Vagy pedig kórusban, egyhangúan, álmosítóan ismételtetik a végtelenségig ezt a két naiv verssort a szívekről:

Szélld és alázatos szívű Jézus.

Alakítsd szívünket a Te szíved szerint.

Az ártatlankák után a harmadrendiek baktatnak fekete túllfátyolban vagy sűrű csipkekendőben a fejükön. Kezükből fekete vagy fehér gyöngyházolvasót perge-
nek, a szoknya alatt fehér ferences öv szorítja őket, ujjukon pedig gyűrű a megfeszített Názáreti képével. Egyesek az úri gögtől, női hiúságtól megfertőzve, legszebb ruháikat vették föl; mások, az alázat jeléül, meztláb vannak. Ajjuk mozog, mormolva csámcsogva leszegett fővel és lesütött szemmel haladnak tova. Vérforraló, tikkasztó hőség, meztlábás, szikkadt asszonyi testek ügyetlenül buk-dácsoló tömege, — és gépies imájuk inkább istenkáromlás, semmint ima. A legtekintélyesebb közülük, a város leg-
ájtatosabb hívője olvassa a litánia szó-

vegét, melyben az Istenanya minden említése dicséret, amire a többiek károgó hada rávágja: — Imádkozz éret-tünk!

Mintha azért jött volna el, hogy meg-
átkozza balsorsát, amely Berlesával érte, íme itt van Pera is. Lábszárain ké-külnek a viszerek, és lábait — szemmel láthatóan — nem a legyek miatt feni folyton egymáshoz, hanem inkább azért porolja be szándékosan, hogy elrejtse szépséghibáját. Pedig nem gondol övele senki. Mi több, sokan úgy vélik, hogy ha senki másnak, legalább ennek a „javakorbeli” cseléd-kreaturának meg-van az oka arra, hogy istenfélő legyen. De aki él a gyanúörrel, annak figyel-mét nem kerülheti el az a dacos vonás Pera ajka körül, valaminek a jele, amit, ha szabadjára engednek hm, bizony, könnyen emberhalál lehet a vége. Csak tehetné, oh, csak megtehetné, elküldené ő bizony azt a két átkozott csábítót, Sze-kiricát és Okarinát, el ám a bosszú édes örömevel a gyeheña kénköves tüzére egyenest. (És íme, hol és hogyan talál-koznak átok és imádság: a testi gyö-nyörök útkereszteződésén.) Berlesa meg most már nem törődik vele. Pedig de szépen nézett rá... De később, eh... Mi mást tehetett, mint hogy hát, ahogy mondani szokták — kereszte-t vetett rá. Dehát ez csak úgy... tessék-lássék volt. Valahol mélyen bensőjében ott fészkel, búvik a bűn magja és hiába erőlködik, hogy miatványkokkal és üdvözlégymári-
ákkal kiirtsa magából, amíg nem késő, amíg — ne adj Isten — ki nem hajt új-ra. Mert lám, még ezen a szent napon is, a „tisztulásnak” ezen a gyönyörű ünnepe-n, az Ó fényességes személyének jelenlétében, még ma is csírázik az a titokzatos mag, makacsul, erőszakosan, és nem hagy neki békét. Megkísérti a sátán még mindig. Édesen sugdos a fü-lébe, valami megbotránkozta-tót és ördö-gien szégyenleteset, szentségtörések szentségtörése még rágondolni is ezen a napon, dehát mit lehet tenni, amikor újból és újból megrohanják a saját ot-ton és gyönyörteli szerelem sok-sok vágyódással szőtt képei.

— Könyörödj éret-tünk! — ismételteti hadarva, és még darál valamit, miközben nyál buggyan a száján és vörösödik. Mert tudja, hogy az Isten a veséke lát. Mégis, nem szeretne neki pap közvetí-tésével meggyónni. Szégyellené. Bocsa-son meg neki Ó maga.

— Könyörödj éret-tünk! — mormolta rimánkodva Berlesa is a maga nevében.

— Könyörödj éret-tünk! — járt a szá-já, miközben vágyak gyötörték, elárasz-

tották, bár állítólag keresztet vetett rájuk és visszaböjtölte magát az anyaszentegyház kebelébe.

Az első sorokban biceg a kövér Tinka Rapocs és pattog, mint a tulhevitett kemence. Tévedne aki azt hinné, hogy a jókedélyű és mindenek felett istenfélő Tinka nagysága, aki örök életében hű volt a lorettói litániákhoz, kedvező üzleti mérleget kér urának, vagy azért taknyozik, hogy „ne üssön bele a bengá a karácsonyi malacokba”. Mindenesetre Szent Ferencnek ez a lánya, ezeket az egyszerű dolgokat ötvenkétszemű gyönyházelvasójának csak másodszeri lemorzsolásakor kérte volna. Ő csak egyet kíván ez alkalommal és ebben a pillanatban. Egyszerűen azt, hogy a körmenetnek minél előbb vége legyen és hogy minél előbb levethesse vadonatúj, szűk Peko cipőjét, és amint levette, levághassa azt a sajjó bőrkeményedést bal lába kisujján. Csodálatosképpen eszébe jutott, hogy Szent Luca napja — a gyermekek ünnepe — bezzeg megörvendeztetné az idén egy pár kényelmes új cipővel.

— Könyörögj érettünk! — csicsergi ez a „szenteskedő” is a rettenetes déli tikkadtságban.

Sztipán deszkamellű felesége, aki menet közben minduntalan hajlong fűrészféjével, azért imádkozik, hogy az alsókurlaniak nyerték meg a pert és nemcsak hogy lóvátégyek a fölsőket, hanem jól fenekeljék is el őket.

Szurko felesége pedig, a nagyszájú Luca, meg Mrkoé, az öreg Katusa valami halálhozó angyalokat hívogatnak, és nem gondolnak vele, hogy azok bizony hamar elfáradnának, ha minden ilyen kérést teljesítenének. „A rosseb egye meg valamennyit! Kígyó ne kímélye őket, adja Isten! Egymás torkát harapnák el! Senki más, mint te Szűzanyánk, te üldözd el őket mindörökre tőlünk! Víz görgesse, folyó folyassa, sziklához csapdossa mind, az átkozottjait! Tekinteted pedig fordítsd ránk, Szinyi Madona, csak egy kicsit is!” Mert tudja az öreg Katusa és a nagyszájú Luca is, hogy azok sem lopják az időt ott fenn a mennyországban.

— Könyörögj érettünk! — esdekel a nép.

Az ablakokban lobogók és szőnyegek. Rajtuk rendszerint egy-egy váza virág, nyomtatóul. A harangok szüntelenül konganak, nehéz, ünnepélyes zúgásuk szinte betölti a levegőt. A „Miasszonyunk” zenekar ünnepi indulókat játszik, de ez is oly szegényesen és groteszkül hat azokon a kiszolgált pléhkürtö-

kön. A közeli karámokban néhány megzavarodott fülesnek, miután hiába igyekezett kiokoskodni valamit erről az ünnepi zsvajról, bölcs magányában a fajfenntartás szent kötelessége ötlött eszébe és most éktelen ordításával nagy örömmel csatlakozik az egetverő általános ricsajhoz.

A „Miasszonyunk” zenekar mögött vagy húsz bájos, fehérbe öltözött kislány, arannyal áttört vörös szalaggal a vállán, finoman feltartott ujjakkal rózsaszirmokat csipeget fehér krepppírral bevont és ripszelyem szalagokkal feldíszített kosaracskákból és egy-egy naiv táncmozdulattal, mellyel mintha csibéket hívogatnának a morzsára, úgy szórják el a szirmokat a görögnyős, ökrösszekerektől felszántott utakon. Virágszőnyeget hintenek a tisztelendő atyák elé, virágszőnyeget, bár igen ritkát. A papság hajdonfővel, miseöltönyben, csipkés karingben közeledik karékkal, aranybrokát miseruhában és vállkendőben, könnyű nyári bőrsaruba bujtatott, megmosott lábbal. Mindegyikük egy kis csokor mezei virágot tart a kezében. Legvégül pedig ünnepélyesen dögög palástjában a kövér plébános.

Csak ha komolyan játsszák meg az emberi os'obaságokat, akkor van meg a célnak megfelelő kívánt hatásuk.

És csak most jön, úszik a levegőben, az egész tömeg feje felett, az a nehéz patinás, ezüsből készült csonkakúp, amelybe a Madonna sárgásbarna képe van beleépítve. A festmény, ebben az otrombán díszes keretben, tele van aggatva régi, megfeketedett, aranyveretű érmekkel. Hat egyházi izzad a nehéz állvány terhe alatt, a verejték csak úgy csurog arcukról és aztán le, végig az állukon meg nyakukon. Minden száz méteren váltják egymást. Térdük remeg, majd összecusklanak, ájulás kerülgeti őket. A menetet négyes sorokban a földi hatalmak képviselői követik, a polgármester, a községi elnök, a városparancsnok-ezredes, a „finomabb” uraságok és uszályhordozóik meg talpnyalóik, végül pedig a hivatalnokhad. Félcylinderben ott feszítenek Frano Kalkics és Vjekoszláv Zrnics, a város politikai életének és jogvédelmének kiemelkedő személyiségei. A kövérkés kis doktoron kuncognak egész idő alatt, aki észrevétlenül, amikor összetorlódnak a sorok, meg-meg tapogatja Maricát, a teltidomú vénkisasszonyt, „Mária lányát”, a „Katolikus Akció”, azaz a keresztény és makulátlan erkölcsű asszonyok egyesületének vezérkolomposát. Marica nem áhítozza éppen, de hát a

doktor kezeli, és azért — ha ez ödoktor-ságának kellemes — úgy gondolja, el is kell tűrnie valamit. És legvégül menetel egy gyalogsági szakasz, lassú lépésben, mintegy utóhadként, e parádés búcsújárás utóvédjeként.

Vjekoszláv Zrnics most hirtelen megfordul és azt mondja sógorának:

— Nézz csak arra hátrafelé... Nézd ezt a népet...!

De a zenekar elnyomta szavait.

Hátul, a házak közé szorítva, rendetlen csoportokban tódul a zarándokok és zarándoknők csordája, valójában ezek miatt van ez az egész nagy ceremónia. Mint ezer meg ezer durva nyirfapeprő, mint valami óriási farkok borzolt sörtéi, olyan ez a tolongó falka a menet végén. Nyomják, majd hogy le nem tiporják a csendőrség meg a községi rendőrök élő láncát. Azok meg hátukkal, keményen összefűzött karokkal igyekeznek feltartóztatni, megfékezni ezt a rettenetes áradatot, melynek ostroma alatt hajladozó, gyenge gátnak bizonyulnak. Ezekben, a horkoló tömeg nyomása alatt örvénylő falkákban, melyeket házak, falak, kapufélfák kiszögellései fésülnek ezerféle szerteszóródó emberfürtökre, a káromkodás, taposás, sikoltozás, fájdalmas jajszó törvénye honos. Az utca mindkét oldalán, a sekély, nyitott levezetőcsatornáknak gázol ez az ezerfejű tömeg, — megbotlanak minden kőben és szemétkupacban, de az utánuk lépő lábak erdeje forgószélként elviszi, eltünteti egy mindent elsöprő rohamban. Sokan elájulnak ebben a forgatagban, úgy repülnek megerezzkedett végtagokkal, mint a fadarab, és csak arra eszmélnek fel, hogy a hátak és mellek, mások zuhanó testének harapófogójában még mindig fogva tartja őket az ár. Arcukat pokoli kínok torzítják, nincs kiút és nincs pihenés, egy örökkévalóság van mögöttük és előttük, ez árnyékvilág szenvedéseivel kikövezve.

Mrko és Szukan is belepottyantak ebbe a zürzavarba, de csakhamar elsodródtak egymástól. Mrko sokáig nézett és kiáltozott utána, mint egy fuldokló után, de végül elvesztette szeme elől. Valami tisztásra szeretett volna jutni ebben az emberrengetegben, tiszta levegőt szippantani szabadon — jónéhányszor meg is próbálkozott vele —, de mindig elragadta a rajongó hívők süket és vak sodra. Végül is átengedte magát neki, és — okosan — egyre csak azt leste, mikor ritkul meg egy kissé körülötte, hogy aztán végre partra evickéljen. Nagy karlendítésekkel haladt

előre, mintha valóban úszna. A portól felhólyagzott trachomás szemét úgy ki-düllesztette, mint valami járombéli. Haragszik az öreg Mrko, nem sajnálja, nem nézi, kit rüg meg maga körül.

— Kecskék! Húgyosok! Menj innen, mert meg találak taszajtani ezzel a karóval! Mozdulj már, hogy a föld mozdulna meg alattad! Lassan hát, csak nyugalom! Nyugalom, testvér! Uh! Ih! Tartsd a lépést! Lépésben! Aprókat lépj, ne rúgkapálj! Így la! Látod-e? Visz a lábad magától, ne félj! Lassan, hé, lassan, szamarak! Uh!

Nvög az öreg Mrko és fogja a nadrágját, mely minden pillanatban le akar csúszni csipejéről. Hol oldalba bökik, hol a lábára taposnak, hol meg hátba döngetik. Nem marad azonban ő sem adósa az előtte haladóknak, egyszer-e egyszer ő is elindítja az „add tovább” groteszk játékát. Ha meg valami fiatalabb menyecske kerül elébe, bosszút szomjazva, bizony, keményen odamarokol az ülepe vágánya alá. És ilyenkor vigad, fuldokolva köhög a nagy nevetéstől, mindaddig, amíg csak le nem szedik a tíz körméről, kegyetlenül, mint a sorozáson, és nem forgatják meg egy szédületes „hinta-palintában”.

Szekiricát ott látjuk Mrko mellett. Hogy fogadta meg ő magát ebben a sűrű és boldás hálóban? Azaz hát persze, nem esett ő sem a fejelágvára, ismeri a város minden zugát: máris eltűnik egy kormos ajtó zegat.

A törvényszéknél, a Petrovácon, a két asszony kis híján összerogyott a fáradságtól. Nem bírták tovább, és különben itt is a vezeklő asszonyok egész serege várja a Madonnát és a megszentelt virágot, melyet évekig őrizgetnek majd az imakönyvekben, vagy a szentkép sarkába tűzve, a mécesnél.

Angyeliya egészen megfogvatkozott, megapadt, mire ideért. Perka kinyílt sebeiből pedig, a térdén, véres genny szivárgott. Angyeliya nem érezte már azt az üvegszilánkot a térdé alatt.

Közben, az út szélén haladók között feltűnt Filip. Egyenletesen himbálózott a kapaszkodón, hátratett kezében sapkáját forgatva. A baloldalon, a törvényszék sarkánál megpillantotta a két asszonyt, a gyerekekkel a mellükön. Míg első gyermekét minden nap láthatta, a másikat, ezt a Perkáét, most akarta megnézni először, de hát a kendő el-takarta — a körmenet pedig már elhaladt...

— Ott az én Filipem — szól szemérmesen Angyeliya.

Perka egy pillanatra rámeredt majd hirtelen mozdulattal behúzta fejét a gyapjúkendő alá:

— Szűzanyám...

— Hallo-d-e, ne koptassátok most már a térdeteket, elég volt! — vetette oda Filip feddően.

Mégis úgy tetszett neki, hangjában túl sok gyengédség volt, amit szomszédjai zokon vehetnek és kicsufolhatják. Aztán azzal, hogy olyan óvatlanul mindkettőjüknek tanácsolta, hogy hagyják abba ezt az önsanyargatást, el is árulhatta volna magát. Elhallgatott és tovább ment a sorral. A hím büszkeségének és a férfi enyhe lelkiismeret-furdalásának furcsa és állhatatlan érzéskeveredésével gondolt erre az asszonyok-gyerekek négyesfogatra, melynek ő és az ő ereje a mozgatója. Keményen összeszorította a fogát, arcán kidudorodtak az izmok. Ez az ő bűnös és nyakas nembánomsága, ami nélkül, igaz, még több lenne a gond, baj, s azt megint csak neki kellene a nyakába venni. Ezért hirtelen és elhatározottan a télirevalóról kezdett el töprengeni, a család fő, az ember sokkal fontosabb gondjáról.

A kép közben megérkezett a Petrováczra. A hívők zajos csödülete elcsendesedett, mintha most már csak úgy lassú tűzön pörkölnének. A törvényszéki Igazság Szobrával szemben, mellyel a gyerekek azt a közismert csufaságot tették, a kövesút kellős közepén egy nagyobb, négyszögletes kőlap van beágyazva. (Errefelé a Krajnában, különben, több ilyen emlék van, ki az ördögé, ki a szenteké. A többi között például egy óriási patanyomot is mutogatnak, mely a szájhagyomány szerint kétségbevonhatatlan bizonyítéka annak, hogy a közeli Pávicsa Szelon a maga idejében Krályevics Márkó is átnyargalt Saraclován.)

Itt ennél a kőlapnál osztják az áldást urbi et orbi, a világ négy égtája felé, a Szűz középkori csodatételének emlékére és tiszteletére.

— Itt fog a Szűzanya sírni vagy szépen ránk mosolyogni. Ha az emberek jók, a Szűzanya akkor mosolyog. Szent Szűz, nevéssél! — szólt Angyelija, ez az igaz lélek, így folytatva azt a legenda szerint való párbeszédet, melynek légvárába maga is oly szívesen menekült.

— Azt mondják, Ferenc Jóska idejében kétszer is nevetett — mondja Perka halkán, ájtatosan.

— Adja Isten, hogy az idén is!

— Ne adja, hogy sírjon!

Könnyek csillantak meg Angyelija szemesarkában, mint gyémántkövecskék, ragyogó csillagok.

Óvatosan, méltóságteljes lassúsággal emelik le és teszik rá a barátok a virággal elborított hagyományos kőlapra a szent ezüstkeretét, és remegő inakkal forgatják lassan az Ő csodatevő képét, megáldva ily módon mind a négy világtáját. Körülöttük tolong a sokaság, térdre zuhan ólomsúllyal, mint akit lekaszáltak, veri a mellét mind, sóhajtozik, tompán jajveszékel: „Irgalmazz, irgalmazz!” — remeg, egész bensőjét szinte hideglelősen járja át a mértéktelen vallásos hódolat.

Egyszer csak valaki elkiáltja magát:

— Nézd, sír!

A petrováci útkereszteződésen és a Bregovitán végig, mint feltámadó szélben az erdő, úgy zúg fel ezer torokból a rémült, morajló suttogás, könyörgő, esedező sikoly:

— Istennek anyja, irgalmazz!

Az asszonyok könnyeznek, hányják a keresztet és síró gyermekeiket csitítgatják, imádságot imádságra halmoznak pergő nyelvvel, esküdöznek, fogadalmat tesznek. „gyertyát égetnek szent nevének”, „misét rendelnek”, „körülcsokolom az oltár követ”, „megjavulok”, „nem vétkezek” — meg akarják anyhítenni Istennek tetsző tetteikkel. Sokan készek volnának megesküdni rá, hogy tulajdon két szemükkel látták, két gyöngyfényű könnyecspp gördült alá orcáján az üveg alatt, és hogy mindkettőben lágyan megtört a Nap sugara. Mások pedig azt bizonygatták, hogy az áldás végén mégis csak elmosolyodott. Akárhogy van is, mindenesetre még egy helyen megállnak vele, a templomajtó előtt, itt majd véglegesen kinyilatkoztatja szent akaratát, ítéletét és parancsát.

A barátok ezután ismét vállukra emelték a súlyos ezüstöt és a processzió lassan elindult fölfelé a Bregovita utcán. Megint rákezdtek az egyhangú litániákra, naiv, csecsemőknek sem való verszeteket szavaltak, himnikus köszöntőket és sirató énekeket adtak elő, citerakisérettel. Mintha folytatódott volna ez az iparszerűen űzött, hivatalosan szervezett húzása, nyúzása ezeknek a hiábavaló és értelmetlen imáknak, kiaknázása a könyveknek, vérnek és legendáknak, hogy aztán e könnypatak alján minél előbb megcsillanjon az üledék, a lényeg: a haszon.

Amint fölemelték a Madonnát a kőlapról, a tömeg megrohanta azt a megszentelt, de már hervadt és összetört virágot. A fejek és kezek egy eszeveszett rohamában olyan dühödtt marakodás kezdődött, mintha a szakadék szélén két keresztény hadsereg harcolna azért, hogy melyikük lépjen be a mennyország kapuján. Egymás kezéből tépik ki a virágot, rátaposnak, letördösik még a közeli akácfaék lombjait is, mert azt is megáldottnak vélik, és keblükre tűzik vagy az ingük alá rejtik. S aztán rohannak megint Máriajúk után, abba a sűrű és poros búcsúnapi özőnlésbe.

Perka is szeretett volna legalább egy szálat megkaparintani abból a megszentelt virágból, hogy a fiacskája meggyógyuljon tőle. Dehát hiába állította meg sorra azokat a szerencséseket, akiknek sikerült hozzájutniuk e rettenetes tolongásban egy maréknyi összetaposott virághoz, hiába ráncigálta szoknyájukat, hiába kérte ezeket a kócos, megtépázott asszonyokat, hogy legalább egyikét szirmot adjanak neki. Azoknak a házában is annyi volt a betegség, a gyerek és a bűn, hogy rémülten csak igyekeztek elrejtteni most már áldott kezüket az áldott virágban, és önzőn elfordultak tőle. Ezért, végső erőfeszítéssel, felemelkedett és közelebb lépett ahhoz a legendás kólaphoz, amely körül még mindig rajzolt, hemzsegett a tömeg és ájtatosan morajlott. Lehajolt és így sikerült csak keresztül furakodnia a lábak rengetegében majdnem egészen a virágkupacig, mely olyan rohamosan fogyott, mintha sás-kák rágták volna meg. Perka oly végtelenül összetörtnek érezte magát, mintha inai szakadtak volna meg,

roskátag csontváznak érezte magát nagy fájdalmában, hogy nem teljesíthette fogadalmát. A térdét már nem bírta, meg se tudott moccani rajtuk, és most leghőbb vágya egy szál megszentelt virág volt, aminek ereje behegeszti a sebeket és gyógyír a betegségre. Jobb kezével óvatosan kinyúl az omladozó virághalom felé, a balal pedig, miközben testével megdőlt, erősen magához szorította gyermekét. Karját azonban oly erővel lökték el, mintha forgó malomkőre tette volna. Még jobban le kellett hajolnia, le kellett térdelnie, hogy ha másképp nem, hát így halásszon ki magának egy megáldott szirmot a hadonászó kezek sűrűjéből. Térdre akart ereszkedni, de csak megroggyant és félájultan elbotlott. Valaki rálépett a sarkára, puhán végiggördült rajta és összecsucsklott. És most, hátul a tömeg nyomásától sodorlatva, még öt-hat ziháló asszonyi test hullott rája, mint lomha, nehéz liszteszákok. Legelőbb a kezére támaszkodott — érezte, mint csúszik kifelé a gyerek a kötött kendőből a mellén, rémülten sikoltozott, majd pedig elgyöngülve a rázuhanó magatehetetlen testek súlyától ebben a kíméletlen fojtogatásban és taposásban, meg akart fordulni, nehogy agyon nyomja gyermekét a mellével. Keze azonban már nem bírta el a terhet, meghajlott, eltört, mint a száraz szőlővenyige, teste megrándult és tompa huppanással elsimult a földdel. Melle alatt valami nedves, puha alaktalanságot érzett: a gyermek csak nyikkant egyet a kendőből. Tengernyi bánat árja indult el benne ezzel a rövid velőtrázó sikollyal.

Elájult.

Borbély János fordítása

Csodabogár

Laták István

*Bordélyházak, dohánycsempész-tanyák,
Csöndes halászkunyhók,
Gabonaraktárak és szelid,
Pocakos kiskereskedők
Lugasos kéjlakai között
Cseperedett föl.
Ott sétálgatott
Félvad kőrisfák árnyékán
És nézegette a végtelen hosszú
Hálókat a folyóparton.
Dologtalan személtáda-válogatók,
Szentolvajok és kuplerosnék
Voltak a tanítómesterei.*

*Megvetéssel nézte a szürke,
Hétköznapi értelmet.
A külvárosi gyerekek
Kristályos könnyűi
Már rég nem hatották meg.
Az akasztófákon sorakozó,
Szenttéavatott forradalmárookra
Alig pillantott föl.
S nyugodtan piszkálgatta körmeit,
Míg a csigákon feszültek
Az áldott tetemek.*

*Látta, hogy a pecsovicso,
A közömböseket és dologkerülőket
Könnyebben élnek,
S beállt a lógászok közé.*

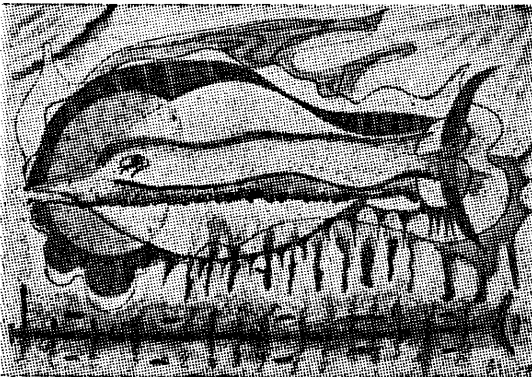
Érthetetlen semmiségeket mormolt,
Féligrejtett igazságokat
Harapott ketté,
Összerágta a külvárosi kocsmák
Üvegpoharának szelét és lenyelte.
Ügyetlen szöghaját meg a nyakába
Lógatta zsirosan.

Tisztelni kezdték,
A lilomtipró naplopók,
A meggyárvult kávéházi bölcsek
Neki világítottak,
És a sunyi szalonszocik,
Meg a narancslével mosdó kéjnök
Hamiskártyás lovagjai.

Tisztes asszonyok
Szoknyája alá nyúlkaált büntetlenül
Az öregfalú mozikban.
Fekete festék gyászát
Szimatolta hegyes orrával,
A por alatt szunnyadó
Ligetek mélyén,
S az atomrobbantástól sáskákat fiadó
Messzirőljött levegőben.

Ezért elhitték, hogy valami újat hoz
A testpedtségre, mely úgy terjengett
A kisvárosokban,
Mint gyászfény a temetésen
Menetelő, hallgatag rokonok kalapján ...

Ökölnyi betűkkel
Proféciákat szerkesztett,
És lófráló, semmittevő barátai
Tőle várták áhítattal,
Hogy az új művészetekben
Kánont terem,
És kimondja a megváltó áment.

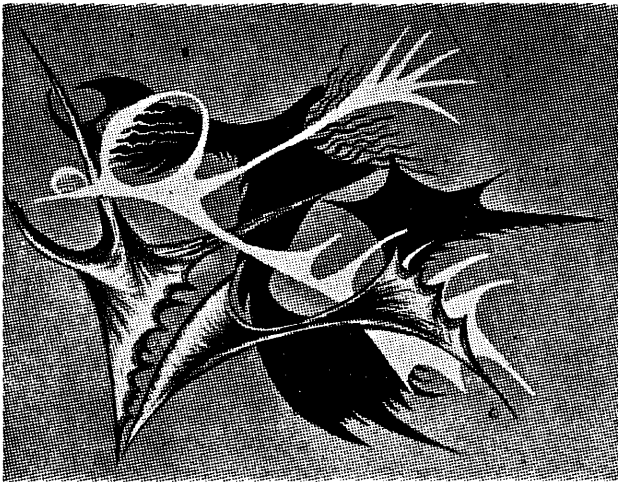

Özvegyasszony panasza

L. aták István

*Kinek nyújtsam
szerelemrevágyó karomat?
Már nem vagyok olyan fiatal,
hogy hódítani tudjak.
Testem pedig még
szerelmes forróságot követel.
Mit tegyek, hová forduljak,
hogy szégyen, fájdalom
és verdeső vágyak nélkül
éljek a ködbeborult világban,
ahol lámpás nélkül
keresem az utat,
mely még egyszer összehoz
valakivel,
akinek forróömlő, hűséges társa lehetnék.
Mihez kezdjek?
A szemérem ránőtt a bőrömrre.
Hiszen játékos lányságom óta,
hogy a párom egyszer kitakart
és magáénak váltott,
idegen szem rajtam nem kutatott.
Ismeretlen voltam mindenkinek,
még az orvos is
félíg ruhásan látott csak.
Miképp mutathatnám föl,
hogy szívós, szép szerelemre*

még képes vagyok.
És a testem akár a rózsaszín hó
az alpesi napon.
S ha valaki
megint őszinte lenne hozzám,
lángolni tudna egészséges ölem.
Csipőm szebb, mint éretlen lányoké,
vállam olyan, mint lánykoromban.
De hogyan tudja meg ezt
a tisztos félgyász alatt
a kereső ember?
Váratlanul ment el az én uram.
Elvitte végtelen férfierejét.
De olyan örömhöz szoktatott
számtalan évekig,
hogy mióta elment,
mindig lázzal ver
ez a gyászos egyedüllét.
Arcom az elillant évektől
és a bánattól megtört,
hisz a csodálatos páromat vesztettem el,
én szerencsétlen.
Sem sóhaj,
sem hideg borogatás
nem könnyít rajtam,
mert könnyesen-vágyasan
egyedül vonaglok.

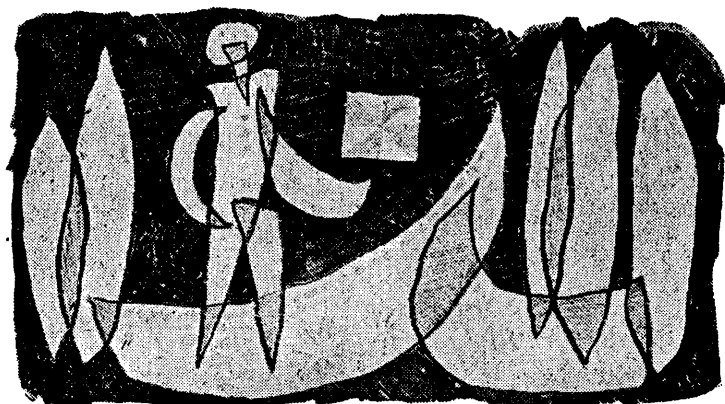
Hetedikén reggel

Majtényi Mihály

Tulajdonképpen miért kell ezt a napot nagydobra verni? Hiszen tisztában vannak vele mindannyian régen, hogy neki el kell menni, és van annak valami jelentősége, hogy éppen hetedikén reggel? Az évnak háromszázhatvanöt napja van, és igazán mindegy, hogy neki most felkelés után utaznia kell, s ez pont hetedikén van, reggel, ugye. Hetedikén kell neki utazni, hogy pontosan odaérjen. Általában a dolgoknak, eseményeknek nincs olyan jelentőségük — gondolta —, mint apja hiszi és jelzi olykor egy-egy sóhajtással, utalással... ezek mind olyan babonás mélységek, egy dátum után sóhajt küldeni. „Hetedikén, fiam, hetedikén indulsz, ugye?” — mondta már a héten egy párszor jelentőségteljesen. Mintha ezt a napot valahogy megvastagítaná a lelkében, kiválasztaná a többi nap közül és valami rangra emelné.

Hányszor volt itt hetedike, ugye, és hányszor volt reggel — az ablakokat nyáron kitárták, vagy be sem csukták éjszakára, és az aszfaltról felhallatszott a szekérszörgés, autófékek csikorgása vagy a piaci járókelők lépteit. Ilyenkor jó volt kicsit a paplan alá bújni még, a paplanlepedő csücskéből burnuszt formálni a fejére és tettetni az alvást vagy szundítani egy sort még; most persze erre nincs idő, mert indulni kell.

Az erdővé dagadt parkban egy rigó füttyült felfelé a magasba. Kicsi szívéből úgy jött a hang, mint az örömteli felszabadulás. „Ezek szerződte-tett madarak, hogy felköltsek a tanulóifjúságot” — igen, ezt hallotta sokszor és most is mosolygott, a kisrigó hűségesen az ablak alá röppent... lesznek ott rigók, amerre indul? Ó, ezek a gyerekkorból előkúszó hangok mind, ezek a sztereotip események, mondások, ez a látszólagos mozdulatlanság, lassúság, amellyel itt az életre reagáltak... na de hagyjuk talán! Nem volna igazságos ma reggel, éppen amikor elindul, bírálólul és bírólul fellépni.

Sáfrány
Imre
szöveg
rajza.

Fütyürészve csomagolt, jött és ment... várjunk csak, mit is mesélnek, hogy ő egyszer... ajándékba tanult meg fütyülni! Amikor apja útról érkezett, meglepetésnek szánta, hogy megtanult fütyürészni... úgy fogadta a kis fehér, rácsos ágyában. Mesélték, de ő már nem emlékezett erre; a róla őrzött h. stóriák legtöbbször nem emlékezett vagy csak homályosan. Az biztos, hogy itt őriznek valamit óróra, amit soha, sehol a világban nem fog majd megtalálni... de hát, semmi elérékenyedés, öregem! Ilyen elérkékenyedéssel a babonák sodrába jutunk, ködtengerbe jutunk és... minek az? A hajónak úgy kell úszni bátran és merészen, ne legyen rajta sok poggyász a tegnaptól!

Igen, a poggyász. Milyen könnyű ez az övé itt, az ő poggyásza — szándékosan sürítette soványra a takarót és vitt el minél kevesebbet. Nem kell poggyász, sok csomag, minek! Az öregek, ha utaznak, persze... hát mosolyogni kellett, mennyi mindent hurcolnak magukkal. Mosolyogni kell mindig.

— De ha kell, fiam! Szükséged lehet rá és akkor baj, ha nincs veled!

Ezt nehéz megérteni, ugye. Ismeretlen, fenyegető időjárásbeli veszélyeket, emlegetnek ilyenkor és rejtélyes szereket ajánlanak mindenféle megpróbáltatások ellen. Például itt az éhség. Ez ellen teletömnék a bőröndjét, ... mintha nem mérnének mindenütt a világon elemőziát!

— Édes fiam — mondotta egyszer az apja, amikor egy hóeséses reggelen a hegyek közé indult —, én elakadtam egyszer a felsőhegyi bevágásnál és egy álló napig dideregtem étlen-szomjan... sonkacsülok vagy konzerv nélkül, te ne vágj az útnak!

Igen, a poggyász, a csomag. Most ezt itt leszorítja szépen és keményen leszíjazza... minek a sok bőrönd és csomag? Hányszor magyarázta és mesélte nekik: jaj, hát mindeneteket elvinnétek így a hátatokon!

— Volt már úgy is!

— Hogyhogy?

— Hát semmink sem volt, csak te. Téged vittünk a hátunkon. Apád vitt, nálam egy kisszatyor volt és abban néhány ezüst villa, ezüst kanál és néhány bankjegy. Kész!

Jaj, persze a háború, persze, persze... erről olyan sokat mesélnek az öregek. Reggel a kisbőrönd... sietni kellett, mert jöttek a bombázók...

ki a határba. Persze, a háború! Homályos, súlyos, nehéz dolgok, hosszú mesék. És az a sok szereplő. S milyen lelkesen taglalják, hogy körülírják, mennyi sokat tudnak régi emberekről, eseményekről!

Meztelen felsőtesttel most tornászni kezdett a szoba közepén. Talán hogy kiűzze magából és csontjaiból a zavaró emlékeket... hogy távoltartsa az érzékenyülést. De megint belevágott valami. „Nem volt semmink, csak téged vittünk a hátunkon.” Odabent a másik szobában... de itt is, ebben, ő alighanem hiányozni fog! Furcsa, erre még nem gondolt, ez még nem villant fel ilyen tisztán benne, csak most hetedikén reggel, amikor elindul. Elindul... öt évre vagy mennyire, öt hosszú évre idegenbe... életet tanulni. Mert amit itt tanult, az játék volt, semmi. Szakmát tanulni. Öt évre. Semmi az, ugye!

Semmi. De nem volt egészen biztos benne, hogy semmi. Hogy öt év az semmi. Öt év... na jó, hiszen hazajön majd és hazajár... butaság, amit az övéi emlegetnek, hogyha holnap reggel elindul, az talán olyan mintha örökre elmenne. Butaság, ugye. Lelkében vastagon ült az esti hangulat minden sűrűsége, ahogy apja felemelte az ujját „csak okosan, fiam!” Milyen furcsa. „Csak okosan, csak ésszel mindig!” Mintha ő mindig... — de a fiú hirtelen a saját szájára ütött. Ez a dolgok törvénye. Hogy az ember útmutatóvá magasztosul fel, útjelző táblává, irányító kézzé és küldi a fiát: csak okosan mindig!

De várjunk csak, hogy is vagyunk azzal a poggyással? Hiszen hagy ő itt eleget, éppen eleget! Itt vannak a bélyegei a nagyszekrényben... öcsi annyit nyaggatta értük — az unokaöccse —, hogy végül is megfelezte őket. De maradt még vagy három albumnyi. Meg a sok más holmija, ruhája, amit az időjárás viszontagságai szerint utánaküldenek majd... aztán a könyvek, ugye... hogy kié az a sok könyv? Az öreg sejtelmes utasításai szerint „ez mind a tiéd úgylis”... S ő ezekkel a holmikkal voltaképpen itt-marad, köztük marad. Ezek itt őrizni fogják a helyét... jaj, csak minap látott az éléskamra sarkában egy megfaragott botot... mikor először járt a hegyek között, onnan hozta és nézd, megvan még! Pedig annak tíz éve már, vagy több. Furcsa, neki is mennyi hagyatéka van már! Mennyi csomagja és mennyi bőröndje. Igen, hiszen ő elutazik, elmegy hosszú esztendőkre, de ez semmit sem jelent. Öt-hat évre. A dolgait itt kell hagynia, önmagát is — ez csak kirándulás, semmi más...

De azért nem volt egészen biztos benne. Abban, amit így elgondolt. S amikor szárnyra kelt — és érezte, milyen könnyűek a szárnyai, — ő, hogy röpitik... amikor gyalogolt a friss reggelben az állomás felé... bármilyen üres volt az a bőrönd, mégis mintha nagyon sok mindent csomagolt volna bele. Annyi sok mindent.

Nyár

Gulyás József

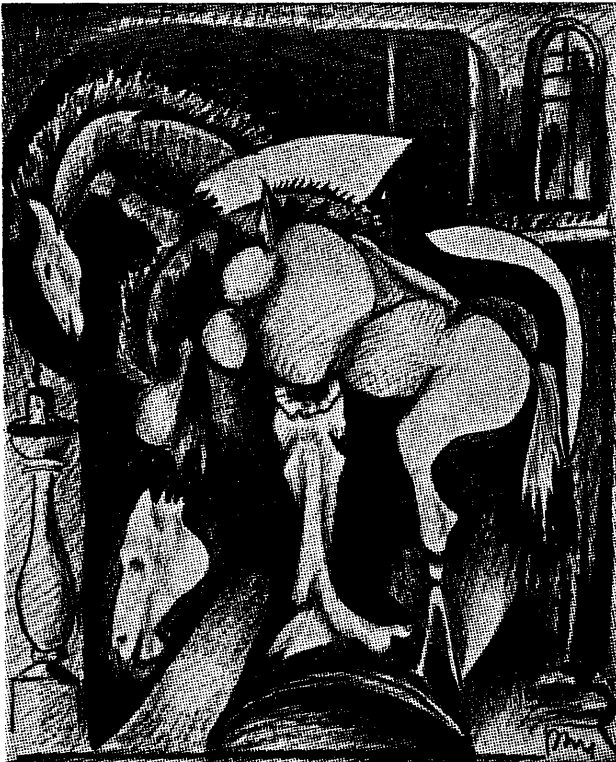
*... Itt villong a nyár
s ezek a vén kovászos földek
por-tengerré válnak
durva nagy talpak alatt...*

*Emberek jönnek, emberek mennek.
ki így, ki úgy
üti, kergeti a sorsát,
bújva az élet-viharoktól — —
s alig hogy élnek,
vannak, akiknek sokszor
csak addig ember a lelkük,
amíg haszon az élet...*

*Csak döcögnek az idő nyomában,
tarackos a képük
és isznak és verekednek,
mint a szorított állat...
s ha annyian
hazudni nem akarnának,
nem hallanék már
se „jó napot”, se „jó estét” ...*

*Csak döcögnek az idő nyomában,
sok szép világ bámul
utánuk tág baromszemekből
a nyárban... és
valahol, az idő előtt,
fölcillan az ős sárga lobogóval
jövő-kezében...*

*...S újból, amikor a fák
virágokat nevetnek ágaikra,
elmennek s elmodják
szép halkán, de emberül,
hogy aki nem adott, ne is kérjen
másoktól békét...*

Az édes otthon

Szirmai Károly

Majd tizenöt éve nem volt odahaza. Pedig leveleiben többször ígerte, hogy hazalátogat. Ígerte nyár végére, őszre, tavasz elejére, de ígétét nem váltotta be. Járt közben szomszéd országokban, csak szüleit nem kereste föl. Pedig egyre várták, egyre készülődtek. Anyja boldogan dicsekedett ismerőseiknek, hogy fiuk nemsokára hazalátogat. Külföldön élő fiuk, akire olyan büszkék voltak. De akárhányszor ígerte, csak nem jött. Vajon miért nem? — töprengtek. — Miért nem? — firtatták ismerőseik. Restelkedve tértek ki a válasz elől.

Ismerőseik utóbb már nem is érdeklődtek. Úgy vették, mintha fiuknak nem volna szívügye szüleinek meglátogatása. S ha azelőtt a két öreggel bizonyos tisztelettel bántak, később mind kevesebb szóra méltatták őket.

Aztán egyszerre sürgönyözött és megjött a fiú. Olyan váratlan — hirtelen, hogy alig tudtak fogadására elkészülni. Pedig az volt minden vágyuk, hogy annyi esztendei távollét után otthon érezze magát.

— Csakhogy megjöttél! — fogadták az állomáson, mikor átestek csókon, ölelésen.

A sovány, őszülő, lötyögős arcú asszony büszkén nézte az ő nagy, megférfiasodott, szőke fiát. Mily pompásan áll nyúlánk alakján a finom sötétzöld ruha.

Magas, egyenestartású apján is meglátszott, hogy örül, de valami szólatlan szárazsággal. Mint aki hosszú éveken át hozzá szoktatta magát, hogy fiát aligha láthatja többé.

Amikor hazaérkeztek, ő elszokottan, idegen érzéssel lépett be szülei hozzájuk öregedett hajlékába. Hiába tett-vett, sürgött-forgott körülötte az anyja kiszolgáló igyekezettel, nem tudott igazán feloldódni, szavakra melegedni. Szeretetüket viszonzó mosolya bágyadt maradt, tekintete szórakozott, elkalandozó.

Anyja is észrevette. Hiába, megváltozott az ő nagy fia. Már nem a régi, nem úgy az övé, mint azelőtt volt. Valami közójük állt, közójük ékelődött. De finom anyai ösztönnel helyesebbnek vélte, ha nem puhatolja, s később sem tesz róla említést. Régi szobájáról kezdett beszélni

— Úgy találsz benne mindent, mint amikor elmentél. Mindig vártuk, hogy egyszer hazajössz — mondta csendesesen, hangjában nehéz szárnycsapású évek fájdalmas vágyódásával.

— Igen, anyám — válaszolta ő, mert érezte, hogy mondania kell valamit. Bár nem ilyen koldus szavakat. De nem tudott igazán örülni a régi szoba vizontlátásának. Pedig anyja bizonyára azt hiszi, hogy örül. Nagyon fájdalmasan érintené, ha tudná, hogy milyen bágyadt benne ez az érzés. Pedig mennyi mindent várt a hazaérkezéstől. S hogy adakozott volna, ha telt volna önkéntelenül fölbuggyanó szavakból.

— Nem akarsz átöltözni és megmosakodni? — kérdezte várakozóan az anyja.

— De igen — válaszolta.

— Akkor kimegyek. készítek vizet és megterítek uzsonnára — mondta és kifelé indult.

Röpke tekintetet vetett utána. Szegény, hogy megöregedett, mióta nem látta. Milyen üresen, zacskósan lóg az arca, kékesszürke szeme mennyire elvesztette régi csillogását. S ennek részben talán ő is az oka, mert annyiszor hitegette, hogy hazajön és nem tette.

Vajon mit gondolt ilyenkor az apja? Apja, aki annyira szerette, de aki szóval alig adott kifejezést szeretetének. Mintha valami száraz férfiasság visszatartotta volna, hogy kitárulkozzék. Csak régebben, egy-egy levelében, aggodásában, amikor nagyon beteg volt vagy súlyos megpróbáltatás érte.

Most is alig volt hozzá néhány szava. Csak állt az ebédlő közepén. a régi könnyed mozdulattal időnként szájához emelte cigarettáját, s tünődően maga elé fújta a füstöt, mintha gondolatai valahová messzire szállnának. Egy-egy pillanat mozdulatlanságában, az évektől simára esztergályozott, boltozatos homlokával olyan volt, mint egy szobor. Szobra egy be-nem-váltott álmain rágódó, elkallódott életnek.

— És te hogy vagy, apám? — buggyant ki száján őszintén az érdeklődés. S a szíve megtelt valami rég-nem-érett, atyja nyakát átölelni vágyó fiúi szeretettel.

— Megvolnék — válaszolta ő csendesesen, mint aki tudja, hogy sorsán nem változtathat. Azon sem, hogy az élet hamarosan attól az örömtől is megfosztja, hogy őt látja. Őt, aki után annyira vágyódott, s akivel, ha együtt lehetne, talán mindent könnyebben tudna elviselni. Az elmúlást is.

Este, mint aki ezzel is örömet akar szerezni, anyja egyik kedvenc ételét tálalta föl.

— Vegyél, fiam, tudom, mennyire szeretted. — kínálta.

De ő, aki valamikor, haza-haza látogató diákétségében, egy-egy kedvenc ételével nem tudott betelni, csak egyszer vett ki tányérára.

— Mi az, nem ízlik, fiam? — kérdezte anyja aggodalmasan. — Pedig ugyanúgy készítettem, mint akkor.

— Dehogynem, anyám, de már nem tudok úgy enni, mint valamikor.

— Vegyél akkor a süteményekből.

De azokból is csak csipegetett. Pedig mielőtt elment, azt vallotta, hogy senki sem tud úgy főzni és sütni, mint az anyja

Igen, a sokféle íz között elszokott a régítől, s ízekkel való elteltségében egyiket se kívánta különösebben.

— Akkor vegyél legalább ezekből a szép, zamatos körtékből és őszibarackokból. Apád fájról való. Számodra tartogatta, ha mégis hazatalálnál jönni. Minden ősszel félretette neked a legszebbeket.

Szegény, jó öregek! Azt hiszik, hogy ezzel meg tudják örvendeztetni. Mintha még mindig gyermek vagy kamasz volna, nem pedig felnőtt. Szegény, régi világban élő öregek... Változatlanul sugárzó szeretetükben mégis mennyivel gazdagabbak, mint ő, aki oly sokat elért vágyaiból, s közben annyi mindent elvesztett. Az édes otthon is, amelyet azóta sehol sem talál, mely talán csak a múltat megszépítő emlékezetben él, s valójában sohasem volt igaz.

— Mit szoktál, apám, este csinálni? — kérdezte, amikor túlestek a vacsorán.

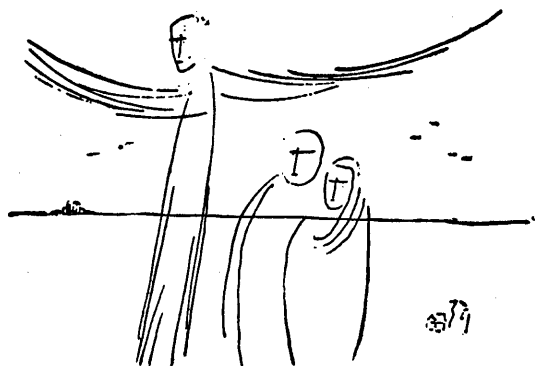
— Meghallgatja a híreket és olvas — vágott elé az anyja. — Többször éjjelig is, hiába zavarom aludni — panaszkodott reá.

— Ha nem lehet meg nélküle, — mentegette aztán.

Ahogy ő sem tudott meglenni. Hányszor feküdt le ő is éjjel után, habzsolva a könyveket, hányszor szólt reá is az anyja, amikor észrevette, hogy olvas, mert ajtaja alatt kiszüremlett a világosság. Régi idők, nagydiáksága esztendei... Alig tizenhét éve, s mégis mily messze volt már tőle minden, annyi változás, esemény préselődött közbe. S míg azelőtt teknősbékeként cammogtak, vánszorogtak az évek, a világ azóta nagyot ugrott előre.

Tíz óra felé elköszönt szüleitől, s mint valamikor, bement a szobájába és becsukta maga után az ajtót. De míg azelőtt sohasem lehetett meg valami tevékenység nélkül, most nem tudta, mihez kezdjen. Mert mindaz, ami valaha érdekelte, foglalkoztatta, idejemulttá, túlhaladottá vált.

A valamikor kedves, meghitt szoba hozzátapadó sok apró emlékével most az elmultság hangulatát keltette benne, az álványokon sorakozó könyvek pedig úgy hatottak reá, mint a sírőrző fejfái a hajdani, kilobbant alkotószellemnek. Minden megállottnak, megöregedettnek tűnt, s egy-egy pillanatban szinte úgy érezte magát, mint aki messziről érkezve, temetés után van, s kabátja ujján gyászszalaggal, üres szobában álldogál, ahonnan a kedves halottat elvitték. S mielőtt végképp távoznék, búcsúzkodóan még egyszer körülnéz.

Sáfvány Imre szövegrajza

Óda az elhagyott Erdőhöz

Dóró Sándor

1.

Még mindig fut a szép
hold,
amely régóta száműzve
bolyong
örült költészetem
felborult egén,
a felhők szellői között...

S azóta szüntelen kiáltozom,
de hasztalan,
már nem fogad be:
se fa, se Erdő, se kő,
se isten, se nő
furcsa ígéimmel...

Idegen már, ó, idegen
nagyon az Erdő:
gonoszkodik velem,
s messzire búcsúztam el tőle,
bár még vágyom vissza
őrzítő végtelenségét!

2.

Véres az arcom, homlokomon
a seb kiújult,
s véresek lesznek könnyeim!
(a születés átka velem kering...)
Én csak szökni tanultam,
amíg mások üzték!
s vissza soha se ütöttem!

Szeretnék kitérni!

Dóró Sándor

Megyek a vágynak hosszú országútján,
táska a kezemben,
és őrülden kiáltozom,
hogy szeretnék: kitérni!

Örökké-robogó, elfásult-érzésű
járművek robognak előttem
és rohannak utánam...
S én közbe-szorultan rohanok
az élő-folyóval,
bár józan vagyok, sose ittam...

Rohanunk,
mióta már él az ember:
s néha-néha feledi, hogy ember!
és nem kerék, vagy valami egészen más!
Rohanunk,
az aprópénz kell: mozira és lisztre!

Rohanok én is,
már majdnem elfeledtem a holdat,
hogyan van!
Jó most a májusi eső zenéjét
hallani,
s megállni az úton
egy kicsit,
hosszan elnézni
a kamasz, nyurga mezőket,
ahogy nyújtózkodnak
a gólyalábú estben:
én szeretnék a mellékutakra
is kitérni!
Ó, ez a föld, amit tapostam,
csak könnyeim beinni tudta...

Az arcom véres!
mért nem veszik észre:
hű tükre az arc
a lélek őrült harcainak!
és nem mossa le
századok zápora se róla...,
mert a szenvedést, az önként
nem mossa el:
sem idő,
sem fény,
sem élet!

3.

*Az Erdő az én nyugtalan énem,
ahova még
nem tört be emberi
kéz,
s ahova még szűkölve
megbújok,
ha rajtam bottal
végigütnék...*

*Nem alvó, rettegő őserdő a lelkem
és süllyesztő-nagy átok az én bűnöm,
s lassan,
de gyötrelmesen
örökre elkárhozom...*

Fővárosunk volna az Bácskai
Festő, azaz a "Zsigmond" című
röviden történeti írás. Ha
a magyarok általunk meg-
zárva, ismét
Jó egészséget!

Herceg János

1944. XI. 12.

Móricz Zsigmond és a Bácska

Herceg János

Nyolcvan éves lett volna nemrég, ha nem viszi el az első igazán háborús éjszaka, ezerkilencszáznegyvenkettő őszén, amikor először hullottak bombák Budapestre. Hosszú agónia előzte meg halálát, de ő változatlanul küzdött az életért. Elaludt a felolvasó asztal mellett, kiült Debrecenben a piactérre subába burkolózva s ott találtak rá másnap reggel, aztán végül mégis abba hagyta az országjárást, kórházba vonult, megadta magát az elmúlás hatalmának.

Sosem találkoztam Móricz Zsigmonddal. Amíg én Pesten éltem, már megvált a Nyugattól és még nem vette át a Kelet Népe szerkesztését. Fiatal írónak nemigen volt hol találkozni vele. A Pálffy-téren láttam néha a leányfalusi helyiérdekűre várva, olykor valami kávéház kirakatában pillantottam meg oroszlánsörényű, ősz fejét. De ezerkilencszáznegyvenegyben úgy volt, hogy találkozunk. Gyöngyi lányánál voltam, aki régi jó pajtásom, Simon

Andor felesége volt. Eppen Zisga bácsit várták s marasztaltak engem, hogy ebédre majd megjön. De nem jött. Ki tudja merre vitte százféle dolga. Pedig akkor már írásom is jelent meg a Kelet Népében, de valahogy úgy adódott, hogy mindig csak helyettesével, Jócsik Lajossal találkoztam a szerkesztőségben. Aztán lenn járt Becsén egyszer, még beszámolót is írt a bácskai írókról, mert néhányan itt felkeresték párnapos vendégeskedése idején, de én nem mentem Becsére. Nem hívtak meg, vagy rösteltem elmenni, nem tudom már.

Hanem a leveleiből néhányat sikerült megőriznem. S most nemcsak a kegyelet érzése késztet arra, hogy ezeket a leveleket születése nyolcvanadik évfordulóján bemutassam, de bizonyos irodalomtörténeti hozzájárulást is szeretnék adni arranézeve, hogyan látta Móricz Zsigmond Bácskát azokban a nehéz időkben, mi érdekelte belőle, s hogyan serkentette határozottabb szociális magatartásra a bácskai magyar írókat.

Első dolga volt megszólaltatni bennünket lapjában, ahova pedig az ország legjobb, legismertebb írói adták minden tiszteletdíj nélkül a munkáikat: Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter és sokan mások. Nem szenvedett kézirathányban, s hogy mégis meg akarta nyerni az ismeretlen bácskai írókat a Kelet Népének, azt csak azzal tudnám magyarázni, hogy újabb, szabadabb, kötetlenebb szellemet várt tőlünk, valami olyasmit, amit a régi Korunk munkatársai mutattak fel Erdélyből. A levelekből kiderült, hogy csalódott bennünk, de azért hatni próbált ránk, keményebb helytállásra figyelmeztetni. Küldtem neki egy kis szociográfiai helyzetképet Kupuszináról, amelyet 1940-ben nem engedett megjelenni az akkori cenzura. Erre a cikkre írta az alábbi nagy tervekkel teli levelet.

„Kedves Herceg János, meg nem jelent riportodat elolvastam s igen jó és igen szépen van megírva. Jövő számban szívesen közlöm. De Komáromi Józsi bűne, hogy a délvidéki szám halad — marad.

En azonban ragaszkodom hozzá, hogy megszólaljatok. A nov. 15. számot felajánlom, hogy abban lehetőleg teljes létszámban legyetek jelen.

Téged kérlek meg, lépj Józsival érintkezésben és — ő talán már gyűjtött is valamit — mielőbb hozzátok össze, hogy reprezentatív legyen.

Vezércikknek a te jelzett irodalmi összefoglalód, 2 novella, 2—3 költő, szoc. helyzetkép.

Válaszodat várom.

Most úgy volt, újra elmehetek délre. Az öcsém Újvidéken járt, mint mezőgazdasági kamarai mérnök, s vele. De beütött a rossz idő.

L. 1941. X. 12.

Szeretettel:

Móricz Zs.

Ezt a szót, hogy „délvidék”, amely akkor kötelező lett, Zsiga bácsi csak egyetlen egyszer használta, nyilván a napisajtó hatásának engedve, különben mindig Bácskát írt. Persze, bizonyára nem azért, mintha ezzel akarta volna kifejezni, hogy nem tekinti véglegesnek a fasiszta „országgyarapítást”, hanem valószínűleg azért, mert ez a szó, „Bácska” egy színes, gazdag világot fejezett ki a magyar köztudatban. Jómaga részletesebben ismerhette Bácskát az átlagembernél, hiszen 1908-ban — ha a kapott anyag alapján is — de ő írta meg névtelen újságíróként a Borovszky-féle monográfia számára Bács-Bodrog vármegye történetét.

KELET NÉPE

Szerkesztőség és kiadóhivatal
VI. EÖTVÖS-UTCA 12. SZ.

Főszerkesztő: MÓRICZ ZSIGMOND

Postatakt. csekk száma: 23-1-33
TELEFONSZÁM: 112-386

kedves István Zoltán,

meg nem jellel nyitottat elolvastam
s nyelvi és nyelvi nyelvi nyelvi.
Főszövegben születtem szövegben.

De a komáromi Zsuzsi lány,
lány a felvidéki szövegben
marad.

En azonosan nagyon érdekes
köznyelvi nyelvi nyelvi. A nov. 15.
szövegben jelöltem, hogy abban
lehetőség van a szövegben
jelöl.

Tegnap Zoltán meg, légy szövegben
szövegben és - a szövegben
nyelvi és valamit, - a szövegben
szövegben, hogy nyelvi
hatás legyen.

Végül a szövegben a szövegben
irodalmi szövegben,
2 novella
2-3 kötet
szövegben,
szövegben

Válaszok szövegben —

lehet az volt a szövegben
szövegben. Az szövegben szövegben, szövegben
szövegben szövegben szövegben szövegben a
szövegben a szövegben.

I. 1944. X. 12

Szerkesztő

Móricz Zsigmond

Nem emlékszem már, hogy a vállalkozó szellemű Komáromi József Sándornak mi szerepe volt a bácskai szám összeállításában, mit gyűjtött ő, s mit küldtem én, de végül is együtt volt az anyag, s november 12-én keltezett levelezőlapjával Zsiga bácsi már csak képet kér a címlapra.

„Jó volna, ha volna egy bácskai festő, akinek a képét a címlapon közölhetnénk. Ha az anyagot áttanulmányozom, írok.

Jó egészséget! Szeretettel M. Zs. (A lap másik oldalán). A küldeményt megkaptam. Sajnos, későn s így egy számmal elmarad, dec. 1-re a közlés. Köszönöm.”

Elküldtem Konyovics Milánnak egy zombori tájképét, de Jócsik Lajos azzal adta vissza pár nap múlva, mikor fenn jártam, hogy Zsiga bácsi ezt nem meri közölni, túl „vadnak” és „franciásnak” tartja. Ha van, küldjek hamar valami mást. Husvéth Lajosnak egy szolid, akadémikus modorban megfestett képről küldtem reprodukciót. Evvel a képpel jelent meg a bácskai szám. Kár lett volna vitatkozni Zsiga bácsival, ha ő egyszer egy „szelíd” bácskát őrzött a tudatában, s ízlése a képzőművészetben a realizmushoz kötötte. Ahhoz viszont ragaszkodott, hogy szerb költők versei is benne legyenek a Kelet Népe bácskai számában. Úgy emlékszem, Gyura Jaksics és Dusan Vaszilyev versei voltak, amelyeket törölt a cenzura. S miután a kapott anyagból már teljes képe volt a bácskai magyar irodalomról, a következő levelet írta:

„Kedves Barátom,
kész a bácskai szám. Most telefonálják Pestről, (ma nem mentem be), hogy a cenzura az utolsó pillanatban is törölt két verset, Szenteleky Kornélnak és Debreczeninek egy-egy szerb fordítását. A versekben nem volt semmi politikai vonatkozás, nyilván más ok miatt törölték. Dudás Kálmánnak egy versét szintén már régebben, az én vezető cikkemből nagyon sokat töröltek. A ti prózátokból nem.

Mivel nem tudtam több helyet adni, csak amennyi jutott a lap saját állandó kötelezettségei mellett, így nincs benne mindenki. Majd fokozatosan közölni fogjuk a többi kéziratot is.

Szeretném, ha megmaradnátok velünk és írnátok ezután is. De a szociális szempontokat jobban ki kell építeni. Írásaitok szépek, de mintha nem mentek volna át azon a szociális izzáson, amin a felvidékiek és az erdélyieknek egy csoportja már átment. Mi a magyar sorsproblémák lapja vagyunk. Ezt a bácskai írásokon még nem látjuk úgy, mint mikor az erdélyiek az év elején bejöttek. Nem tudom jár-e a könyvtáratoknak a lap. Rendeltesd meg az 1940 és 1941 éveket. Kötve annyiért fogjátok kapni, mint fűzve. Ingyen, könyvtárnak nem akarom a nyakára küldeni. De jó lenne, ha volna ott kéznél, amiből tájékozódhatik, aki ez iránt érdeklődik a jövőben.

Komáromi Józsi egészen visszavonult s ezt nagyon sajnálom, mert eleinte igen bízta benne.

A fényképeket visszaküldöm. Ha megírod a festő címét, megindítom neki a lapot.

Általában azoknak a címét kérném, akik megjelentek.

Remélem, már egészséges vagy. Én is kínlódom egész télen az influenza különböző fokaival. Nem jó találmány a tél. Fiataloknak ugyan jó.

Szeretettel üdvözöl Móricz Zs.

Leányfalu 1941. nov. 29.

Kedves Barátom,

kéz a bácskai szám. Most telefonálják Pestről, / ma nem mentem be / hogy a cenzura az utolsó pillanatban ia törölt két verset, Szegeleky KERNÉNEK és Debreceni nek egy egy szerb fordítását. A versekben nem volt semmi politikai vonatkozás, nyilván más ok miatt törölték. Dudás Kálmánnak egy versét szintén már régebben, az én vezeté cikkemből nagyon sokat törölték. A ti prózatekéből nem.

Mivel nem tudtam több helyet adni, csak amennyi jutott a lap saját állandó kötelezettségei mellett, így nincs benne mindenki. Majd fokozatosan közölni fogjuk a többi kéziratot is.

Szeretném ha meg maradnának velünk és írnaték ezután is. De a szociális szempontokat jobban ki kell építeni. Írásaitok szépek, de mintha nem mentek volna át azon a szociális izzáson, amin a felvidékiek és az erdélyieknek egy csoportja már átment. Mi a magyar sorsproblémák lapja vagyunk. Ezt a bácskai írásokon még nem látjuk úgy, mint mikor az erdélyiek az év elején bejöttek. Nem tudom jár-e a könyvtáraknak a lap. Rendeltesd meg az 1940 és 1941 éveket. Kötve annyiért fogjátok kapni, mint füzve. Ingyen, könyvtárnak nem akarem nyakára küldeni. De jó lenne, ha volna ott kéznél, amiből tájékozhatóék, aki ez iránt érdeklődik a jövőben.

Kemáromi Jézsi egészen visszavonult e ezt nagyon sajnálom, mert eleinte igen bíztam benne.

A fényképeket visszaküldöm. Ha megírod a festő címét, megindítom neki a lapot.

Általában azoknak a címét kérném, akik megjelentek.

Remélem már egészséges vagy. Én is kinlódom egész télen az influenza küllömböző fokaival. Nem jó találmány a tél. Fiataloknak ugyan jó.

Szeretettel üdvözl
Leányfalu 1941. nov. 29.

Pársoros, meleghangú bevezetővel, amely a reménynek adott kifejezést, hogy a bácskai írók megmaradnak a Kelet Népénél, 1941 december 1-én megjelent a bácskai szám. Móricz Zsigmond „Óbecsei szállásokon” címmel bácskai riportját közölte vezércikknek, (az én említett összefoglalóm helyett, amely még valamikor júliusban látott napvilágot a Kelet Népében, mert kedvem se volt újabbat írni, ismételni sem akartam magamat), aztán Kosztolányi Berényi és Dudás Kálmán versei, Majtényi Mihály „A lámpás ki-alszik” c. novellája, Lévy Endrének valamilyen kultúrpolitikai vonatkozású cikke, s az én kupuzsinai írásom — ez volt a bácskai szám.

Hogy a budapesti cenzura Móricz Zsigmondot se respektálta, azt megmagyarázza az a különös gond, amelyet Horthy kormányának körei s az egész rendőri apparátus tanúsított a megszállt Bácskával kapcsolatban. S hiába volt beteges már és fáradt Móricz Zsigmond, háromnapos becsei tartózkodása alatt nagyon erősen ötlött a szemébe sok minden, így elsősorban a helyi kiskirályok fékevesztett basáskodása. A becsei főjegyzőről a törlés ellenére igen élesen megrajzolt kép maradt a riportban, s roppant jellemző, amit utána mond, illetve elhallgat: „Nagyszerű dolgokat tudnék mesélni a főszolgabírói munkáról is, de azt nem lehet elmondani.”

A bácskai szám után egy ideig még biztatott bennünket Móricz Zsigmond. Kéziratot kért, szeretett volna maga mellett tudni bennünket. Negyvenkettő február 5-én írott levele is ezt bizonyítja:

„Kedves Barátom, a komoly problémákat nekünk kell adnotok — a szórakoztatót a Hídnak. Szeretném, ha írnátok.

A jövőben valami fizetés is jár az írásért. Szeretettel Móricz Zs.”

Az újvidéki razzia hatása alatt álltunk valamennyien, s akkor kelt életre, hosszú ellenállási harcok után, ismét a Kalangya. S már az első hónapokban meg akarták fojtani. Mindezt megírtam Zsiga bácsinak. Elmondtam hogy nagyon erős beolvasztási kísérlettel kell szembeszállnunk — elsősorban a szegedi Délvidéki Szemle részéről — s így nekünk mindenekelőtt a mi szűkebb hazánkhoz és a Kalangyához kell ragaszkodnunk.

És ő megértett bennünket, nem haragudott, hogy az ő lapjához se kívántunk „beolvadni”. Mikor pár hónappal később Dr. Nagy Iván nyilvánosan követelte, hogy a kormány tiltsa be a „kommunista-barát, szabadkőműves szerkesztésben megjelenő Kalangyát”, Bajcsy Zsilinszky Endre mellett Móricz Zsigmond is felszólalt — a debreceni nyári egyetemen, ha jól tudom, — a Kalangya fennmaradása érdekében és barbarizmusnak nevezte „egyes bácskai képviselők diszkriminációját”.

Nemsokára meghalt. S mi a halála óta eltelt tizenhét év távlatából nemcsak a század első felének legnagyobb magyar íróját tiszteljük Móricz Zsigmondban, de az atyai jóbarát emlékét is sokáig megőrizzük.

KELET NÉPE

Szerkesztőség és kiadóhivatal
VI. EÖTVÖS-UTCA 12. SZ.

Főszerkesztő: MÓRICZ ZSIGMOND

Postafiók: csekk száma: 23-1-33
TELEFONSZÁM: 720-440

Kedves Barátom,

a komoly problémákat
nekünk kell adnotok, —
a szórakoztatót a Hídnak.
Szeretném, ha írnátok.

A jövőben valamilyen
fizetés is jár az írásért

1942. febr. 5. Szeretettel
Móricz

MAI MACEDÓN KÖLTŐK

Harangok

Mateja Matevszki

*Valahol húzzák. Valahol messze húzzák.
A bongás a szélborzolta, hullámzó
fűvön húz át.*

*Valahol húzzák. Hosszan, mélán és mardosón.
Süket minden. Csak a ritmus
csobban fel az érces partokon.*

*Valahol húzzák. Mélybe ránt és magasba lök.
Süketen, befogva matatom már
ezt a zengő kalitka-kört.*

*Valahol húzzák. Én csendíttek, s kulcsolom kis kezem.
Minden bezárult. Ajultan csüngök
a hangon s a köteleken.*

*Valahol húzzák. Engem vernek. Lám, bátor vagyok, de szelíd gyerek.
Idő, verd hát vadul és be nem telve,
az emlékeket.*

*Valahol húzzák. Túlontúl régen. Mostan.
Ég! Fáj minden. Hagyjad, hogy a fűbe,
az ismert hangokra rogyjam.*

Hét visszatérés a rezgőnyárfa motívumához

Gane Todorovszki

1.

*Zöld szemhéjai az álmatlanságnak,
zöld, hangtalan hullámrezgés.
A mező szépséges lánya,
az álom mezejének kiéhezett szépe.*

2.

*Alakja lepke zöldje,
a lepkéé, mely örök rabja a magas meredekeknek.*

3.

*Nyugaloméért sóvárg, s nyugtalanként tör le,
kinyújtózva rezeg, bámul a felhőkbe,
kutatja az utat, fáj a szíve a csergárok után,
s csak vacog, amikor átforrósulnak az augusztusi fenyők.*

4.

*Álmatlanság kínozza? Félelmében reszket?
Ezerszer bánós, álmatag meddőség!*

5.

*Ha keresztapja vagyok, Nyugtalankának keresztelem,
Nyugtalan-Nyugtalanságocska, terméketlen mezei parlag.
Ha esti csillag vagyok, már rég lelegelem a remegését,
remegését — a félénk magány ez áruló jelét.*

6.

*Hogy mennyire félénkecske, ő maga mondhatja el nektek,
örökkön csak a rezgés: Reggel is, Délben is, Este is.*

7.

*Irigyli a madaraktól
a fészket, amit őbenne raktak, —
azt, hogy költenek, álmában, ébrenlétében is irigyli,
ez az Álmatlanka, ez a Meddőke, a Zöld Nyugtalanságnak
ez a szépe.*

Viszoki Decsani, 1957 decembere

Gane Todorovszki

„Korallkő van ott, azon a helyen,
három oszperával drágább az ezüsthél;
elvinnéd – nehéz, nem vihető,
összetörnéd – kemény, nem törhető.”
(Macedón népdal Viszoki Decsaniról)

1.

*Ez a havas alkonyat is,
ez a havas küldöttség is,
ez a kéretlen érkezés is,
fagyban és hóviharban,
megtorpant kapuid előtt:*

*Eljöttünk, szépek szépe,
hogy magunkkal vigyünk,
mi, apró féleberkéék, —
eljöttünk, hogy magunkkal vigyünk,
szépek szépe,
ó, emberi irigység, eleven átok.*

2.

*Deres, zord éjszaka.
Kezünkön — csak körmünk gyökere.
Kínjaink egymásnak feszülnek.
Járjunk végére, topogunk üres marokkal:
honnan kezdjük?*

3.

*Borzadály jár át, zsibbad a kéz,
meg se moccan.
Lapocka sajdul, csont behajlik,
meg se moccan.
Ég a tenyér, mered a szem,
meg se moccan.*

4.

*Három rőf elragadtatás, ennyi a zsákmány,
ennyit törtünk le belőle.
Mögöttünk a rezzenéstelen nyugalom marad,
mely uralkodik századok óta.*

*Százszor eljöhatsz, százszor távozhatsz,
de örökkön megbabonázva,
örökkön irigyen:
itt hagyjátok, itten,
e magasztos szépség öbliben.*

Két gyerek játszik

Poéma-részlet

Cane Andrevszki

1.

*Hogy megváltoztak az idők.
Nem ismered meg tulajdon gyerekedet.*

*Milyen furcsák:
a te gyereked
meg az én gyerekem itt belül.*

*Ilyen gyerekek nem voltak soha.
Ilyen gyerekek mi sohse voltunk.*

2.

*A te gyereked
meg az én gyerekem
találkoztak az utcán.*

*Az én gyerekem
azt mondta a te gyerekednek:
Gyere, játszunk.*

*S a két gyerek
kézenfogta egymást,
egybefonták ujjacskáikat
és kiszaladtak a mezőre,
mert az utcák szűkek voltak,
valóban szűkek voltak az utcák
játékaik számára.*

*A te gyereked
meg az én gyerekem
a magas napraforgókkal barátkoztak össze.
Csak a Nap a megmondhatója, merre vannak.*

A te gyereked
meg az én gyerekem
megnyergelték a fehérsörényű lovat.
(Jaj, hol találtak rá?
Ok nem tudják, milyen bolond)
Hallod a fehér ló dobogását?
Hallod az örült patákat?

E piros paták alatt
felpattogzik a kemény gyep.
E dobajtól aláperegnek a csillagok
és játékosan megfészkelnek
gyerekeink szemében.
Es mindez
gondtalan játék
a mi gyerekeinknek!

Hogyan tereljük vissza
a te gyerekedet
meg az én gyerekeimet,
mond meg, hogyan tereljük őket vissza
a mi csendes kis utcánkba?

4.

A te gyereked
meg az én gyerekem
az udvarban játszanak.

Mi elmegyünk
és sokáig kószálunk,
egyikünk erre, a másik arra.
S addig
a te gyereked
meg az én gyerekem
együtt játszadoznak az udvarban.

Valahányszor visszatérünk,
van mit látnunk:
a te gyereked
meg az én gyerekem
meghúzódtak a kertben,
elseperték az avart,
a rothadó gyökereket
és fölfedezték
a mi elhagyatott,
elfeledett kutunkat.

Odahajolunk
áttetsző,
csillogó vize fölé
és mindketten fölkiáltunk:
— Ó, mióta nem néztünk már ilyen szépen
szembe önmagunkkal! Mióta is?

Ajkunkkal érintjük
és szűrcsölgjük,
egész a feledésig szűrcsölgjük,
s kiszáradt torkunk
szomját oltogatjuk.

Mióta nem ittunk már
ebből a fanyar vizecskéből,
mely szétárad bennünk,
mely itt susog bennünk
és elkábit mindkettőnket, akár az óbor.

Milyen varázslatos ez a víz,
a te gyerekednek meg az én gyerekemnek
a tiszta kútjából!

5.

Szólítsd magadhoz a gyerekedet,
letördeld az ágakat
virágzó meggyfámról.

Szólítsd magadhoz a gyerekedet,
beveri a házamon
az ablakot.

Szólítsd magadhoz a gyerekedet,
aldássa házamnak a
falait.

Miért nyúlnak át a meggyfád ágai
az én udvaromra?

Miért néz a házad ablaka
az én ablakomra?

Házfalaid mért alapjai
az én házamnak is?

Fehér Ferenc fordításai

A pantomim játékos halála

Deák Ferenc

...Megszöktem. Nem bírtam tovább ezt a megerőltető, lehangoló munkát. Kidőltem. Hónapokig hallgatni és sírni, némán nevetni, némán táncolni... Hónapokig fehér bugyogóban mázskálni, fehérre festett arccal... Nem, nem bírtam tovább. Eleinte azt hittem, hogy hivatásom egész istenes. Az öreg Ferd úr az első sor negyedik székén egész szimpatikusnak látszott, a második sor első székén ülő Tózsdi is, a nyolcadik sorban ülő Vogh is. Ők azonban mindig egy helyen maradtak, a mai napig is. Kivéve a hetedik sorban ülő Elnököt — az előbb nem említettem, de különben a többivel egy ívású volt — kivéve őt, aki a Játék második hónapjában hirtelen meghalt. Különben nekem ő mindig olyan légiesnek, üresnek, „bőr-embernek” tetszett, akárhogy kiabált is, csak apró, sivitásokat hallott az ember. Soha senki sem vette komolyan. Nekem egyetlen előre megszabott kötelességem iránta az volt, hogy a nagy előadás végén külön meghajoljak neki. Más semmi. Bármennyire utáltam az Elnököt, mégis hatalmába kerített valami száanalom, amikor a külön erre a célra iderendelt fiatal emberek időnként a karjukra vették és kivitték a teremből. Az ő lábai is bénák voltak. Kint az ajtó előtt várt szép nyúlánk autója. Sajnos, csak a tetemét vihette el, jóval az előadás befejezése előtt.

A közönség eleinte rokonszenves volt. Az öreg Ferd citromot szopogattott és hunyorgott. Több mint valószínű, figyelemmel kísérte a programot. Csak egy-két hét múltán figyeltem fel rá. A szeme alatti duzzadt zacskók, számvonalának egy csöppet ironikus ívelése, alacsony homloka nagy szadistát sejtetett. De mivel félttem, hogy ez csupán alaptalan előítélet, igyekeztem figyelmen kívül hagyni. Egy idő múlva sikerült is. Könnyen ment.

Szívvvel játszottam: némán sírtam, némán nevettem és némán könnyörögtem Vogh úrnak. Csontos, hosszú ember volt és egyáltalán nem érdekelte a játékom. Ha nagyon unatkozott, elővette szájharmónikáját és addig viny-

nyogott, amíg ő is betelt a rossz zenével. Egyetlen vágyam az volt, hogy valamiképp felhívjam érdeklődését előadásom iránt. Féltem a túlzástól, ezt nem engedi meg a művészi öntudat. Én pedig öntudatos akartam maradni végig. Felelősségérzetem meglehetősen kemény határokat szabott előadásomnak, és sehogyan sem tudtam volna túlélni, ha csak véletlenül is átlépem ezeket a határokat.

De Vogh úr nem zavartatta magát. Vagy aludt, vagy evett, vagy harmonikázott. Ha mégis rámtévedt álmatlan tekintete, csupán pár pillanatig nyugtatta rajtam, aztán továbbsétáltatta a diszleteken éppoly kedvetlenül, éppoly közönyösen. Aztán leginkább odañtette a két markos legényt és elvitette magát a toilettebe. (Nézőim egytől egyig bénák voltak és mindig a két odarendelt fiatalember segítségére szorultak). Vogh teljesen közömbös viselkedése sem rombolta le bennem az ambíciókat. A színpad, igaz, kicsiny volt, de az én csataterem, az én hivatásom és karrierem első állomása, és nem akartam hűtlen lenni hozzá még akkor sem, amikor kilátástalanul hosszú időre szerződöttek. Én voltam egyetlen előadóművésze ennek a dobogónak. Éjjel-nappal talpon voltam. Szívből játszottam. Feladatomból volt szórakoztatni az öregurakat itt a teremben. És nem akartam abbahagyni a harcot. Vogh hiába harmonikázott, hiába ásítózott és hiába sorolt engem is az igénytelen tárgyak sorába, hiába tett egyenlővé a mozdulatlan, néma paravánnal, egy napon mégis felfigyelt rám. Nem, nem kellett átlépnem a felelősségérzet szabta határokat, nem kellett semmit túloznom, a szerep maga hozta magával ezt az undok fordulatot. Egészen nőies, beteges mozdulatok voltak ezek, epedő, szende arcokat kellett vágnom... A mese nem fontos, csupán a jelenet tartama. Tulajdonképpen fél óra hosszat tartott, és nem csináltam nagyobb kedvvel, mint a többi jelenetet. Egyszer csak felvillant Vogh arcán valami. Torz mosoly, perverz mosoly volt ez, teli ferde ördögi vággyal, teli undorító arcrándulással. Szinte szédültem a tekintettől. Kezdett bennem a művészi önérzet valami szégyenné válni. Már-már utálat fogott el saját magam iránt. A jelenet becstelenítő volt számomra és az időtlenségbe nyúlt. Szinte belefolyt, beleolvadt a következő, alapjában véve egész más jelenetbe. Ez a szégyen volt az első komolyabb megrázkódtatásom.

Vogh még egy párszor dühösen rámvillámlott, de szerencsére a jelenet nem ismétlődött meg. Majd két hétre volt szükségem, hogy legalább megközelítően a régi kerékvágásba kerüljek.

Tőzsdire véletlenül figyeltem fel akkor, amikor már valamennyire feledésbe merült Vogh. Félkezű ember volt és olyan kövér, hogy majd kipukkadott. Vidám szemei sohasem nyugodtak meg egy tárgyon vagy egy emberen. Sokat cigarettázott, szinte éjjel-nappal pőfögött. Társai elégedetlenek voltak, mert minden félórában szellőztetni kellett a különben is bűzös termet, annyira marta mindenki szemét a füstfelhő.

Sűrűn összeszólalkozott mozdulatlanságra ítélt sorstársával, de sehogyan sem akart felhagyni a füstöléssel. Sőt, még szemtelenebbül pőfékelt elkeseredett sorstársai orra alá. Minden szippantás után kacagott. A füst a kacajjal szállt ki nagy, duzzadt ajkai közül. Mint valami gramofon kacarászott naphosszat, és rajtam kívül mindenkit vérig bosszantott. Nekem is ártott a füst, de én nem vettem rossz néven ezt a tejszínű, libegő közeget. Hittem, hogy az előadás a fátyolon keresztül sokkal kifejezőbb. Az Elnök szenvedett a legtöbbet, (ő különben értett valamit a némajátékhoz). Száraz bőre fújtatott és ilyenkor igazán úgy hatott, mintha csupán bőre lenne, se csontja, se belső szervei... Sipitózott, visongott, de hasztalanul. Tőzsdit egy nap szivarokat hozatott. Ez már nekem se tetszett. Sokkal nehezebb és maróbb füstje volt, mint a cigarettának. Az Elnök sipitózott, kiabált, de megint hiába. Nem soká bírta. Három nap múlva elvitték az autóján. Tőzsdit pedig csodálni kezdtem. Hogy bírja? Naphosszat kacarászott és füstölt.

Az előadás legnehezebb része következett: a megerőltető tizedik jelenet. Annak idején ennek tulajdonítottam a legnagyobb fontosságot, hogy tökéletesen kidolgozzam. Most is nagy örömmel fogtam hozzá, de már az első két jelenet után éreztem, hogy szédülök. Elfelejtették kinyitni az ablakokat. A közönség nagyobb része aludt. Mint tehetetlen szuszogó zsákok feküdtek a kényelmes kombinált-székekben. Este hat óra lehetett. Bent egyre nagyobb lett a füst. Már a harmadik jelenetnél tartottam. Ebben és a következőben igen sok a forgás. Nem tudtam, hogyan sikerül majd végigcsinálnom, de nincs meghátrálás! Életem első nagy alkalma, karrierem első lépcsője. Nemcsak ez. Életutam függ ettől a kilátástalanul hosszú előadástól. Minden, minden.

Nem számíthatok arra, hogy senki se néz. Az túl olcsó ár volna az új kaput megnyitó belépőjegyért. Végig kell csinálnom! Saját magamat nem áramíthatom!

A füst mind vastagabb lett. A kacajok továbbra is bugyborékkoltak, én pedig egy szót sem szólhattam. Egyetlen reményem az volt, hogy a két első sorban az öreg Ferd nézett rám szadista tekintetével. Kezében egy arasznyi üvegcső, előtte egy darab puha kenyér. Apró galacsinokat gyúrt belőle, szája vette, aztán a csövön kifújta. Eleinte nem tudtam, hogy mit célozgat, mert a kis gombócok olyankor reppentek el a csőből, amikor háttal voltam felé. Egyszer csak valami apró koppanásokra figyeltem fel a cipőm sarkán. Azt célozhatta hát.

A forgás egyre ismétlődött, a jelenet közepe felé járt.

Tözsdit már nem is láttam a füstben, csak kis kacajait hallottam, és sejtettem merre ül. A játék eddig tökéletesen sikerült. Már kezdtem büszkélkedni magam előtt: mégsem volt hiába a sok gyakorlás, majd csak sikerül elrugaszkodnom, majd csak... majd csak. El is feledkeztem arról, hogy ezektől a tehetetlen vénektől függ minden. Általuk kell eljutnom ahhoz, ami határozott lesz és megállapodott. Megfeledkeztem a füstről, a célozgató Ferdről és az alvó Voghról. Egy pillanatra az elhunyt Elnökre gondoltam: kár, hogy most nem látja ezt a nagyszerű előadást, ő mégis értett valamit művészetemhez. Dehát... És már a negyedik jelenetbe vágtam. Akkor jöttem rá, hogy saját magamnak tetszelgek, saját ízlésem szerint változtatom már nemcsak a mozdulatokat, az arcjátékot, hanem a mesét is. Valami határozatlan dolgot adok elő... Mindenből van ebben, amit eddig ezen a színpadon játszottam. Egyszer csak az a jelenet került fel, amely Voghot úgy „elkápráztatta”. Most már nagyon megijedtem. Körülnéztem. Ferd szadisztikusan mosolygott, és gyúrta a kenyérgombócokat. Mintha észrevette volna, hogy eltévedtem, mintha azon mosolygott volna olyan marón, gúnyosan. Akárhogy igyekeztem bekapcsolódni a félbehagyott negyedik jelenetbe, sehogyan sem sikerült. Sarkamon egyre kopogtak a galacsinok. Izzadtam. Úgy éreztem, hogy ugyanazt a mondatot és arckifejezést már tízszer megisméltetem egymás után.

A kacagások egyre tompábban hatoltak elő a vastag füstből.

Elkezdtem forogni abban a hiszemben, hogy esetleg ebből bekapcsolódhatok a félbeszakított negyedik jelenetbe. Egyre gyorsabban forogtam és mind jobban szédültem. A sarkamon kegyetlenül kopogtak a kis nyálas galacsinok. Már szinte az agyamat tépte minden koppanás. És akkor elvesztettem az egyensúlyom, féloldalt vágódtam, de legnagyobb csodálkozásomra nem zuhantam a dobogóra: karrierem első színpadára, életutam első lépcsőjére... Nem zuhantam. Úgy féloldalra fordulva lassan repültem. Ferd szadista vonásait láttam utoljára és a sarkam egyre lüktetett.

— Ez a halál — mondtam félhangosan — szökés. Tehát megszöktem. Nem bírtam tovább ezt a lélekölő mókát.

És valami vidámság töltött el.

Elmélkedés

Galamb János

*Egy könyvet kéne megírni,
miben nem volna sem pincsi,
sem lány, sem láz, sem palota,*

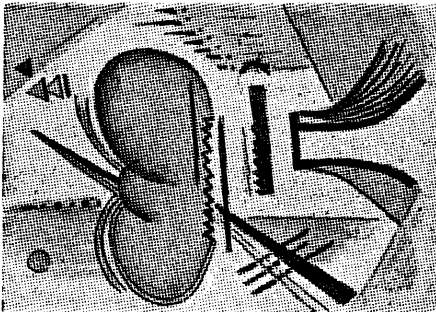
*Sem élője, sem halottja, —
se könnyes gyász, sem hahota
nem rejtőzne a lapjain.*

*Olyan lenne, mint harcaim,
mikhez, lám, a kudarc a rím,
s felettük rút varjú károg...*

*S mert vannak mázsás határok,
sok mindennek lába vályog, —
ha hozzáérsz földre omlik.*

*Egy rossz világ régen bomlik,
be jó is, hogy sirba omlik,
és útja sincs, mert úttalan...*

*Hej, sors ujjának súlya van,
és amit cipelsz batyudban
éppoly teher, mint a tegnapi.*

Magány

Dési Ábel

Ha elnémulnak
az álom jelei
s a gyermekkor arcát
egy iszony felfedi

görcsös ujjaid közt
világok remegnek
s egy távoli könnycsepp
tengerré szélesül

idegen világból
néz rád a szerelem
és neked nincs szavad
az arcát leírni

nem lát a füled
nem hall a szemed
s az öröm lábai
nem jönnek feléd

tested vonalát az
elmúlás letörli
s lassan elpárolog
az emlékezet.

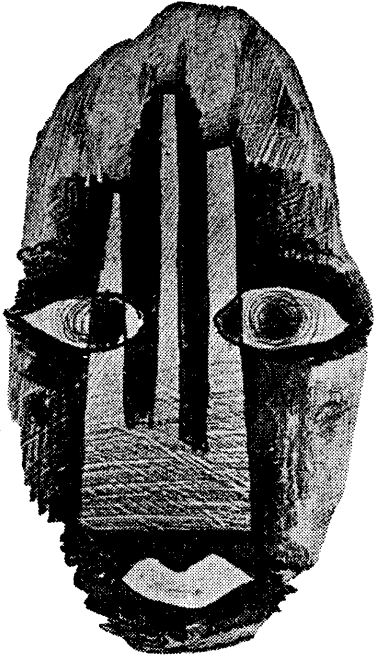
2

A halál majd lassan
lefogja kezedet
s szélfúttá kövekről
nézel a világba

akkor csak jel leszel
és néma üzenet
de hová rejtsen el
az emlékezet

álmokkal vitázó
egykori életet
szolgái türelmü
kövekre vészheted

éltél és hallgattál
kétféle nyelven is
— egyedül maradtál
hát tanúság ez is.

Sáfrány
Imre
szövegrajza

Három fehér kémény

Bányai János

A kavics kirepült kezemből és legalább három méterrel elvétette a célt. Másik kavicsot vettem fel és újra céloltam. Nem tudtam eltalálni a célt, pedig olyan világosan állt előttem, mint a nyugodtan legelésző vad. Később elszégyelltem magam és figyelni kezdtem, nem látja-e valaki, hogy mennyire ügyetlen vagyok. Tudtam, hogy senki sem járhatott erre, és ez megnyugtató volt. Elindultam és elhatároztam, hogy az első embert, akivel találkozok, követem majd, bármerre is megy. Senki sem járt erre, az utca üres volt, csak a felhők ereszkedtek le egészen a csupasz fák koronájáig. Aztán jó félóra múlva, amikor már majdnem elfelejtettem, hogy miért indultam el, a Posta utca sarkán befordult valaki és közeledett felém. Csak később láttam meg, hogy magas, vékony és rám hasonlít. Úgy éreztem, lehetetlen lesz most utána fordulnom, mert nagyon megnézett, amikor elment mellettem. Azt hiszem, ő is észrevette a hasonlóságot, azért nézett meg olyan nagyon. Azt hittem, hogy egészen közönséges ember, nincs értelme, hogy kövessem. Különbösen is, mivel hasonlítok rá, úgy tűnhetnék mögötte, mintha árnyéka volnék és ez egyáltalán nem tetszett nekem. Inkább előtte szerettem volna menni, hogy ő legyen az én árnyékom, erre pedig már nem volt alkalom, mert már rég elhagyott és alig láttam. Egé-

szen lassan ment, lábait egy kicsit oldalra dobálta, mintha évekig börtönben ült volna lábán hatalmas rozsdás lánccal. Aztán eszembe jutott, hogy manapság nem kötik láncra a rabokat, de ez a gondolat felbőszített, mert így nem tudtam megmagyarázni, hogy miért dobálja oldalra a lábait. Megfordultam és egy pillanatra sajnáltam, hogy nem követhetem; leszidtam magam, hogy gyöngye vagyok és nem merek utána menni. Aztán elindultam hazafelé, mert fázott már a kezem, pedig zsebbe tehettem volna, de eszembe jutott, hogy egyik régi tanítóm mindig szidott bennünket azért, mert zsebbe raktuk a kezünket. Utáltam azt a tanítót, de nem akartam vele ellenkezni még most sem, amikor már tíz éve nem láttam sem őt, sem az iskolát. Kértem a Posta utca sarkára és nem tudtam, merre induljak, merre lesz közelebb az út hazafelé. Aztán mégis a leghosszabb utat választottam; mindig erre szerettem járni. Gondoltam, hogy találkozok majd Gazsival, aki kikirikít árul és mindennap kétszáz csomagot kell eladnia. Gazsi jó kereskedő, és erre az időre mindig eladja napi adagját. Most nem volt az úton, biztos elment már, pedig mondtam neki, hogy várjon meg, mert akarok neki mutatni valami nagyon szép dolgot. Csak a három fehér kéményt akartam megmutatni neki, ami az alagsori szobám ablakából látszott. Azt akartam, hogy Gazsi nálam aludjon, mert akkor melegebb van a szobában: ketten fűjjük a levegőt. Mikor hazaértem és bementem a szobába, nem akartam hinni a szememnek. Gazsi feküdt az ágyamban, de nem egyedül. Nem akarom elmondani mindazt, amit láttam, mert nem szeretem a disznóságokat. Egyszerűen becsuktam az ajtót és újra kimentem az utcára. Eszembe jutott, hogy a kéményeket még sohasem néztem meg az utcáról. Odamentem az ablakhoz, a ház végétől a második ablak az enyém, az elsőben nem tudom, ki lakik, még sohasem láttam. Lehet, hogy nem lakja senki sem ezt a szobát. Mindig azt hittem, hogy valaki figyel rám, minden mozdulatomat követi azon a falon keresztül, amelyre első képemet akasztottam. Egészen lehúzódtam az ablakhoz és úgy néztem fel a kéményekre. Gyönyörű látvány volt. Három hatalmas fehér kémény, amelyből füst kerekedik. Gyöngyös, szép, szürke füstgomolyag emelkedik a három kéményből úgy, mintha mozdony lehelne. Úgy tűnt, hogy a három kémény elérhetetlen magasságban van, pedig szerettem volna felmászni a falon és megnézni egészen közelről a kéményeket. Megzavart, amikor hallottam, hogy mögöttem Gazsi megkoppantotta az ablakot. El szerettem volna futni, de végül mégis ott maradtam. Nem fordultam meg, csak akkor, amikor Gazsi újra megkoppantotta az ablakot. Nem láttam Gazsi fejét, mert az üveg egészen izzadt volt. „Gyere le” — mondta Gazsi. Tisztán hallottam a hangját, mert az ablak vékony volt. Mégegyszer felnéztem a kéményre, és mintha a középső intett volna, hogy menjek ismét le. Ekkor felálltam és meghökkentem, mert a kapu kinyílt és egy lány jött ki. Vékony volt és ijedt. Amikor elment mellettem; mondani akartam neki, hogy maradhatott volna még, én különben sem megyek le, de mikor megláttam a szeméit, nem szóltam semmit sem. Olyanok voltak ezek a szemek, mint az a három fehér kémény. Először arra gondoltam, hogy három szeme van a lánynak, de amikor eszembe jutott, hogy ez lehetetlen, elnevettem magam. A lány nem volt még messze, biztosan meghallotta, hogy nevetek, mert visszafordult. Meghökkenett ez a mozdulata, de aztán tetszett is, mert a lány azt gondolhatja, hogy rajta nevetek. Hadd gondolja, úgyse tudja ki vagyok, mert ő nem láthatott meg, amikor lent voltam. Újra koppant mögöttem az ablak és Gazsi hangját hallottam. „Gyere már le”. A lány már eltűnt és ekkor elindultam a kapu felé. Tetszett, hogy a lány után még senki sem ment be és senki sem jött ki. Így talán még rátalálhatok a lány lépteire. A folyosó csöndes volt, de ez nem jelentett semmit sem, mert a mi házukban a folyosó mindig csöndes.

Mikor leértem, Gazsi a szoba közepén állt. Köszöntem és leültem az ágyra. Ismét első és egyetlen festményemet néztem. „Valamit akartál mutatni nekem” — mondta Gazsi. „Igen” — mondtam — „de most már sötét van, nem láthatod”. Nem akartam Gazsinak megmutatni a három kéményt, úgy gondoltam, hogy most úgysem látná őket olyanok, amilyeneknek én látom, és én nem szeretem, ha valaki nem érti meg azt, amit mondok. „Majd máskor” — mondtam. „Jó” — intett Gazsi. Egyáltalán nem beszélünk a lányról, mert nem akartam, hogy Gazsi megtudja, mennyire irigylem. Különbösen is, semmit sem szeretek elárulni valakinek, akiről feltételezem, hogy félreérthet. „Hol mászkáltál ma?” — kérdezte Gazsi. Aztán még hozzátette: „Ma egészen hamar eladtam a kikirikét, sokan voltak a bárban és mindenki vett. Te is hozzáfoghatnál valami okos munkához, tudod, hogy apád haragszik rád. Húszéves vagy, és semmit sem dolgozol. Egyszer megjáród.” Nevettem, mindig nevetek, amikor Gazsi oktat. Azt hiszi, hogy ingyenélő vagyok, amióta a mester elzavart. Elmeséltem neki, hogy egyszer szombat délután, mikor a mester elment és otthagytott az üzletben, mert még néhányan nem jöttek el a cipőjükért, én nagyon untam magam, és szerettem volna lemenni a Dunára; akkor még nyár volt, meleg és mivel az emberek nem jöttek a cipőjükért, elmentem. Egyszerűen bezártam az üzlet ajtaját és elindultam. Nem mentem le a Dunára, csak úgy csatangoltam a városban, mint mindig, amikor meglóghattam az üzletből. Később, mikor a gazdám megtudta, hogy nem maradtam ott, elzavart. Akkor festtem ezt a képet. „Azt mondta a mestered, hogy visszafogad” — mondta Gazsi. „Nem megyek, elegendem van belőle” — mondtam — „inkább elmegyek haza az apámhoz”. „Hülyeség” — mondta Gazsi. Tudtam, hogy hülyeség és hogy sohasem tenném meg, de most fájt, hogy ilyen könnyedén elintézt Gazsi. Mikor elment, lefeküdtem az ágyba. Még meleg volt, éreztem a friss lányillatot és ez megzavart. Ekkor határoztam el, hogy ellopom Gazsitól azt a lányt csak azért, hogy ő mondja meg, mit tegyek. Én is untam már, hogy semmi-rekellőnek néznek. Mikor felébredtem, elindultam, hogy megkeresem a lányt. Gazsival egyáltalán nem akartam találkozni, mert féltem, hogy meglátja a szememben, mire készülök. Pár nap múlva talákoztam a lánnyal. Úgy látszik Gazsit várta, mert abban az utcában volt, ahol én is találkozni szoktam vele. Odamentem hozzá. Nem tudtam, hogy mit mondjak. Nem is tudom, hogyan, de a lány belémkarolt, és elindultunk valamerre. Megszerettem volna kérdezni tőle, hogy miért jön velem, hiszen minden bizonnyal Gazsira várt, és Gazsi legjobb barátom, de nem mertem szólni. Különbösen is egész idő alatt hallgattunk, mert féltem, hogy a lány felfedezi hangomban, hogy én voltam az, aki utánanevetett, mikor kijött a házból. A lány mesélt valamiről, de nem hallgattam rá. Azon gondolkodtam, hogy hogy mutathatnám meg neki azt a három fehér kéményt, ami csak az én titkom volt. Arra indultunk, amerre laktam; a lány nem szólt semmit sem. Aztán mikor majdnem a házunkig értünk, megkérdezte tőlem: „Szeretni szoktad a szeretőidet?” Nem tudtam mit válaszoljak neki. Azt nem mondhattam, hogy nekem nem volt még szeretőm, hazudni meg igazán nem szeretek. Azt mondtam: „Mutatni szeretnék neked valamit. Valami nagyon szépet”. A lány elcsodálkozott, de nem kérdezett, semmit sem. Mikor a házunkhoz értünk, a lány rámnézett. „Te itt laksz?” „Igen.” „Mit akarsz mutatni?” — kérdezte. „Azt” és felmutattam a három fehér kéményre. Már nem voltak olyan fehérek, mint eddig, és ez nyugtalanított. Úgy éreztem, ha még valakinek megmutatom őket, akkor egészen megfeketednek. A lánynak nem tetszettek a kémények, de ez egyáltalán nem izgatott, csak egy kicsit sajnáltam, hogy megmutattam neki.

Ne siessetek

Foky István

*Ne siessetek az óriásokkal, a
fémtögyű vadakkal. Én éhes
vagyok táncra, meg
jókedvre, munkára, mert
ezzel kelek, a napkoronggal
és ezzel fáradok el az ágyig.*

*Behozzuk az előnyöket, mint
az írógép papíron
a saját ábécéjét... és
a gyerekek kiússzák a poharukat.
Finom illattal
a vándormadarak sikoltását
kottába, zenébe fogjuk.
visszatérő hangjukat.*

*Ezek a forró kezek
szétbontják egyszer
elfáradt hajkévünket.
— Ne siessetek a
fémtögyű vadakkal és
rohanó csillagokkal
elérni a szorgos időt.
Mert az utak
elsietnek és
rajtuk úgyis
erdők,
szigetek menetelnek sorban.
Mégis, mégis siessetek!*

Mentek

Foky István

Csöngős kezekkel, meg
énekekkel mentek. Valami
furcsa
képet hoztak és senki nem takarta
le. Lépkedtek a képpel — mint
lepke repül a szárnyát billegetve
és a színekre
nem enged port vagy piszkot.
Itt van most előttem és
az élő képet
lefestem. Itthagynom
barátomnak, akinek
vállán vakító sinek várnak
vonatra...

Ők mentek.. valami
csendes szomorúsággal
kis batyujukban, melyekre
virágot szórnak ritkán és
langyos esőt a fellegek.

Messzi utakon

Sulhóf József

HANGJÁTÉK

SZEREPLŐK:

Doktor (65 éves),
Anna, a lánya (31 éves),
László, a fia (28 éves),
Lidi, a gazdasszonya (55 éves),
Gézi, Anna férje (35 éves),
Lady Stounton (75 éves),
Bessy, az unokája (23 éves),
Olga, László menyasszonya (28 éves),
Lujo (30 éves).

*(A bejelentés zenéje — tánczene —
lassan lehalkul, mintha távolról szólna,
s kíséri a jelenetet, néha megszakad,
mintha a háttérben táncolók, bálozók
viháncolnának.)*

Anna: Szeptember vége. Milyen korán sötétedik. Nemsokára mehetünk vacsorázni.

Lady: Ne beszéljenek ételről. Úgy kellene, hogy egy ilyen bácskai ebéd végén mindjárt a ricinust is találják.

Doktor: Eljegyzési ebéd. A fiam nőszül.

Gézi: Ostobaság, minek húzzák az időt? Minek ez az eljegyzés? En Laci helyében fogtam volna Olgát és mentem volna az anyakönyvvezetőhöz.

Laci: Kellett ez a mai nap.

Anna: Miért?

Olga: Mert ma nincs nyitva az anyakönyvi hivatal.

Laci: De holnap! Mindjárt hajnalban sorbaállunk, mint a cukorért.

Gézi: Úgy is mondhattad volna, sorbaálltok a cukorért.

Laci: Te vagy a finkász, rád bízom a fogalmazást. Én festő szemmel nézem, képből látom. Egy nagy asztal előtt hosszú sorban állnak a párok. Mi vagyunk legelől és amikor az anyakönyvvezető egy kanálnyit akar adni a mézből, mi fogjuk az egész nagy üveget, mind elvisszük, másnak nem is hagyunk.

Anna: Irigy kutya.

Laci: Aki mondja. Persze, neked már saját bödönöd van. Gyere, Olgám, hagyjuk itt ezt az irigy társaságot. Menjünk ki a fényre, a napba, amíg csak tart ez az ajándékba kapott nyárvégi arany. Minden csupa arany, és ami mögötte van, az ősz szomorúsága, az csak annyi, hogy a

szív egy kicsit megfájdul tőle. De szerelmet lehel a levegő, csókot simogat az arcra a lehulló falevél, csókosan játszik hajaddal az elshamó szellő, minden csupa szépség és szín... Hamar egy anyakönyvvezetőt, mert...

Anna: Menj a csudába. Úgy beszélsz, mint egy vásári kikiáltó. Tessék, tessék, folyvást, folyvást, itt látható az újonnan feltalált boldogság. Beléptidj tiz dinár.

Laci: Gyere, Olgám. Ilyen olcsón nem adjuk.

Lady: Kedvesek, bolondosok. Bessy mesélte, hogy a vasútvonalon is ilyen bolondos volt Laci.

Anna: Nem voltak egy kicsit szerelmesek egymásba?

Lady: Az igazat megvallva, én is azt hittem. Bessy akkor az angol egyetemi hallgatók brigádjával jött, úgy ismerkedett meg Lacival. Mikor most négy év után Opátiában voltunk a folklór-kongresszuson, és Bessy kérte, utazgassunk egy kicsit az országban, azt hittem, Laci miatt akar erre jönni. De látom, egyáltalán nem zavarja ez a mai eljegyzés. A doktorkisasszony pedig nagyon kedves, komoly teremtésnek látszik.

Doktor: Igen, Olga nagyon értékes ember.

Anna: Csak éppen miatta nyugdíjaznak, apa.

Doktor: Nem miatta. Hatvanöt éves vagyok.

Anna: Legalább most bejőnnél a városba.

Doktor: Mi keresnivalóm van ott? Negyven évig itt voltam orvos. Az ember mégiscsak a megszokott emberek, arcok között érzi magát legjobban.

Lady: Negyven éve. És én több mint hatvan év előtt mentem el...

Anna: Innen?

Doktor: Hát azért tud magyarul? Csoda, hogy el nem felejtette a nyelvet.

Lady: Megtanítottam az unokámat, Bessyt. Jó tréfa volt, hogy olyan nyelven beszélünk, amelyet senki sem értett körülöttünk.

Doktor: És csakugyan innen ment el? Egy angol lady?!

Lady (*kínos kis szünet után, hirtelen élénkséggel*): Azért érdekes, hogy éppen a doktorkisasszony volt férjét fogadtuk fel, hogy a városból taxin kihozzon. Hogy lehet az, hogy csak sófőr?

Anna: Olga mesélte, hogy Lujo nagyszerű harcos volt, híres hős. De a háború után nem tudott lépést tartani — valami olyant mondott Olga, hogy egyenesen nyomasztotta, lelki beteggé tette, hogy Olga gyorsan haladt az egyetemen, ő pedig lemaradt a tanulásban.

Lady: A katonákkal mindig baj van békében.

Anna: De valami bajt is csinált, hogy egyszerre hullott ki házasságból, hadseregből, pártból. Most taxisofőr. Csakugyan érdekes, hogy éppen őt találták.

Lady: Szeretnék még egyet sétálni. Falusi alkonyat... Jöjjön, doktor.

Doktor: Rettenetes a por, Lady Stounton.

Lady: Ez is az emlékeim közé tartozik. Ez a falusi por. Nagyon rossznéven venném, ha nem fuldokolnék tőle. No jöjjön, ne legyen olyan lusta. Úgyis nagyon sokat eszik, idő előtt megüti a guta.

Doktor: Azt nagyon rosszul tenné. Még sok mindent meg szeretnék érni. Legalább mint csendes szemlélő.

Lady: Csendes szemlélő! Gyanús. A férfi akkor ilyen alattomos, ha valamit takargat. Mondja, doktor, nem szeretett maga belém?

Doktor: Hogy kell erre illedelmesen felelni, Anna?

Anna (*nevet*): Apa, erre illetlenül kell felelni.

Doktor: Hogyne, ha szerelmet vallok, képes meghallgatni.

Bessy (*táncról líheg*): Granny, te miért nem táncolsz?

Lady: Hagyd el, ez a goromba doktor éppen most vágta a fejemhez, hogy már olyan öreg vagyok, hogy nem is hódítok.

Bessy: Dehogynem, csak persze nem úgy, mint valamikor, amikor minden kitüntetést, elismerést, hódolatot megkaptál. Maguk nem is tudják, milyen nagyon híres táncosnő volt valamikor az én nagyanyám!

Lady: Ne pletykálgj! Az még az ókorban volt, Antonius és Cleopátra idején.

Bessy: Egész Anglia bolondult utánad. Ha én a nyomodba juthatnék.

Lady: Eléggé fájlalom, hogy a tehetőségem a tonkodbá szorult.

Gézi: Vándortehetség. Nem az a fontos, hogy miben jelentkezik. Csak tehetség legyen.

- Lady: Minden a szíven múlik. Csak hogy Bessynek éppen a szívével van baja.
- Anna: A szívével? Beteg talán?
- Lady: Inkább túl egészséges. Én annak idején szégyelltem volna, ha ilyen egészséges lett volna a szívem. Bessy szíve dobog, dobog, és semmi mást nem tud.
- Doktor: Hát mit kíván egy szégyen szívtől? Mit tegyen?
- Lady: Erezzen. Máskülönben minek dobog?
- Bessy: Granny elmélete, hogy hasznavehetetlen a szívem. Még nem ébredt fel. És addig nem tudok igazán szépen énekelni, amíg...
- Lady: Amíg követ viselsz a szíved helyén. Na gyerünk sétálni.
- Doktor: Hát igazán nem néz be a táncterembe? Annyira kívánt eljönni erre a falusi bálra.
- Lady: Imádom a népi táncokat, a népviseletet. De abból alig látni és ha látni, hát foxtrottot táncolnak. Erre nem vagyok kíváncsi.
- Gézi: Hja... változik a falu élete. Nem maradhat ott, ahol száz év előtt tartott.
- Lady: Na, olyan öreg még nem vagyok.
- Bessy (*naiv buzgalommal*): Nem is rád értette. (*Nevetnek.*)
- Lady: Induljunk már, doktor. Csak ígérje meg, hogy nem él vissza az alkonyati homállyal.
- Doktor: Nem ígérek semmit.
- Lady: Erőszakoskodni akar?
- Doktor: Nem, hazamenni a botomért. Fáj a lábom. Valami idő készül.
- Anna: Én is hazamegyek, intézkedem.
- Bessy: Szerettem volna még egy kicsit táncolni.
- Anna: Gézi, vezesd haza Bessyt.
- Lady: Vigyázzon rá, nehogy elcsábítsa a jóképű legényeket.
- Egy kis szünet, a falusi zenekar távoli zenéje*
- Bessy: Maga miért nem ment a feleségével?
- Gézi: Hogy kettesben maradjak magával.
- Bessy: Erre én is csak azt mondhatom, amit Granny. Remélem nem él vissza az esti homállyal.
- Gézi: Ez lehet felhívás is a kerin-gőre.
- Bessy: Ellenkezőleg: Nem akarom, hogy ott folytassuk, ahol délelőtt abbahagytuk.
- Gézi: Vagy ahol négy év előtt, akkor, a Vasútvonalon, abbahagytuk. Miért visszakozik?
- Bessy: Azt mondta, maga mondta, nem szabad játszani a felelősséggel. Hát velem szabad?
- Gézi: Nekem ez egyáltalán nem jóték. Tűz, láng, amely mindent feléget.
- Bessy: Szalmaláng. Csak a képzelete gyújtotta.
- Gézi: Lehet. De nagy lobot vetett. És sok mindent felgyújtott.
- Bessy: Ma délelőtt jöttem, holnap, holnapután megyek tovább. Jobb, ha mind a ketten elfelejtjük, hogy itt jártam.
- Gézi: Nem igaz: Délelőtt azt mondta, volt olyan pillanat, amikor úgy érezte, megállt az idő és csak velem folytathat. Mondta?
- Bessy: Mondtam. Hazudtam. Felejtésük el.
- Gézi: De könnyű szó! Csak idedobja, hogy kijózanítson. De nekem nincs már elég józan eszem ehhez.
- Bessy: Most visszaadhatom: de könnyű szó. Olcsó. Mit akar tőlem, velem?
- Gézi: Elmenni, magával menni. Jött és kinyílt egy ablak a messzi világ felé. Nem is elmenni akarok, csak egy kicsit kikönyökölni az ablakon.
- Bessy: És én vagyok ez az ablak. vagy a kapu, amelyen át a kísétál. Akkor, akkor mást mondott. Azt mondta, szeret. Vagy csak szavak voltak és kéznél voltam, hát rám hullottak?
- Gézi: Nem tudom. Ez nem szerelem. Valami misztikus vágy, hogy elmenjek messzi utakra, bolyongjak valahol a világűrben, a tejúton és a Szaturnusz karimáján. És maga jött a csillogásával, az idegenségével. Éveken át az volt a játékom, hogy nyáron Szplitben vagy Rijékán ott ültem a kikötőben és néztem a menő hajókat. Képzetemben velük indultam, potyautas voltam vagy fűtő, idegen, aki csak bekukkantott ide, vagy tengerész, aki örökké a világot járja. És minden utamon magához jutottam el.
- Bessy: Arról beszélt, hogy szeretné lemérni az erejét, szeretné engem is felvinni a felhők közé.

Gézi: Mert akkor még azt hittem, vannak csillagok, amelyekig én is felérek. Aztán elment a brigádjával, mi mentünk az ifrőcsoporttal másik állomásra. És vége volt. És most jött és újra felkavarta bennem az őskáoszt, amelyből a világok születnek.

Bessy: Akkor azt mondta, két külön világ, külön naprendszer és nem ér össze a pályája. És most?

Gézi: Itt, ebben a mi Bácskánkban mindenkit elfogott a vágy, hogy elmenjen innen aki valamit akart, valahova fel akart érni. Elvágódtak, szabadulni akartak a fojtogató mocsártól, messzire szálltak, hogy vissza ne hulljanak a porba. És harcok, nagy akarások szántották fel ezt a földet, de az élet még nem tudott úgy igazán kilépni a sárból. Egy bezárt kapun belül állok, rés nélküli falak között, csak az eget látom. De az ég messze van és én csak földi csodákra vágyom. És el akarok menni értük.

Bessy: Velem?

Gézi: Magával. Messziről jött és messzire visz az útja. Vonz a messzeség.

Bessy: Félek.

Gézi: Fél érezni? Fél szeretni?

Bessy: Félek. Ott éltem komor falak, merev formák, szigorú szabályok között, ahol arra, hogy szép hangom van, csak úgy tekintettek, hogy hát valamivel ki kell tölteni az időt egy teniszparti és egy jótékonysági tea között. Jéghegyek közt éltem, páncél van rajtam jégből és nyomorék lettem tőle. *(Egy kis szünet.)* Menjünk, mert ráncsötétedik. Érdekes így az üvegfalon át nézni a táncoló párok árnyékát.

Lujo: Bocsánat... nem akartam zavarni. Eloltsam megint? Máshova is mehetek.

Gézi: Maradjon, ez vendéglő. Mindenki oda ül, ahova akar. Mondja, Lujo, Olgát nem látta délután?

Lujo: Nem láttam.

Gézi: Biztos?

Lujo: Mit néztek rajta? Volt. Elmúlt.

Lujo: Azt mondta, ez vendéglő. Mindenki oda ül, ahova akar. És arra felel, amire akar.

Bessy *(meglepetten)*: Nem akar felelni?

Lujo: Magánügy. Nincs benne a kialakult fuvardíjban. Csak azt vál-

laltam, hogy magukat körül fuvarozom Vajdaságban. Arról nem volt szó, hogy közben mire gondolok.

Gézi: Majdnem igaza van. De akkor miért iszik olyan vadul?

Lujo: Mert ma este már nem kell hajtanom. Nézze, menjenek táncolni. Úgysem arra kell ez a sok beszéd, hogy valamit megtudjon, hanem, hogy én ne kérdezzem, mit vakoskodik az író elvtárs a sötétben az angol kisasszonnyal. *(Nagyot nevet.)* Na mi az, most elszaladnak? Te vagy az, Olga? Hol van a festőd?

Olga: Laci elment a kabátomért. Egyedül vagy, Lujo?

Lujo: Most veled vagyok.

Olga *(derűsen)*: Udvarolni akarsz?

Lujo *(komoran)*: Nem tudom. Csak nem tartozom a betegeid közé, akik gyógyultan távoztak.

Olga: Késő, Lujo, már késő.

Lujo: Messzire eltartasz mogodtól, hogy egymás közelébe ne érjünk. Pedig én nagy utat tettem meg a három év alatt, a szemfelylástől a látásig minden szakaszon végigmentem. Ültem a taxiban, vártam és olvastam és olvastam. Úgy látszik, ezt a folyamatot végig kell csinálni.

Olga: Azt akarod ezzel mondani, hogy nincsenek ugrások?

Lujo: Az ugrás csak gyorsabban visz át az árok túlsó partjára de azért el kell haladnod az árok felett.

Olga: És ma már a túlsó parton vagy?

Lujo: Talán még nem egészen. Anynyira mindenesetre, hogy már látom, hol hibáztam el az életem. És ezért jöttem.

Olga: Eljöttél, mert felfogadtak.

Lujo: Nem, úgy váltottam meg egy másik taxistól ezt az utat, mert halottam, idejönnek. És láthatlak.

Olga: Késő, Lujo. És ha neked ez elégtétel, hát most visszkapom. Mert Lacival van sokszor az az érzésem, ami benned lehetett akkor, amikor meggyűlöltél, mert könnyebben tanultam. Laci művész szárnnyal a képzelete, messze fellegekben jár, én pedig az anyaggal, a férgekkel, bacilusokkal, vírusokkal bibelődöm.

Lujo: Úgy látszik mind a ketten sikeresen elrontjuk az életünket. Miért?

Olga: Talán mert túl sokat foglalkozunk önmagunkkal. És nem maradtunk meg következetesen azoknak, akik voltunk, harcosoknak.

Akkor csak a harccal, a forradalommal törődtünk, a jövőt lestük és az nem volt frázis, éltük, éreztük, hittük, akartuk. Ma értelmiségi köldöknézők vagyunk és mindig csak a magunk kis kérdésein rágódunk.

Lujo: De ha így tudjuk, ne nyugodjunk bele.

Olga: Mire gondolsz?

Lujo: Hányatott házasságunkban egyszer sem ültünk ilyen nyugodtan, beszélgetve. Úgy látszik még van mondanivalónk egymásnak.

Olga: De csak baráti szavak, Lujo. Mert Lacit úgy szeretem, hogy sokszor azt hiszem, téged soha nem is szerettelek.

Lujo (*egy kis szünet után*): Hát ezt kimondtad. Azt hittem megállhatunk, nem kell továbbmennünk ezzel az elrontott életünkkel. Egyre távolabb igazi önmagunktól.

Olga (*szinte sikolt*): Laci, de soká maradtál.

Laci: Hiányoztam? Az jó, akkor érzed, hogy szeretsz. És nagyon szeress.

Lujo: Örülök, hogy nem zavarja a jelenlétem.

Laci: De. Csak hát elfelejtettem, hogy Olga férje voltál. Remélem, te már nem vagy szerelmes a menyasszonyomba?

Lujo: Egy francia vígjátékban most visszakerdezném: Remélem, nagyon szereted a feleségem.

Olga (*nevet*): Ne udvariaskodjatok a bőrömrre.

Laci: Fegyelmezem magam, mert ha az ösztöneimre hallgatnék, most nekiugornék Lujonak. Mondd, te, mit forgolódsz Olga körül?

Olga: Ebből ne úz gúnyt Laci.

Laci (*komolyan*): Nem tréfálok. Féltetek. Miért hallgatsz? Nincs semmi mondanivalód?

Olga: Volna, de...

Laci: Fejezd be a mondatot. De? De?

Lujo: Miattam hallgatsz? Zavarlak? Elmenjek?

Olga: Menj el, Lujo. Az életet nem lehet újra kezdeni.

Lujo: Felelet ez arra is, amit végig sem mondtam?

Olga: Talán arra is... És talán arra is, amit Laci nem is kérdezett...

Lujo (*nagy sóhaj*): Hát nagy dolog az a lelki csendőrség, amelyet az emberbe ültetnek. Rendes körülmények között most egymás torkának es-

nénk, hogy kiharapjuk belőle az életet. Így csak csendesesen elmegyek. Még a villanyt is eloltom nektek. És amíg holdfényben süt kérezték, én... én... iszom egy nagyot.

Olga: Szegény.

Laci: Engem sajnálj. Gyalázatosan érzem magam.

Olga: Féltesz? Ne féltés.

Laci: Szeretted!

Olga: Szerettem... talán... Ittam a mézből és ittam a kínból. Bajtársak voltunk, én, a hat szemeszter után átszőkött medika és ő, a nagy-szerű harcos, aki sebesülten, tehetetlenül feküdt és tudatlan kezemből volt az élete.

Bessy (*egy táncdalt énekel, előbb messziről hallatszik, azután egyre erősebben, közelebből, úgyhogy a beszéd és ének összevegyül.*)

Laci: Még mindig őt szereted.

Olga: Nem. Csak akkor azt hittem, szeretem. De ami akkor, kivüle, az életemet betöltötte, azt nem tudom, nem akarom elfelejteni. Én parasztlányból lettem orvos, nagy ára volt, sokat küszködtem, keservesen veredtem érte. És nem akarok más lenni, mint ami vagyok.

Laci: Ott, abban, én is melletted állok. De most csak a mi kettőnk kis ügyéről van szó. Arról, hogy szeretlek és féltetek és nem adlak. Egybe olvadunk, hogy új öntvény keletkezék belőlünk. Szeress, szeress, és ne alkard a jövőbe látni.

Hirtelen megszakad az ének és párhuzamosan folyik a két beszélgetés

Gézi: Ide jön, Bessy, Ennek a fának az árnyékába, s innen nézze az árnyakat az üvegfalon. Nézze, hogy kavargott ott bent az élet.

Bessy: Bennem is kavargott minden.

Olga: Szeretlek, Laci. És ne Lujótól féltés, hanem önmagadtól. Néha elfog egy bizonytalan érzés...

Laci: Én csak a kísértetjárástól féltetek.

Olga: Nincsenek kísértetek. Egy sem él bennem. Ezt a szorongó érzést, ezt a kétséget nem Lujo hozta.

Gézi: Most másképp énekel, mint délelőtt, Bessy! Vallja be végre, hogy megolvadt a jégpáncél, hogy maga is érzi ennek az estének a bódulatát.

Bessy: Jó volna messze lenni mindentől, jó volna kibújni, egészen: kibújni a jégpáncélból. Én magáért jöttem és önmagamért. Négy éven át lappangott bennem ez a láz, magam sem hittem benne. Amikor Granny mondta, hogy eljőn ide, a kongresszusra, egyszerre harangok zúgtak bennem... Menjünk innen...

Gézi: Megyünk. Éjjel kettőkor indul a vonat. Fél kettőkor jöjjön le a kertbe. Elmegyünk. Tengerre és onnan tovább, hullámhegyekre és hullámvölgyekbe, örvényekbe. Mindegy, megyünk...

Laci: Szeretsz?

Olga: Szeretlek és akarom, hogy összetartozzunk. Esténként, ha lefekszem, már tervezetek és várlak.

Laci: És én hajnalban azzal ébredek, hogy ki akarom nyújtani a kezem, hogy megsimogassalak.

Gézi: Miért nem mondja meg szóval is, hogy eljőn.

Bessy: Nem fontos a szó. Jövök, mert egyszer el kell indulni erre a messzi útra, hogy találkozhassem önmagammal. Jövök, de...

Lujo (egészen váratlanul vad erővel bömböl bele a mondatba): De... mindig van egy mindent megállító de!

Bessy (sikolt): Mefiszto!

Olga (ugyanakkor): Lujo!

Lujo (vad, gúnyos nevetéssel hangjában): De... mindig egy de... Meddig tart nálatok az az önfeledt pillanat, amelyben nincs de? Amíg egészen odatartozok önmagamhoz és valakihez? Vagy hol kezdődik az a pillanat, amikor gondolataitok újra elindulnak, hogy messze száguldjanak és elszakadjanak mindentől, amit az előző pillanat jelentett? Mert ti sohasem tudtok egészen beleveszni érzésekbe, szenevedélybe, még hitbe sem.

Gézi: Mit akar?

Lujo: Kimondani, amit a saját lelkiismeretek nem mond meg. Oda vágni azt, amit örök töprengéseitekkel, köldöknézéseitekkel lehadzudtok magatoknak Shaw nyomán megteremtettétek a sofőrtípust, az emberfeletti embert, egy nemlétező ideállá növeltétek a polgár előtt a munkást, és odaállítottátok, szembeállítottátok a vak, a hívságos, a nemcselekvő értelmiséggel, de sohasem önmagatokkal. Most itt volna a pillanat, hogy észrevegyétek, hogy a cselekvő ember, akit azért idealizál-

tatok, hogy az igazi munkást ne kelljen észrevennetek, nem eszmény, nem csoda, hanem valóság. Nincs, eltűnt az emberfeletti ember, a cselekvő ember áll a helyén és a tett a döntő.

Gézi: Mit akar?

Lujo: Nem, nem fogsz félbeszakítani ostoba hősködéssel. Mefisztót mondott, angol kisasszony? Igen, az áll itt, mefiszto, a lelkiismeret a maga ördögi valóságában.

Gézi: Elég volt, pimasz!

Lujo: Ne mozduljatok. Úgy érzi, zárt falak között él, nem tud szárnyalni. Pedig nem szárnyalni akar, csak hiú és törtető, és oda akar menni, hullámhegyeken és hullámvölgyekbe, ahol a bomlás zúrzavarában felkönyökölheti magát. A másik meg inkább idehozza a káoszt, mert még van más asszonya, akit elvetethet.

Laci: Elég volt, hallod-e!

Lujo: Nem volt elég. Részkesetek!

Gézi: Leütlek!

Lujo: Gyere ide hát, te hős. Hősködsz, kakaskodsz. Gyere!

Bessy (sikolt): Ne, ne!

Lujo: Jöhet. Nincs nálam sem kés, sem revolver. Csak az erőm.

Gézi: Felelj, mi vagy te? Micsoda erkölcsi magaslatról szónokolsz?

Lujo: A tett erkölcsi magaslatáról. Én vagyok az egyszerű ember, akit ti semmibe vesztek. Én harcoltam és ti kezditek kisajátítani, hogy a csúcokra ti jussatok fel. Fölül vagytok és nem vezettek, hanem egyre messzebbre mentek tőlem. Egyre mélyebbé, egyre parttalanabbá assátok körülöttem az árkot, hogy el se juthassak hozzátok.

Laci: Órült vagy.

Gézi: Állj meg már, szórod a szavakat.

Lujo: Álljak meg, művész úr, és ti, ti mikor álltok meg? Miért hagytok engem magamra? Hol találkozunk össze megint? Én is tudom, mi a mámor, mik a vágyak, az ifjú álmodok, én is tudom, hogy messzi utakra kell menni, nagy új utakat kell bejárni, hogy a szépet és szebbet megeljük. De ti nélkülüm mentek. Miért nem visztek magatokkal?

Laci: Órült vagy vagy részeg.

Lujo: Kibúvó, hogy ne felelj. Mert közben még az asszonyomat is elrabolod tőlem. Mert az én asszonyom raboltad el.

Olga: Nem, Lujo, az régen volt és messze van és talán igaz sem volt.

Lujo: Tudom, semmi sem igaz, ami volt, csak az igaz, ami van. Mindig csak az örök jelen.

Bessy: Gyújtsa meg a villanyt!

Laci: Mit játszod itt a mefisztót?

Lujo: Türelmetlenek vagytok, megzavartalak benneteket? Én csak üljek és várjak, hogy rendelkezetek. De most én vagyok fölül, a tett van az önhittség felett.

Gézi: Pusztulj már innen örült papolással.

Lujo: Ne mozdulj, egy lépést sem! Csak állj ott és öleld, öleld, mert tilos és messziről jött és édesebb. Öleld, mert elvisz hullámhegyekre.

Gézi: De most aztán elég!

Laci: Kavarodást akarsz? Botrányt? Szónokolsz nekünk a magad erkölcsi magyarázatáról? Hazudsz, csak azért hőködsz, hogy visszaszerezd Olgát. De nem adom, érted? Nem adom!

Olga: Ne, ne bánts! Hadd mondja végig! Ki tudja mióta és mennyi minden gyült fel benne... szegényben...

Lujo (*meginog*): Sajnálsz?

Olga: Sajnálalak, sajnálom az elrontott életedet, mert nem tudtál végig, mindenben az a hős lenni és maradni, aki voltál, az a hős, akitől elváltak a szemem. Sajnálalak, Lujo, mert tudom, szenvedsz, sajnállak, mert tudom, hogy elszakadsz mindentől és igazán magadra maradsz. Sajnálalak és kisimogatom csapzott hajad a szemedből, sajnállak, de...

Lujo: Megint de? De késő?

Olga: Igen, nem téged szeretlek.

Lujo (*egyre letörtebben*): Csak sajnálsz? Ennyi az egész? És megint te megint felérek hozzád, felkaplak és viszlek... De... elkéstem.

Bessy: Ittas.

Gézi: Részeg. Leitta magát, hogy megszabaduljon a fékektől.

Olga (*gyengéden*): Gyere, Lujo, ne aludj el itt. Segíts, Laci...

Lujo: Nem, ne... hagyjatok... Elkéstem és mehetek vissza megverten...

Olga: Nem megverten, inkább meg-erősödötte.

Laci: Megszabadulsz a kétségeidről, a kintől, a gyöttrődéstől... a visszahúzó emlékektől...

Olga (*egy kis szünet után, kedvesen*): De ha majd igazán örülsz,

hogy megszabadultál tőlem, azt ne mondd el Lacinak... neki még nem kell tudnia...

Huzakodás zaja

Bessy: Hova viszik?

Gézi: Valahol lefektetik, hogy keresztülmenjen rajta. Hányan vannak így, tüneményes hősök abban a szinte reménytelen és mégis dadalra vitt harcban, s ma elhagyatottan érzik magukat, mert nem tudnak lépést tartani... még az asszonyokkal sem.

Bessy: És amit mondott, hogy csak a tilos... csak a messziség varázsa hozza hozzám? Mi vagyok én ebben a játéokban?

Gézi: Az élet értelme, a csoda, amelyre egész léletemben vártam, a pillanat, amely végre elindít messzi utakra... Mint lángtenger a Walkür körül, úgy lobog feléd minden izzásom, lobog körülötted a láng...

Bessy: Igazán szeret... sz?

Gézi: Megyünk, együtt megyünk! Mindenségem.

Villany kattan.

Anna (*egy kis szünet után halkán felsikolva, azután letörtén, zavarral*): A táskám ittfeljtettem. (*Botorkáló léptekkel elmegy.*)

Zene

Lady (*a zene elhallgatott, szünet, csend*): No nézze, doktor, beszéljünk már másról.

Doktor: Egy szót sem szóltam.

Lady: De amiket gondolt! Ne tiltakozzon! Elismerem, nagyon illedelmes vacsora volt, mindenki ügyesen mellébeszélte, ha egyáltalán kinyitotta a száját másra, mint arra, hogy az ételt berakja.

Lidi: Nem sok kárt tettek a vacsorában.

Lady: De a vacsora annál több kárt tett bennem. Doktor, adjon majd valami jó hashajtót.

Doktor: Szigorúan ahhoz tartja magát, hogy a mi korunkban már csak ételről és emésztésről lehet beszélni?

Lady: Hát miről beszéljek? Arról, ami mindannyiunkat foglalkoztat? Ugyan kérem. Az nem illik.

Olga: Amilyen remek hangulat van, legokosabb lenne, ha mindjárt aludni mennénk.

Lidi: Nem hiszem. A vacsorát, amilyen keveset ettek, még csak megemésztanék. De azt, ami itt mindenkinek a bögyében van...

Doktor: Lidi, ne legyen neveletlen.

Olga: Igen, egész este senki nem mer beszélni róla és maga kimondja. Pedig ez nem való.

Lidi: Én falusi vagyok, gazdasszony. Huszonhat éve. Annácska akkor csak öt éves volt. És tíz, amikor rámmaradt, mert szegény doktorné... elment. És néztem Annát egész este és elszorult a szívem.

Olga (*hirtelen*): Lujo nem jött el vacsorára...

Lidi: Nem, a doktor kisasszony férje biztosan elaludt ott a vendéglői szobában.

Olga: Megkérem Lacit, menjen el érte.

Lidi: A vőlegényét küldi a férjéért. Hát mi van itt ma? (*Csörömpölő tálcával elmegy.*)

Lady: Kedélyes hely ez a Bácska. (*Egy kis szünet*). No, most magunkra maradtunk. Kezdje hát el, doktor.

Doktor: Melyik végén? Néztem a lányom, milyen jólnevelt, udvarias. Helyében minden ember botrányt rendezett volna... de ő háziasszony és tiszteli a vendéget.

Lady: És azt hiszi, a botrány az megoldás? Ezt csak így lehet elintézni, úgy tenni, mintha semmit sem látna és mintha nem fájna. Hiszen holnap elutazunk. Tudja maga, milyen gazemberek maguk férfiak?

Doktor: No, maguk sem angyalok. Úgy mutatta be az unokáját, hogy hideg, szenttelen.

Lady: Otthon ilyen volt.

Doktor: És itt rásütött ez a bácskai nap és mindjárt megváltozott. Dajkamese.

Lady: Azt akarja mondani, hogy nem ismerem az unokámat? Hogy csak tettet magát?

Doktor: Hát ha a véleményemre kíváncsi, legokosabban tenné, ha két pofont adta neki.

Lady: Pofozni egy felnőtt embert?

Doktor: Magának unokája lesz akkor is, ha neki is unokái lesznek. Különbön, bánom is én. Csinálja, ahogy akarja, de ezt magának kell elintéznie.

Lady: Nekem? Hát hogy avatkozhatom én ebbe? Ez Bessy legbelsőbb magánügye.

Doktor: Ez megint valami olyan angolos vagy arisztokratikus... kép-mutatás. Mi csak balkániak vagyunk, nekünk a családtagunk nem idegen.

Lady: Nem tudom, nem gondoltam arra, hogy ebbe bárki is beavatkozhat.

Doktor: Hát mit gondolt? Ülünk itt összetett kezekkel és túrjuk...

Lady: Komolyan beszélsz? És ha Bessy azt mondja, hogy felnőtt ember és semmi közöm hozzá?

Doktor: Legyen taktikus. Kezdje óvatosan. Kezdje mindjárt a két pofonnal.

Pohárcsörgés, rádió halkán szól.

Gézi: Jöjjön, igyon maga is.

Bessy: Mondd úgy, te is...

Gézi: Majd azután, amikor már nem kell óvatosaknak lennünk.

Bessy: Nem akarok válni. Nem akarok szökni. Egyszerűen odaállunk és nyíltan megmondjuk.

Gézi (*meghökken*): Azt nem tehetem.

Bessy: Inkább szökjünk?

Gézi: Sok kényelmetlenségtől megkíméljük magunkat is... őket is.

Bessy: Annát?

Gézi: Annát. A tizenegy évet az életéből.

Bessy: Az első ösztönömre kellett volna hallgatnom, amikor délelőtt még menekülni akartam. Máris viszszaeszközök.

Gézi: Nem. Csak nem akarok kíméletlen lenni. Nemcsak mi jelentenénk be, hogy... elmegyünk, hanem válaszokat is kapnánk.

Bessy: Szeretsz?

Gézi (*egy pillanatnyi késéssel*): Szeretlek.

Bessy: Menjünk?

Gézi (*mint fent*): Menjünk.

Bessy: Akkor a többit bízd most rám. Nem szoktam meg, hogy kerüljek. (*Ajtó, kiszól.*) Granny, please, come along, I have something to say...

Lady (*kissé távolabbról*): Why, of course, here I am, darling.

Bessy: Granny, we, that is me and he...

Lady: Várj csak, gyermekem. Várj egy kicsit. Jöjjenek be mindannyian.
Bessy: But Granny!
Lady (*erélyesen*): Bessy énekel nekünk.

Bessy: Nem énekelek. Mondani akarok valamit.

Lady: Mister Gézi kíséri, mint dél-előtt. Doktor, hívja be a doktorkis-asszonyt és Lidit is.

Doktor: Laci hol van?

Anna: Biztosan Olgával a kertben. Laci, Olga!

Olga: Tessék?

Doktor: Azt hittem holdvilág-fürdőt vesztek. Ti pedig Lidinek udvaroltok.

Olga: Csak én. Laci elment Lujóért.

Lady: Hívják be Lidit. Hangverseny lesz.

Bessy: Én nem tudok, nem akarok most énekelni.

Lady (*érezni szaván, hogy szeme is villog*): Egy Grieg-dalt énekelsz. Azt, amelyet délelőtt is hallottunk.

Bessy: Nem! (*Szinte sikolt.*) Nem tudok.

Lady: Énekelj. Búcsúhangverseny. Mindenki üljön le és kezdjük. Kezdjük.

Zongora, bevezető, mert Bessy nem kezdi, a zongora ismétlődik, azután ének, előbb vonakodva, lassan teljes fényvel. Egy perc után közvelelenül a mikrofonba suttozva.

Olga: Most mi lesz?

Anna: Hogy hogy mi lesz?

Olga: Ne tegyél úgy, mintha nem látnád, hogy Gézi és...

Anna (*szavába vág*): Ne mondd ki.

Olga: Dehát mit akarsz? Miért tőröd?

Anna: Mert tehetetlen vagyok. Szébb, fiatalabb, újabb. Én megkoptam.

Olga: De tizenegy év nemcsak koptatott, hanem ezernyi szállal összefűzött, emlékeket adott.

Anna: Mit tehetek? Veszekedéssel ezt nem lehet elintézni.

Olga: Finomkodással sem. Ilyenkor kibújik belőlem a parasztlány, akit nem fegyelmezhet meg semmiféle orvosi diploma. Jön egy ilyen angol és...

Anna: Ez nem nemzeti kérdés. Ez csak egy kis halk, egyéni tragédia.

Olga: Ne nyugodj bele. Nekem mondjátok, ne féljek Laci művészi csapongásaitól. És Gézi? Hát azt lehet, hogy egy szoknya villan és mindent feléget?

Anna: Mit tehetek? Mi vagyok én? Csak az, amit azelőtt vidéki úriasszonynak neveztek. És ezt ma már nem viselik. Csupa tisztázatlan kérdés vagyok és azt sem tudom már, hova tartozom. Álljak oda, hogy tíz év előtt mást fogadtál? Vagy hogy hova lettek az eszmék, amelyekért kiálltál? Mit ér a szó, ha mondani kell, ha nem érzi, hogy mi összetartozunk, és jöhetnek válságok, gyötördések, kétségek, és jöhet jó és jöhet rossz, mi csak egymásért vagyunk. Valaki egyszer azt mondta nekem, az az igazi szerető, aki együtt tud inni a férfivel, együtt megy vele a ködös, kábult, mámoros álmvilágba... És én nem tudom, vele tartok-e még? Háztartás, beszerzés, mosatás, ruhákat rendben tartani, nyugalmát őrizni, kéziratait rendezni... Beleszürkültem. Vagy elfáradtam abba, hogy mindig éberen ügyeljek... Menni akar, szinte beteges vágy él benne, elmenni egy kicsit, ki a világba. Még sohasem járt sehol.

Olga: Miért nem kér útlevelet? Mostanában már adnak egyeseknek. Akkor visszajöhetne.

Anna: Mondtam neki. De valami szakadt bennem. Valahol végére értem az erőmnek. Nem tudom utolérni magam, nem tudok magamra lelteni. Mert nem itt kezdődött és nem ez az első jele, hogy szétszakadunk. Mióta a harcok lángja lelohadt, felengedett a feszültség. Átalakul minden, újra kell rendezni mindent, de én már gyáva vagyok ahhoz, hogy felvegyem a harcot a magam kis életéért, a magam kis boldogságáért... Nem marad más nekem, csak az, hogy várok...

Olga: Peer Gynt bejárja a világot, eljut csúcsokra és völgyekbe zuhan és fáradtan, megviselten, már nem szerelemre, csak szeretetre éhesen visszatér Solweigjéhez...

Anna: Igen, Olga, de Solweignek lenni néha a legnagyobb és legnehezebb asszonyi sors. Mert Solweig nem állíthatja meg azt, aki elindul, csak várhatja, hogy visszatérjen.

Csend, csak a dal hallavszik most megint teljes erővel és befejeződik. Egy pillanatyú csend után:

Lady: Szép volt, kislányom. Nagyon szép volt. Ilyen szépen még sohasem énekeltél. És most gyere, ülj ide mellém, ide a földre, a párnára, mint régesrégén, mikor az ölembe hajtottad a fejed és én meséltem...

Bessy (*sírással küzd*): Nem, Granny, nem kell több mese.

Lady: Doktor, maga menjen ki Mистер és ha megjönnek a férfiak, várjanak egy kicsit. Hogy mondják itt maguknál? Afézsé-gyűlést tartunk.

Bessy: Nem, Granny.

Lady: Vannak dolgok, amelyekben mi asszonyok gyorsabban megértjük egymást.

Anna: Kérem, Lady Stounton, ne...

Lady (*kedvesen*): A korelnök én vagyok és most csak az szólhat, akinek megadom a szót. Nagyon szép, nagyon kellemes volt ez a kirándulás. Amikor ma este elutazunk...

Bessy: Ma este?

Anna: Erről szó sem lehet.

Lidi: Már mindent előkészítettem maguknak, Lady.

Lady (*az egymásra szövődő hangok fölé emeli hangját*): Amikor ma este elutazunk, egy kedves nap emlékéit viszzük magunkkal. Megköszönjük a szíves vendéglátást. Kirándulás volt csupán. Elkalandoztunk a múltba. Most utazunk. A városban éjszakázunk és holnap indulunk haza.

Bessy (*felugrik*): Én nem megyek veled.

Lady: Összecsomagolsz és jössz. Nincs tovább. Láttuk a falut, nyeltük a port, van elég emlékünknél, amit a táskánkba gyömöszöljünk és magunkkal vigyünk.

Bessy: Nem, Granny, nincsenek emlékeim és én nem emlékeket akarok.

Lady: Édes gyermekem, a doktor azt mondta, két pofonnal rendezzem a lelkiállapotod. Régimódi ember. Mi modernnek, fiatalok, ellenezzük az erőszakot. De ha sokat berzenkedsz, elfelejtem, hogy modern és fiatal vagyok...

Anna: Kérem, mylady... talán...

Lady: Csak üljön nyugodtan, még nem fejeztem be.

Bessy: Fáj. Érted? Fáj.

Lady: Fáradt vagy és túlérzékeny.

Bessy: Könnyű nektek, régi arisztokratáknak, akiket évszázadok óta érzéketlenségre neveltek, arra, hogy ne mutassatok se fájdalmat, se könnyet, se kint...

Lady: És te, az unokám, te mi vagy?

Bessy: Mai lány, egyszerűen csak mai lány. És nem megyek többet vissza komor falak, hideg arcok közé. Ti... akik...

Lady: Mi?! (*Csendes sóhaj*) Tudod miért jöttem ebbe a faluba? Mert itt van eltemetve apám, anyám, mindenkim. És most, hogy közel járok hozzá, hogy utánuk menjek, még egyszer el akartam jönni a régi sírhoz és megkeresni annak a kis libapásztor lányának a lábanyomát, aki... voltam.

Lidi: Idevalósi, ebbe a faluba?

Bessy: Granny, megint mesélsz!

Lady: Bizony, ez olyan, mint egy régi, régi mese. Egyszer volt, hol nem volt... Volt egyszer egy megmentett vagyonkájával hazamenekülő amerikai, akit hazahúzott ez a por és föld, hogy itt haljon meg és magára hagyja csak angolul tudó feleségét és iskolába sem jutó kislányát. Őszelön jó volt, kukoricát loptunk, sütöttünk, jóllaktunk. De nagyon sokszor, éhesen feküdtem le egy fa alól felszedett, ferges almával... és szegény jó édesanyám alighanem többet koplalt, mint evett, hogy én éhen ne vesszek... Mire tizenegy éves lettem, egy őszi szellő elfújta azt a szegény, nyomorúságos kis életét...

Bessy: Granny, édes Grannykám!

Lady: Egy reggel kirepült belőle az élet, aztán megástak egy sírt, valahol a temetőszélen... És én soha, soha többet nem jutottam el oda. Nincs már nyoma sem. Elsimult felette a homok, kidőlt a korhadt kis kereszt és senki sincs már, aki meg tudná mondani, merre lehetett. Te beszélsz nekem fájdalomról, és éppen ma, amikor azért siettem, ki sem csomagoltam, hogy minél előbb odamenjek, hogy legalább azt a temetőt lássam? És a gyermekemlékek temetője nincs meg már és a falu sincs meg már, mert ez többé nem az a falu, mások a házak, az emberek, az utcák, más a nagyvendéglő, amely körül délutánonként gyerekszemmel leselkedtem...

Anna: Dehát hogyan...

Lady: Mondjam tovább? Soroljam tovább, mi mindentől megóvott téged a sorsod? Mondjam el, hogy vá-

rosra kerültem kis cselédnek egy ki-
öregedett balerinához? És mondjam
el az utat, a keserves, szörnyű utat,
ahogyan a kis cselédből híres táncos-
nő, azután egy előkelő angol úr fele-
sége lett? Mit tudsz te minderről?
Mikor ott álltam a dermesztő hideg
tekintetek között a családban, azután
ott gyöttrődtem nagyapád halálos ágya
mellett, ahogyan viaskodott háború-
ból hazahozott sebével. És nem volt
szabad sírnom, mert egy angol nem
mutatja mások előtt a könnyeit, egy
angol előkelőség még akkor sem sír-
hat, ha sajátmagával van négy szem-
közt. Mit tudsz te mindebből? Azután
anyád...

Bessy: Ne bántsod, őt ne bántsod.

Lady: Bátorabb volt nálam, elment, de
... nekem ott kellett ülnöm hosszú
hosszú hónapokon át apád ágya mel-
lett és nézni szenvedését és eltemetni
az egyetlen fiamat... egyetlen könny
nélkül, csak nézni szenttelen arccal,
illegemesen, hogy elviszik és ot'hagy-
ják egyedül a hideg, pusztá éjszaká-
ban egy kriptában... Most, itt, Bács-
kában, szabadna sírnom, de már nem
tudok.

Bessy: Grannycám!

Lidi: De nehéz pedig az el nem sírt
könyny.

Lady: Mit tudod te, mi az, fáj! Kirán-
dultunk, eljöttünk ide, kedves, kellemes
emberekhez... Apró kirándulás
volt ez csupán, egy kis bácskai ka-
land. És megyünk tovább.

Bessy: Megyünk tovább...

Anna (udvariasan): Dehát ne menje-
nek most éjszaka. Majd holnap.

Bessy: Ma és most... örökre.

Olga: És azt hiszik, ez jó főv? Nem
maradnak nyomai a kirándulásnak?

Anna: Olga, ne!

Olga: De miért elintézetlenül hagyni
a kérdéseket?

Lady: Mert a legtöbb kérdés olyan,
hogy mi nem felelhetünk rá. Lidi ké-
rem, ugyan jöjjön és segítsen gyorsan
átötözni és csomagolni. Még szeren-
cse, hogy ki sem csomagoltunk egé-
szén.

Bessy (felzokor):

Olga: Csak sírj, sírj, te buta kis ide-
gen lány, aki azt hitted, itt is minden
a tiéd, csak eljössz és a kezéd nyúj-
tod ki érte...

Bessy: Fáj, nagyon, nagyon fáj.

Olga: Vigasztaljalak? Mondjam, hogy
csak most ég ilyen nagyon? Mondjam
azt, hogy eljöttél ide egy kirándulás-
ra, szeptemberi majálisra, és a tövis

megszúrt, csalán éget... Mondjam
azt, hogy a napfény is csak úgy fé-
nyes, ha árnyék is van? Mit mond-
hatok neked, akiről most pattan le
először a jégpáncél és kezded megta-
nulni, hogy csak harcon, kínon át
lesz embernyi emberré az ember...?
Sírj, itt Bácskában még legalább sír-
hatsz, otthon úgysem szabad majd...

Halk zene

Laci: Gyere, Lujo, mit ácsorogsz ott
kint egyedül.

Lujo: Jobb nekem kint ülnöm a moto-
rom mellett és csak nézni a más éle-
tét, mint élni a magamét.

Laci: Hagyd már abba. Mit nyeke-
regsz folyton? Hengegtél, hogy te
vagy az erő és a tett embere. Közben
tele vagy komplexumokkal és lassan-
ként te is rothadt intellektuellé válsz.

Lujo: Azért vagy ilyen hangos, mert
még mindig bizonytalannak érzed
magad? Megyünk már, ne félj.

Laci: Alig várom és a hatodik gyerek-
ig ne is lássalak.

Doktor: Mit marakodnak folyton?
Üljön le, Lujo, és isyon egy pohár
bort, hogy kijózanodjék. Olgát pedig
nem adjuk. Hallod, Olga, nem adunk.

Gézi: Hol vannak a többiek?

Olga: Csomagolnak, utaznak. Azért,
jöttem, hogy szóljak Lujonak. Állj
ide a kocsival.

Lujo: Hát jobb is így. Elhoztam őket és
elviszem. Közben én is itt jártam.

Olga: Ami közben volt, csak kirán-
dulás.

Lujo: Kirándulás. A múltba, amikor
még erős voltam, vagy gyenge vol-
tam. Semmi mást nem adsz útra-
valóul?

Olga: Nem kell neked már az én út-
ravalóm. Ma este éreztem, hogy me-
gint úgy nézhetek fel rád, mint ak-
kor, ott a harcokban. Megint felettem
állsz és erősebb vagy, mert elérted,
ami a legnehezebb. Megbirkóztál
önmagaddal.

Lujo (ingerületen): De? Ilyenkor min-
dig jön egy de és ami előtte van csak
simogatás, hogy ne fájjon, ami utána
következik.

Olga: Nincs de. Egyszerűen csak gven-
gőbb vagyok nálad. Nem tudok visz-
szafelé nézni, újra összefűzni, ami
egyszer megszakadt.

Lujo: És most már nem is sajnálsz?

Olga: Nem. Nem véletlenül voltál ak-
kor olyan magas, hogy felnéztem rád.
Most megint felfelé indulsz.

Lujo: Hát akkor... jóéjszakát... Olga.
 Olga: Jó útat, Lujo. Jó útat.
 Laci: A kezed, Lujo. Szervusz, pajtás. Remélem nem megyek utánad... egyhamar. *(Egy kis szünet után)* Éppen semmit sem visz el tőled, belőled?
 Olga: Inkább itt hagyott valamit. Azt a jó érzést, hogy akkor nem tévedtem. És ezt a szép őszi napot. Meg engem, aki itt maradok... neked...
 Laci *(szokatlanul csendes, megindult hangon)*: Olgám!
 Gézi *(ingerülten)*: Várhatnátok még egy kicsit... Mindjárt magatokra maradtok.
 Lady: Nem tudom, kinél kezdjem a búcsúzkodást. Isten veled, doktor.
 Doktor: Sajnálom, hogy így elsietnek.
 Lady: Én is sajnálom. Dehát nem jó az embernek látogatóba menni a múlthoz. Galád vendéglátó. Na, viszik is már a csomagjainkat.

Cipekedések zaja.

Gézi *(hal'kan)*: Elmegy?
 Bessy: Elmegyek.
 Gézi: Sose látom többé?
 Bessy: Remélem. Nagyon messze leszünk egymástól.
 Gézi: Térben.
 Bessy: Térben. lélekben, érzésekben.
 Gézi: Más mondanivalója nincs számomra?
 Bessy: Kellemes, szép vasárnapi kirándulás volt.
 Gézi: Tegye hozzá illedelmesen, örvendek, hogy megismerkedtünk.
 Bessy *(elveszti biztonságát)*: Nem örvendek. Megromlott tőle a szép emlékem a vasútvonalról, erről a folk-lorkongresszusról, amelyre Granny-val eljöttünk és erről a szép útról, amelyre úgy készültem.
 Gézi: Utánamegyek. Megvár?
 Bessy: Nem. A színjáték véget ért és a színészek, akik a színpadon a nagy szenvedélyeket játszották, külön-külön hazamennek. Jó éjszakát.
 Laci: Gézi, te is sefithetnél.
 Olga *(távolból)*: Már minden kint van. Indulunk.

Motorzugás,

Olga: Hazakísérsz, Laci? Vagy fáradt vagy te is?
 Laci: Ahhoz, hogy elkísérjelek ebben a gyönyörű holdfényben? Nem, Olgám.

Olga: De nem kérdezel és én nem felelek. Csak szoríts magadhoz. És szeress, nagyon szeress. Jó éjszakát, doktor bácsi és Lidi néni.
 Lidi *(kis szünet után)*: Hát legalább ez, ez szép. Menjen, feküdjön le, doktor úr. Én pedig elrakodok, hogy semmi nyoma se maradjon holnapra ennek a mai napnak.

Egy kis csend.

Anna: Milyen bolondos boldogan mennek... Laci és Olga. *(Sóhaj.)* Erősítsd fel a rádiót.

Tisztán kivehetően hallatszik Solweig dala.

Gézi: Anna, én ma éjjel elmegyek.
 Anna: Tudom, Gézi. Tudtam egész nap.
 Gézi: Még nem tudom, mekkora út áll előttem, azt sem tudom, hová vezet. És azt sem tudom, miért megyek el.
 Anna: Mert már nem tudom, miért maradnál. Az én időm lejárt. A nagy vágyak, a nagy akarások idején találkoztunk. De ma már csak a csendet kínálhatom neked. Te pedig a forgatagba vágysz.
 Gézi: Utazni szeretnék, messze világokat látni. Az ember előbb csak képzeletben tesz nagy, nagy utakat, aztán valami meglöki, elindítja.
 Nem is tudom, mi úz, nyugtalanít.
 Anna: A nyugalom.
 Gézi: Ne hidd, hogy a leány miatt, a leány után... Csak egy ablak, amely kinyílt.
 Anna: És téged kivitt a léghuzam, mint egy pelyhet. Súlyosabbnak hittelek.
 Gézi: Nem vitt ki.

Anna: Ha értenek hozzá, most azt mutatnám, nem bánom. Ha értenék hozzá, most azt mondanám, majd megvizsgasztalódom. De én nem tudok hazudni, játszani. Ha elmegy, ott élek majd a tárgyak között, amelyeknek élete a kettőnk életével kezdődött, ott mozog majd az apró kacatok között, amelyeket együtt szereztünk...

Gézi *(ingerülten)*: Ezek kispolgári dolgok. Most csak az van hátra, hogy emlékeztess, harcos voltam; nem vagyok kispolgár, hűtlenség és felelőtlenség elmenni.

Anna: Én nem mondtam.

Gézi (*egyre jobban belelovalja magát, végül már ordít*): Nem mondtad, nem mondtad! De erre gondolsz. Tudom, érzem, hogy erre gondolsz, ezzel akarsz megállítani, visszatartani. Nem hagyom magam. Érted, nem hagyom magam. Én nem futok el, én csak, mint a festők, távolabbra állok, hogy az egészet jobban átláthassam. Elmegyek, hogy visszajöhessenek és elmondhassam, mit láttam. Érted? És nem hagyom magam visszatartani.

Anna (*megérzi a férfi kiabálásából, hogy visszakozik és szinte derűs, megnyugodott hangon folytatja a beszélgetést*): Én nem emlékeztetlek semmire. Menj, én már vissza sem megyek a városba. Kérj útlevelet. Most megkapod a pézt a regényért. Használj erre. Én majd csak akkor megyek be, ha te már elutaztál. Addig itt maradok apáéknál, falun.

Gézi (*még kiabál*): Ezt most mind azért mondom, hogy mutasd a nagylelkűséged. Megakarod mutatni, hogy különb ember vagy nálam.

Anna: Nem akarok semmit. Semmit.

Gézi: De figyelmeztetni akarsz a kötelességeimre. Dehát én nem szököm, én nem akarok elszakadni! Érted? Értsd meg, hogy én minden idegszállammal idetartozom. Idegenben is csak ezzel a szemmel láthatnék. De csábít, amit ott láthatok. Miért mondd erre, hogy hűtlenül és gyáván elfutok?

Anna: Nem én mondtam. Te vádolod magad.

Gézi: Mondtad. Mondtad, ha más szavakkal is. Veszekedni akarsz?

Anna: Nem. Mi együtt értünk fel valamikor a csúcsra, te az egyik oldalról, én a másíkról. Akkor elmeséltem neked, hogy egy társasutazáson, még lánykoromban, Barcelonában fent jártam egy hegyen, úgy hívják, Tibidabo. Neked adom. A legenda szerint ide vezette fel sátán a messiást, megmutatta neki a tündéri tájat és azt mondta: Tibidabo... neked adom azt a világot, amelyet innen látsz.

Gézi (*mormolva ismétli*): Tibidabo...

Anna: Megfogtad a kezem és azt mondtad Tibidabo, neked adom a világot, amelyet innen látsz. De mi nem vagyunk se sátán, se messiás — mondtad — és én csak az emberek világát adom neked.

Gézi: Azóta új és új csúcsoakat bejártunk.

Anna: És megint eljutottunk valahova. Add a kezed. Most én állok a csúcson. Add a kezed és lépj fel, ide, mellém. Tibidabo... Nézd ki a hold-ezüstben alvó falura, az emberek világára, erre a mi tájunkra. Tibidabo... neked adom. Az akácok lombja már sárgul, messze valhol a hegyeken már köd ül, vagy hó fehérlik, a tenger verdesi a partot és habja halk neszekkel bontakozik... Tibidabo... ez a tiéd, ez a te világod, ahol a pihenő élet új és új erőfeszítésekre gyűjti erejét... Tibidabo... neked adom, a tiéd és ha messzi utakra megy, akkor is veled megy...

Gézi (*nagyon csendesen, melegen*): Egymásnak adtuk a szépséget, az értelmet. A hónapot. És az enyém itt minden homokszem, minden fűszál, minden harmatcsepp. Az enyém a hajnal és az este, a jó nappalok és a csillagos éjszaka. Az enyém a napfény és a hold ezüstje. Az enyém minden utca, minden ház, minden kert, minden ember. Az enyém az egész élet.

Anna: Gyere, ülj ide mellém.

Gézi: Az ember botorkál, keres, olykor vak és érzéketlen. Mert nem tudja, mit akar. Dőre álmokat kerget, vagy csodákat vár és nem veszi észre, hogy csodákban él, teremti a csodákat... Visszafogadsz ebbe a csodavilágba?

Anna: El sem engedtelek innen. Halod, Solweig dala. És az én dalom.

Gézi: De én nem vagyok Peer Gynt.

Anna: Azt az ember csak akkor tudja, mikor bejárta a maga nagy vándorútját.

Gézi: Én ma bejártam. Nagy-nagy utat tettem meg. És elfáradtam.

Anna: Messzi utakról érsz haza?

Gézi: Nagyon messzi utakról.

Anna: Most haza értél? Egészen haza?

Gézi: Egészen. Sokat tévelyegtem, míg haza nem találtam. De most megpihenek. Mert...

Anna: Ne mond ki. Csak nyújtózz végig és hajtsd ölembe a fejed. Pihenj.

Gézi (*egy kis szünet után*): De jó itthon!

A zene véget ér, egy kis csend, azután gong.

A szó varázsa...

Fehér Ferenc

A III. Jugoszláv Költészeti Fesztivál mintegy száz részvevője, javarészt fiatal költők és kritikusok, épp elhelyezték koszorúikat a Beograd felszabadításakor elesett harcosok temetőjében... A különböző népköztársaságainkból egybesereglett költők közül néhányan felolvastak Jovan Popović, Ivan Goran Kovačić, Karel Destovnik-Kajuh és Koča Racin forradalmi verseiből... Míg mondták e verseket ott, a temető mélykék ege alatt, egy feketeruhás, szemmeláthatóan vidékről érkezett idős asszonyt figyeltem a temető láncos kapujában... Zsebkendőjét néha szeméhez emelte. Mintha mondani szeretett volna valamit... Lábánál heverő karkosara színültig volt piros meggyel. Senki más nem látott bennünket, csak ő, aki arra tévedt a főváros hétköznapdélelőtti, távoli morajlásából. Valaki meglökött a könyökével: „Látod?” Az asszonyra mutatott. Már mindnyájunk szeme rászzegeződött; reá, aki csak állt ott félrebillent fejjel, hogy egyszerre száz költő szívében s később talán versében maradjon ott. Vajon csak a színpompás virágok csalták oda? Vagy elesett fia, férje emléke? Komor kőlapjaikkal a sírok talán, melyek közül minden második ismeretlen harcos hamvait rejti magában?... Vagy csak a szó varázsa ejtette meg? A bánáti puszták, a zágorjei lankák, a stájer fenyvesek, a macedón mák- és dohánymezők költőinek forradalmi hitvallásai?

Nilván ő maga sem tudott volna választ adni, ha megkérdezem: mi hozta oda a temető kapujába, hogy a III. Fesztivál első és elsőszámú „közönsége” legyen és maradjon is; hiszen a temetőben elhangzott versek a halottak emlékének szóltak, s az ő élet, fájdalmában feloldódó hallgatása többet mondott sok-sok később felhangzó tapsnál...

A szó varázsa lengett ott a júliusi napsütésben szikrázó, néma kőlapok fölött; a Költő és a halott elvtársak hangja. Az fogta ott azt az ismeretlen asszonyt, abban a pillanatban érezte át legteljesebben — a gyászt.

A sok-sok találkozás közül miért épp ez a néma találkozás maradt meg bennem ilyen élményszerűen?

A vers, a költészet élménye nem kíván stílusos környezetet; lám, a nagy megnyitó ünnepi estén, a begrádi Szakszervezeti Otthonban alig 100—200 ember volt jelen a majd háromnegyedmilliós városból. A szavak varázsánál jobban vonzotta őket a test, a ruganyos, fiatal test varázsa, mert a nagy szövetségi tornász-szemle résztvevőit ugyanezen az estén százezrek sorfala üdvözölte a főváros utcáin. Érthető, sokakat el sem is gondolkodtató aránytalanság.

A szó varázsa?

A véletlen úgy hozta, hogy egy ritka élmény tükrében, egészen sajátosan éltem át: mi is a szó varázsa...

Azzal kell kezdenem: tudom, hogy minden más nyelv forrásszava lehet az én erecske-suhogásomnak, hiszen fakuló vajdasági magyar nyelvem erei elapadnak, s nem duzzaszthatja fel őket lassanként a legkiadósabb bácskai zápor sem. Nos, ezen az anyanyelven írt verseimmel tartoztam én fesztiváli barátaimmal egyazon költészethez, épphogy csak magammal vitt, új könyvem címét sem tudták elolvasni. A szó sajátos varázsa ezúttal választó árkot jelentett. Megpróbáltam áthidalni ezt a szakadékot: szerb fordításban olvastam fel verseimből. Ezer egyetemista és középiskolás előtt, egy szerbiai, autóúti táborhely táborüzénél kellett elsőízben föllépnem a fesztiválon, két zágrebi és két begrádi költőtársammal. Megtudtam, hogy épp ezen a táborhelyen nincsenek vajdasági magyar fiatalok, így hát értelmetlennek is tűnt, hogy magyar eredetiben olvassak fel verseimből. Előszedtem két versem, azaz két versem fordítását. Úgy mentem föl a deszkaelmvényre, mint aki hirtelenében elfelejtette azt is, hogy hívják. Nézett rám várokozón ez a fiatal sereg (begrádi, zágrebi, rijekai, szkopyei egyetemisták, nagydiákok, tehát igényesnek hitt közönség), s én egy percre úgy éreztem, hogy nincs itt mit keresnem. Elvesztettem a szavak varázsába vetett hitemet. Aztán mégis csak elkezdtem olvasni: „Naša poslednja i neutoljiva žedj...” Végző és olthatatlan szomjunk... Halálos csúszásban hallgattak, tán, mert fakó és színtelen volt a hangom... „Anyám, üres maradt a pohár, mit áldón megköszöntünk...” — mondtam volna az ifjúságom legmélyéről buggyanó szavakat, de így, hogy édesanyámból „majka” lett, elmosódott előttem parasztkendős arca... Alig tudtam menekülni attól a szuggesztiótól, hogy nem az én verseimet olvasom, s hogy tapló van annak az ezer fiúnak és lánynak a fülében; csak a szívük meleg, azt tárták szélesre előttem, s én a régi nemeztalpú topán helyett egy új, lábamhoz még nem simuló cipőben lépdelek be érzéseikbe...

Aztán azt hallottam, hogy az egyik macedón diák szemében könnyet láttak, míg anyámról szóló versemet olvastam, s most értettem csak meg a szavak mélyes varázsát: a fogalom asszociatív erejét, a fogalomét, amelyet fednek ezek a hamupipőkesorsú hétköznapi szavak, a vers turbinái... Az érzések patakcsobogása, vagy Niagara-zuhogása mégsem magukban a mindenható szavakban van, hanem magában az emberben, a fogalmakat más-más szóval megjelölő, de egyként asszociáló emberben...

UTBAN A JOVENDÓ FELE

Jelenet a Menetrendnélküli vonat című filmből.

Az öröm és a keserűség pillanatai

Beszámoló a pulai filmversenyről

Kalapis Zoltán

Tegyük kezünket a szívünkre és valljuk be őszintén, hogy egy kicsit igaza volt annak, ami az idei pulai filmverseny idején ezt az aranyköpést kockáztatta meg: olyan ez a mi filmgyártásunk, mint a gyermekcipő, nem sokat ér és mégis méregdrága. Valóban, csú-

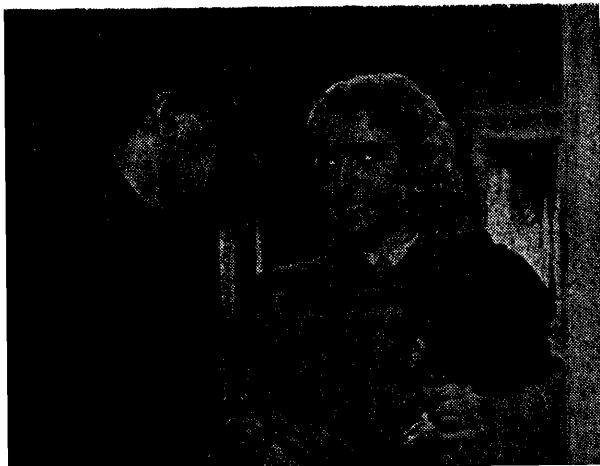
fos kudarcok színhelye is volt a patinásfalú Aréna, nem egy este bizony gyermekcipőben láttuk filmgyártásunkat. Ám a hazai élet krónikásának mégisincs oka a túlzott borúlátásra. Az öröm percei ugyanis mélyebb benyo-

A LEGJOBB NŐI FOSZEREPLŐ
Olga Spiridonovic a Miss Stone című
színes szélesvásznú filmben

OLASZ KATONÁK A PARTIZÁNOK
KÜZÖTT
Raniero Brunini és Glauco Verdrossi a
Campo Mamula című filmben

mást keltettek, mint a kiábrándulás órái.

Van aztán még egy ok, amiért nem tudunk teljesen egyezni ezzel az olcsó hatásra pályázó mondással. Ez pedig a következő: az eddigi eredmények és a filmgyártásunkban most kialakulóban lévő szellemi légkör egészen biztató távlatokkal kecsegtet. Ezt a benyomást nem tudta elrontani a fesztivál szürke egyhangúsága, sőt még az *Egyedül* című film körül kipattant plágiumbotrány sem, amelyről a napilapok olyan terjedelmesen beszámoltak. Mielőtt megpróbálnánk megrajzolni a megújulás körvonalait és rámutatni azokra a rugókra, amelyek feszítik, el kell mondaní, egészen vázlatosan, néhány közismert tényt. A művészetekben szakítottunk a szocialista realizmussal, jobban mondván nem tekintünk rá úgy, mint egyetlen alkotási módszerre, hanem az alkotás teljes szabadsága mellett törtünk lán-dzsát, társadalmi fejlődésünk irányvonalának megfelelően. Nos, ebben a helyzetben, amikor a szocialista realizmus elvesztette „hivatalos” jellegét, visszafelé pedig nem volt és nem is lehetett út, elkerülhetetlenül úr támadt, amelyet nem lehetett máról holnapra áthidalni, és amely még ma is létezik. A szélesre kitarult ajtón azonban friss szelek kezdtek fújdogálni, és a kultúra művesei elindultak szűz területekre, igaz, sokszor botladozva, jobbra-balra kacsingatva, a keleti és nyugati gyümölcsöket ízlelgetve — jókat, rosszakat egyaránt —, de mindenkor, vagy legalábbis legtöbb esetben az igazságkérés őszinte hevével fűtve. Nyilvánvaló, hogy mindez hatványozottan vonatkozott filmgyártásunkra, amelynek fejlődését még az is hátráltatta, hogy semmilyen hagyományra nem tekinthetett vissza. Mintaképe semmi esetre sem lehetett az a filmgyártás, amely az emberben csak kicsiny jelentéktelen, vagy hagsúlyozottan „jelentős” gépezetet lát az elködsített „magasabbrendű célok” elérésére, sem az, amelyik az emberben az alattvalót, a szolgát, a „jó polgárt”, a „hazafit” s nem az emberit keresi, noha kivételek előtt mindig tisztelettel hajtotta meg a zászlót. A jugoszláv filmgyártás a teljes, az igazán szabad ember meglátására és ábrázolására törekszik, aki lerázta magáról a bérmunka béklyóját, és lehetetlenné teszi, hogy a szocializmus nevében nyakára üljének a „hivatottak” és nevékben irányítsák sorsukat. Badarság lenne, ha azt állítanánk, hogy mindez már valóság, mindennapi jelenség, ám tagadhatatlan, hogy napjainkban olyan légkör kezd kialakulni filmgyártásunkban, amely kedvező melegágya lehet az ilyen ábrá-

MEGSZÁLLÁS ES ELLENÁLLÁS
Radmila Radovanovic és Ljubisa Jovanovic a Hajnali szélcsend című filmben.

zolás megteremtésének a jellegzetes jugoszláv filmstílus kialakításának. Külön érdemes felfigyelni arra a körülményre, hogy az útkeresés izgalma a fiatalokat hatja át, hogy tartalmi és formai szempontból ők mondták a legtöbbet. Ez nem is maradhatott elismerés nélkül. (A fesztivál, illetve filmgyártásunk idei termésének három legjobb filmjévé három kezdőnek a művét nyilvánították, nevezetesen Veljko Bulajić *Menetrendnélküli vonat*, Jože Babić *Kisút a nap és Igor Pretnar Öt perc a mennyországbán* című alkotását.)

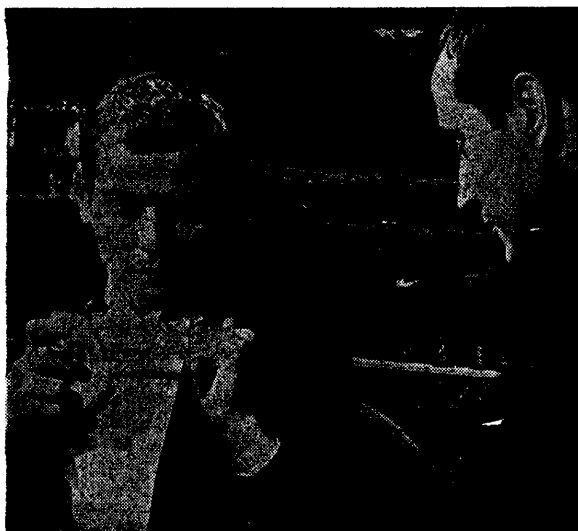
Ezek közül Veljko Bulajić rendező filmje érdemel legtöbb figyelmet. Előjáróban már rámutattunk arra, hogy milyen új támadt művészetünkben történelmünk egy sorsdöntő pillanatában. Nos, ezen először Stole Janković rendező vert hidat az *Ágak között az ég* című filmjével, amely a tavalyi fesztivál egyik nagy eseménye volt, s most nyomdokain haladva, ugyanezt tette Bulajić is *Menetrendnélküli vonat*-ával. A dicséző szavakat, amelyek már elhangzottak, vagy amelyek most hangzanak el, semmi esetre sem kell úgy értelmezni, hogy hibátlan remekművel van dolgunk, — különösen dramaturgiai felépítésében vannak botlások —, hanem mint egy olyan becsületos és őszinte szándékú vállalkozás méltatását, amely még évekig fényszóróként mutatja az utat a jugoszláv filmgyártás számára.

Mi a példamutató, mi az érték ebben a filmben? Mindenekelőtt az a határtalan szeretet és őszinteség, az az ideológiai tisztánlátás, amellyel az alkotók, — elsősorban Veljko Bulajić rendező, aki egyben a forgatókönyv szerzője is, — korunk egyik nagy vállalkozásához és részvevőjéhez közeledtek, ahogyan azt meglátták és művészi formába öntötték. Az olvasó bizonyára ismeri a film cselekményét — hiszen a mi vidékeinken is bemutatják már —, tudja, hogy a kolonizáció, a földosztás idejéből merítette témáját, és hogy a cselekmény egy vonatban játszódik, a telepések között, akik elhagyták a zágorjei karsztokat, és a termő Baranya felé vették útjukat. Nos, az alkotók erre a nagy népvándorlásra, illetve magára a földreformra nem úgy tekintenek, legalábbis nem elsősorban, mint valami önmagának való nemes cselekedetre, nem dicsőítik magát a pusztta tényét, a fiatal állam érdemeit, hanem a valódi értelmét tárják fel. Bemutatják, hogyan hatott az emberi viszonyokra, hogyan változtak ezek a változó világgal együtt. Mert azok az emberek, akik kiszálltak a végállomáson, jóllehet fizikailag nem változtak, mégis elűtnek azoktól, akik beszálltak a vonatba. A változás termé-

A NAFTAMEZŐK HŐSEI
Dragan Laković és Pavle Vujšić a B. üzemszleg című filmben.

UJBOLI ISMERKEDÉS AZ ELETTEL
Jelenet a Kisút a nap című filmből.

A HALALTABOR LAKOI FRAKKBAN
Lojze Rozman és Stevo Zigon az öt perc a mennyországbán című filmben.

szetesen nem lehetett teljes, mint ahogy az életben sem az, hiszen a múlt terhét magukkal cipelték az új hazába. Ez a múlt pedig nagyon súlyos kolonc, visszahúzza őket a nyomorba, a maradiságba, örökös gyanút szít bennük minden iránt, ami új. A film e két vezérfonalához nagyon sok szép jelenet fűződik. Amikor Ika, a hadiözvegy (Olivera Marković) búcsúpillantást vet kőkunyhójára, nagy barna szemei hártalan szomorúságot árulnak el: egy asszony búcsúzik múltjától és félelemmel gondol bizonytalan jövőjére. Ugyanez a nosztalgia hatja át a szülőföldjüket elhagyó parasztok dalát, amikor menetoszlopban elindulnak a vasútállomás felé. Életük nyomorúságos volt, ezt azonban még gyermekkorukban megismerték, de mi vár rájuk az idegenben? A biztató szavakban kételkedve hisznek, pedig nagyon szeretnének hinni bennük. Megráz az is, amikor a feketekendős öregek elbúcsúznak a temetőtől, ahol szeretteik pihennek és ahová őket már nem fogják temetni. Az egyik özvegy magával viszi férjének a fejfáját a nagy útra, és ebben a jelenetben, ahogy a vállára teszi a keresztet, benne van mindaz, ami az embereket visszahúzza, sőt ezentúl a múlt örökségének súlyos terhét is jelképezi, amelytől bizony nem könnyű szabadulni. A vonat azonban, mint a haladás szimbóluma, kérelhetetlenül kiszakítja őket a múltból, viszi őket, sokszor akarattuk ellenére, vágyaik beteljesülése felé. Törvénytörően először a fiatalok vállalják tudatosan az új életet, vállalva azokkal, akik végig-harcolták a forradalmat, és akik csak a forradalom folytatását látják a földosztásban. És végül az utazás befejezésével, még mielőtt a karsztvidék szegényparasztjai megpillantották volna a rónaságot, a rendező egy egyszerű metaforával koronázza meg mindazt, amit ezekről az emberekről elmondott: a drávai kompon gyermeknek ad életet egy anya, jajkiáltásában benne van mindaz a görcsös fájdalom, ami az új élet születésével jár, hogy aztán később, amikor a telepések először találkoznak a végláthatatlan síksággal, a földjükkel, a megszületett gyermek sírása arra készítette a nézőt, hogy mélyebb értelmet lásson benne: íme, megszületett a gyermek — a mánk, a holnapunk —, most már ezt kell istápolni, óvni és nevelni.

Az epikus mederben folyó cselekmény minden szálával a mához fűződik, hitelesen tárja fel egy izgalmas korszak minden szépségét és nehézségeit. Igaz,

ez a korszak már a közelmúlté, de szel-leme még ma is irányadó életünkben. Ebből a szempontból valóban mérföldkő ez az alkotás a jugoszláv filmgyártás fejlődésében. Veljko Bulajić rendező személyében nagytehetségű egyéniséggel gazdagodott filmvilágunk.

Ugyanezt mondhatjuk Igor Pretnarról is. *Öt perc a mennyországban* című filmje egészen elűt minden eddigi jugoszláv alkotástól, nem mindennapi és vitatható hajtása filmgyártásunknak. Amíg Bulajić filmje tartalmaz szigorúan a hazai talajba gyökerezik, és csak formailag van rokonságban külföldi mintaképeivel, De Santisszal és az olasz neorealistákkal, az amerikai King Vidorral és a forradalom utáni szovjet film klasszikusaival, addig Igor Pretnar filmje tartalmaz és formailag a nyugati szellemi áramlatok hatását áruja el, elsősorban a modern francia irodalom, leginkább Sartre hatását. Szó sincs valamilyen divatos irányzat majmolásáról, csupán arról, hogy az alkotók kozmopoliták, általános emberi problémákat vetnek fel, s habár közben gyakran sikamlós talajra lépnek, művüket nem egyszer morbid légkör füllasztja, hőseik néha ijesztően deformálódnak, ezeket a pillanatokat Vitomil Zupan filmíró és Igor Pretnar rendező mesterien átvésszelik, a cselekményhez kapcsolják és elhíhetővé teszik. A két jugoszláv deportáltat és egy francia leányt, akit szintén kényszerrel hurcolnak Németországba, lehetetlen helyzetekbe sodorja a filmíró — vagy talán az élet? —, és szinte laboratóriumi vizsgálat tárgyává teszi őket. Ezt a két szám-embert ugyanis egy német tábornok villájába küldik azzal a feladattal, hogy ártalmatlanná tegyenek egy fel nem robbant bombát. Képzeljék el ezt a helyzetet: a két emberoncs előtt négy súlyos, megpróbáltatásokkal teli esztendő után, először nyílik meg a földi jólét mennyország-kapuja, először döbbennek rá, hogy még élnek. A halál árnyékában — a bomba minden pillanatban szétvetheti az egész házat — öt percre emberekké válnak. Kint vigyáznak rájuk az SS-katonák, a véredek, bent a bombára pingált halálfej vigyorog rájuk, bennük mégis olvadni kezd az elveszettség jégpáncélja, gyerekes örömmel tobzódnak a hirtelen rájuk szakadt boldogságban. Görcsösen kapaszkodnak a szalmaszába, élvezik az élet örömeit, amelytől megfosztották őket: a meleg fürdővizet, az ételmezt, a cigarettadoboz tartalmát, amelyben kedvük szerint dúskálhatnak. Valami vérfa-

gyasztó akasztófahumorral öltik magukra a ruhatárban talált frakkot, dobálják szét a számukra értéktelen bankjegyeket és kincseket, nyitják ki a pezsgősüveget, és kitüntetik egymást a tábornok érmeivel és keresztjeivel, mégpedig azért, mert annak idején az SS-katonák géppisztolyait megvetve, mérészen összeszedték a szemétdombon a rothadó krumplihéjat. Mindez magában is valószínűtlenül hat, de az alkotók méginkább elvonatoztatják a realitástól, hogy szabadjára engedhessék fantáziájukat, hogy hőseik szájába — akiket az elvesztettség nyomasztó érzése egy pillanatra sem enged ki karmaiból — bölcselegedő, sanyarú szavakat adjanak a létről és az elmúlásról, az életről és a halálról, ami aztán arra készíti a nézőt, hogy ezeket a fogalmakat újból vizsgálat tárgyává tegye. És ebben a bizarr helyzetben, a groteszk és ijesztő „fekete humor” kicsapongása közepette boncolgatja a filmíró és a rendező az emberi élet rejtelmait, kutatnak hét pecséttel elzárt rekeszeiben, választ keresnek egy kérdésre, amely után izgatottan kutattak egész filmjükben: vajon ember maradhat-e az ember, akit nem tekintenek annak. Az egyik deportált a halálával, a másik pedig élniakarásával ad erre igenlő választ. Egy pompásan megcsinált zárójelenetben leszámolnak a gonoszszággal, az önzéssel, a fasizmussal az egyik katona személyében. Bármennyire igazolt és igazságos volna is, hogy minden gondolkodás nélkül lelőjék, mint a veszett kutyát, az egyik deportált, aki a házban maradt, hogy felrobbantsa a bombát, eltüntesse szökésük nyomait és azt a hitet keltse, hogy elpusztultak, nem ezt teszi. Megígéri neki, hogy futni hagyja, ha megmondja a kezére tetovált számot. Az SS-katona nem állja ki a próbát, mert nemcsak hogy nem tekinti embernek foglyát, hanem még egy közönséges számot sem lát benne, számára ő nulla, és ezért el kell pusztulnia, mert azzal, hogy nem látja az embert, önmagában is kioltotta az emberséget.

Ez a két film, a *Menetrendnélküli vonat* és az *Öt perc a mennyországban* volt a fesztivál legnagyobb élménye. Természetesen, nagyon igazságtalanok volnánk, ha nem említenénk néhány többszörösen is díjazott művet, amelyek szintén az öröm pillanatait gyarapították. Jože Babič rendező *Kisút a nap* című művéről szólunk elsősorban (a hivatalos bírálóbizottság a második díjjal és a legjobb rendezésért járó díjjal tüntette ki), amely annyi szívvel és meg-

értéssel tárgyalja a náci haláltáborokból hazatérő emberek sorsát, követeli első bátortalan lépéseiket a szabad életben, amikor gondolatuk már a hazai tájakon jár, de még él bennük a szögesdrótok és a krematóriumok pokláinak emléke. A *Miss Stone* című színes szelesvasznú film (a legjobb női és férfi fozszerepet meg a diszjette tervezésért járó díjat érdemelte ki) szinten az érdemes alkotások közé tartozik. Gyorsan pergó, zokkenő nélküli filmyeiven, a nemesebb értelemben vett western-filmek stílusában meséli el a macedón neprekedés egyik érekes, annak idején nagy visszhangot keltő epizódját. A *Hajnali szelcseda* és a *Campo mamula* című film egészíti ki még ezt a nevsort. Ezekben a művekben sok vonzó vonást találunk. Erdemükhöz tartozik, hogy a jugoszláv filmgyártás átlagos színvonalát magasabb fokra emelték, ám hiányzott belőlük az, ami a *Menetrendnélküli vonat* és az *Öt perc a mennyországban* című filmeket kiemeli a közepszerűségtől: a frissesség és az újszerűség mind a forma mind a tartalom tekintetében. Ezt azonban nyilván nem lehet fölronni az említett filmek alkotóinak, sem bélni a hazai filmgyártás passzívái közé. Nem lehet ugyanis elvárni, hogy minden alkotás falrengető legyen. A keserűség pillanatait tehát nem ezek a filmek okozták, hanem azok, amelyekről eddig még nem szoltunk.

Mit árulnak el ezek az alkotások? Azt, hogy a műsorpolitikáért felelős vezetők körébe és a művészek közé is befészkelte magát a konformizmus szelleme, a „ne szólj szám, nem fáj fejem” elv, mégpedig abban az értelemben, hogy szeretik magukat biztonságban érezni, és e biztonság kedvéért hajlandók a félmegoldásokra, s a könnyebb ellenállás útjára lépnek. Igen szembe-tűnő ez a jelenség a háborús filmekben. A pártjubileum évét ünnepeljük, és ezt az alkalmat arra használták fel egyes filmvállalatok, hogy elárasszák a film-piacot a népfelszabadító háború eseményeit tárgyaló filmekkel. Ez lényegében nem elvetnivaló irányzat, osztoznak abban a meglehetősen általános véleményben, hogy a forradalom még sokáig a jugoszláv filmgyártás egyik főfőrása lesz. Van azonban ennek az irányzatnak egy ellenszenves vonása. Nem tudunk szabadulni attól a benyomástól, hogy ezeknek a filmeknek egy részét csak azzal az átlátszó szándékkal készítették a vállalatok, hogy a statisztikáknak kedvező színben tűntessék fel

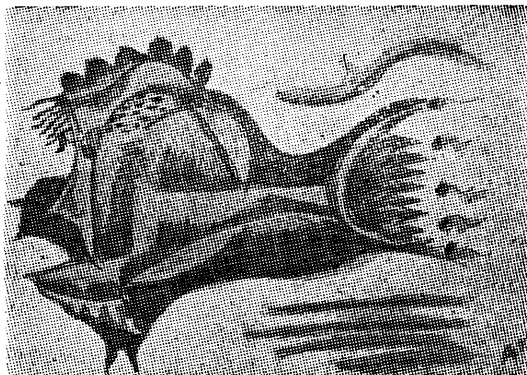
magukat. Ezzel a spekulációval sehogyan sem tudunk megbékélni. Ez is voltaképpen a gyengébb ellenállás vonala: sokkal „könnyebb” és „veszélytelenebb” háborús filmeket csinálni, mint mondjuk mai tárgyú filmet.

A baj persze sohasem jár egyedül. Negatív vonása még ezeknek az újabb háborús filmeknek, hogy alkotóik mindenáron érdekességre törekedtek, erőltetett pszichológiával telítették műveiket, aminek végső fokon az lett az eredménye, hogy a népfelzabardító háború témájára készült hat film közül ötnek főmotívuma az árulás és az ingadozás. Az erőszakolt érdekességhajhászás következménye az is, hogy néhány nagyszerű téma, köztük a mosztári zászlóalj egészen egyedülálló esete is (az egység az erős német helyőrséggel megszállt városba lopózik pihenőre, tehát a náciik orra előtt tartózkodik, ugyanakkor a német hadosztályok tüvéteszik értük a környező hegyvidéket), legalábbis egy időre elveszett a hazai filmgyártás számára.

Nem valami vigasztaló a helyzet az úgynevezett mai tárgyú filmek terén sem. Súlyos tévedéseknek és félreértéseknek tanúi lehetünk az időszerűség fogalmának értelmezésében, aminek gyökerét szintén a konformizmusban találjuk. Mainak csak akkor látjuk a témát — s ennek helytállóságát legteltesebben a *Menetrendnélküli vonat* igazolja — ha nem külső jegyeit ábrázolja

korunknak, hanem korunk emberét s belső világát. Hogyan roppannak össze benne az új forradalmi áramlatok következtében a maradi nézetek, hogyan változik életszemlélete, erkölcsi felfogása, mi az életcélja, mi a véleménye a családról, a vallásról, és sok más kérdéstről — ezekre szeretnénk választ kapni ezektől a filmekről. Ehelyett elképesztő érzéketlenséget, bátortalanságot, mellékvágányra futó eszméket, idegen szellemet kaptunk. Legközelebb áll a mai valósághoz a *B-üzemrészleg* című film, amelynek témája egy munkaközösség harca a bürokratikus irányítás ellen. De itt is a rendező figyelme inkább egy hazatérő kivándorolt alakjának a megmintázására összpontosult, tehát a mellékeset domborította ki a lényeg rovására.

Nos, ezek azok az okok, többek között, amelyek egy kicsit igazat adtak a cikk elején említett mondásnak. Ez azonban csak egyik oldala az éremnek. A másik oldalon a *Menetrendnélküli vonat* és az *Öt perc a mennyországban* című filmeket találjuk, és ezekben felfedezni véljük az új szellemű áramlat első látható gyümölcsét, a filmművészet céljairól, feladatairól és jellegéről kialakult új felfogások első konkrét megnyilvánulását. Ennek a felismerésnek öröme hátterbe szorította a keserűség pillanatait, amelyben sajnos, bőven volt részünk az idej pulai filmversenyen.

Röpke diskurzus mai költőinkről

Sveta Lukić

Nem mindennapi vers-antológiára¹⁾ akadtam nemrég. Maguk a költők állították össze, Sima Pandurovićtól Irena Vrkljanig számszerint 65-en, a NIN „Melyik versemet szeretem legjobban és miért” körkérdésekre. Közvetlen esztétikai következményeket levonni egy effajta könyvből hiú igyekezet volna. Az azonban kétségtelen, hogy az antológia szinte egyedülálló nyersanyagot ad egy elsősorban lélektani tárgyú értekezéshez újabb költőink benső lényéről, illetőleg alkotásaik tipusáról és jellegéről. Ebben a munkában azonban, érthető okokból, nem ragaszkodhatunk csupán egy könyv anyagához, azonkívül pedig nem egyszer és nem is csak végző sorban érintenünk kell egész költészetünk értékének kérdését is.

Úgy tetszik, bizonyos kétségtelen változások ellenére is, sok költőink ma is romantikusok — a szó meghonosodott értelmében, és hogy ilyen hovatartozásuk, ilven lírai konstitúciójuk szerint úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egy tojás a másikhoz. Amikor ezt mondom, nem tévesztem össze a romantizmust a lírai költészet egyik legáltalánosabb vonásaival, azzal, hogy a poézis első sorban érzélem dolga. Még ha elismerjük is, hogy a költészet mindig mélysé-

gensen szubjektív volt és az is marad az idők végeztéig, tagadhatatlan tény, hogy az antológia szövegeinek alapjában az a koncepció áll, hogy a költő kiválasztott lény, bélyeggel a homlokán, különleges helyzetet foglal el a világban, és ezért nagylelkűen megengedi magának, hogy ne tisztelje a természet, a történelem és általában az emberi tudomány törvényeit, hanem úgy viselkedjék, mint aki mindent újra teremt, vagy legalább is kívül áll mindenben, — mert „egy élet van, a költő élete”. Olyan romantikus kaptafa ez, amitől valóságunk ellenére túl lassan szabadulunk meg.

A jugoszláv költők arcképének szignatúrája a beteges érzélgősség. Már-már meggyőznek bennünket azok a régi elméletek a szláv lágyságról és a jugoszláv melankóliáról. Lírikusaink, a legenyhébben szólva, zengőn dallamosak, törekenyek, mélabúsak, és rendszerint érzelmes önszerelembe fulladnak. Nem véletlen, hogy alig tizenegynéhányan választják legkedvesebb versüket a keményebb veretűek közül. A többiekről,

Dragoslav Adamić: Antologija savremene Jugoslovenske poezije, Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1958.

akik ötször annyian vannak, nem mer-
nénk állítani, hogy csupán privát szent-
imentalizmusból válogattak egész munká-
sságuk lényegével ellentétes vagy
„hőmérsékletüktől” eltérő verseket a
NIN körkérdése számára.

Azt, hogy mennyire igaz ez a benyo-
más, nagyon szépen bizonyítja az anto-
lógiaiában (és általában) használatos vers-
forma is. 3:2 — a kötött versformának
és a szabad versnek ez az aránya, ön-
magában véve még nem perdöntő bizo-
nyíték. De szabad versünk is oly szem-
érmes, hogy minduntalan átsiklik a
kötött strófa sima zenei szabályosságá-
ba, amitől aztán csak az különbözteti
meg, hogy a sorvégek nem rímelnek.
Néha meg a két versforma szeszélyes
kombinációjának vagyunk szemtanúi,
sokszor egészen indokolatlanul, a vers-
faragók képzetársításainak „elvé” sze-
rint. A szövegek egy részében — és ez a
legfontosabb — a versszak szemmel lát-
hatóan alkalmatlan a szerző élményének
kifejezésére. Ráerőltetve, ott is, ahol
nem kell, édeskésé, ellágyulttá, vize-
nyössé, kántálóvá teszi a verset. Egyszó-
val, elveszti funkcióját.

A jobbfejta líra a kötött verssel — már
a hosszas használatától való természetes
kopottsága miatt sem — nem képes
nagyobb eltorzulások nélkül kifejezni
korunk sok mondanivalóját. Hát miért
nőtt akkor annvira költőink szívéhez ez
a „lekerekített” zene legintímbebb per-
ceikben? Amikor elvállalják béklyóit,
mert meggyőződtek róla, hogy egvsze-
rűbb formai kérdésekkel jár, valóban
szabadabbnak érzik magukat? Mai költé-
szetünket tanulmányozva — habár a
leszrendszerebben foglalkoztam vele —,
alig néhány olyan költőre akadtam, akik
azért folyamodtak a kötött vershez, hogy
kordában tartásuk önmagukat, fegvel-
mezzék alkotó lendületüket, tiszteletben
tartva azt a régi aranyszabályt, hogy
előbb valaminek kell lennie az ember-
nek, hogy minden lehessen belőle; hogy
a felé a „minden” felé vezető ut kevés-
bé legyen rögzös. A többség nem azért
választott így. Inkább személnes kénve-
lemből, habár nemcsak emiatt. Mind-
annyan aránytalanul többet kaptunk
a múlt költői eszményképeitől, hazaiak-
tól és idegenektől egyaránt, mert rajtuk
nevelődünk, a költők hozzájuk idomul-
tak, és szinte önkéntelenül is átveszik
azokat a módszereket, amelyek a közel-
múltig a költői kivetítés kizárólagos le-
lehetőségei voltak. Azonkívül túlságo-
san bizonytalanná vált a jó vers mér-
cége. Mégis, nem látom be, miért ne

lázadoznánk fel egy történelmi tehetet-
lenség ellen, mely úgy nehezedik ránk,
mint a lidércnyomás, — ha nem másért,
hát a kaland kedvéért, hacsak valami
ésszerűbb okból, például, hogy elismer-
jük: nincs meg az összhang.

Részletesebben kellene elemezni, mi
van amögött, hogy költőink nem élték
bele magukat az új helyzetbe. Úgy tet-
szik, mintha nem tudna tájékozódni,
furcsa bizonytalanság venne rajtuk
erőt a való világ sarkig tárt kapuja és
benső kis-világuk előtt. Innen ered ta-
lán az a sietős bezárkózás a régi minták-
és általános érzések látszólagos bizton-
ságába. Másrészt egy megengedhetetlen,
jóllakott restség, egy önelégültséggel ha-
táros restség, egy romantikus lírai ma-
gatarítás végtelen megnyilvánulásainak
vagyunk szemtanúi.

Folytassuk csak a versformával. Régi-
es zenéje elárulja, hogy e versek együt-
tes hatása semleges és semlegesítő. En-
nek oka, természetesen, jórészt a versek
kiválasztásában keresendő. Mindeneset-
re, sok érzés ígérétét kaptuk, de a vég-
eredmény — semmi. Mi több, meglehe-
tős zavar uralkodik, valójában sok-sok
absztrakció az üresség határán. Hamar
rájövünk, hogy nem a forma az egyet-
len oka ennek. A költészetben sem jut-
ni messzire a tartalom mozgatőereje
nélkül. Egy romantikus léleknek, akár-
mennyire önmagába zárkozott is, köte-
lensége legalább megfogható alakot öl-
tenie, közölnie magát. A szó legváltoz-
atosabb értelmében. Egy bizonyos lelki-
állapotban a költőnek legfontosabb —
mondjuk — az, hogy ő azt átéli, és ez
igazolt is, ha ezt az „én-csak-én,-t szen-
vedélyesen, szuggesztíven, erőteljesen
kiáltja el. Nem lényeges, hogy ez az
„én” azonos-e valamilyen gyűjtő főnév-
vel, közösséggel, vagy pedig ellenkező-
leg a legvégtetesebben önmagába zár-
kózott. Ezek egyenértékű lehetőségek,
éppen úgy, mint amikor a költő belső át-
éléseiből szó gazdag szönyeget, vagy
pedig okoskodó logikát alkalmaz, stb.
A költő meggyőző erejére célunk itt
tehát, az élet dolgai felfogásának és ki-
vetítésének bármely területén. Nevez-
zük ezt a készséget a költészet függőle-
geseinek. Megvan-e ez nálunk? En nem
vettem észre, hogy elegendőképpen
igyekeztek volna megteremteni. Abba
a kísértésbe esek ismét, hogy Goethe
nyelvén megkérdezzem: elég jelentős-e
költőink alanyisága, és ha nem, meg
tudják-e találni anyagukat a tárgyi vi-
lágban?

Konkréten, szellemi alkatuk szerint, a költők ebben a gyűjteményében (ismételjem-e azon kívül is) több csoportba oszthatók.

Az első és legnépesebb csoportba azok tartoznak, akik a természetben látják magukat. Azt reméljük, hogy ebben a klasszikus környezetben, amely manapság is közkedvelt terep, mert feleslegessé teszi a társadalmi élet bonyolult apparátusát és lehetőséget ad arra, hogy közvetlenebbül érzékeltessük az emberi lét megannyi titkát, — valamit remélünk, egy sikolyt, rezignációt, az „ember csillagok alatt járása” értelmének bármilyen módon felvetett kérdését, vagy egy fékevesztett érzelmi kitörést e kérdés elhallgatása miatt, mert ügyetlenek vagyunk és nem tudjuk jobban megoldani. Ilyesmit. Ehelyett mit kapunk? Legtöbbször a táj naiv antropomorfizálását, minden létezőnek a költő személyére való visszavezetését, elég erőfőnül; néha közvetlenebb, de nem valami sokatmondó szimbolikát; és végül a költő felületes kiegyenlítődéését a virágokkal, kövekkel, fákkal. Általában határozatlanság, kényelmes szendergés a hangulatokban.

És éppen itt, a hangulatvadászás közös jellemvonásában találkozunk a „táj-képfestők” és azok, akik a gondolati költészettel kísérleteznek, úgyhogy végül alig lehet őket megkülönböztetni egymástól. Ez utóbbiak is, nemcsak hogy a természetet választják környezetül és költői szemléletük módjával, hanem a hangulat, mi több, a földrajzi értelemben vett környezet (egész pontosan: a táj, amelyben és aminek révén gondolkoznak) fontosabb dolog magánál a közlendő dolog hangneménél is. Alig van komolyabb igazolása annak a történelmi ténynek, hogy a gondolati költészet a világnak egy meglévő bölcséleti felfogását ismételteti saját eszközeivel, ha már nem képes önálló filozófiát teremteni.

Korunkban rendjén való dolog, hogy az emberek úgy fordulnak a szerelem felé, mint az életnek egy olyan ritka területe felé, amelyben szabadok és teljesek lehetnek. A gyűjtemény költőinek második legnépesebb csoportja ebből a tárgykörből választotta legkedvesebb verseit. Érthető az is, hogy a mi költőnk költő módjára szeret — hogy is szeretne másképp egy romantikus? A dolgok akkor kezdenek bonyolódni, amikor észre vesszük, hogy ebből nem lett igazi romantikus szellemi kirándulás az ember-költő boldogtalanságába olyan for-

mában, például — mert sokféle változat van —, hogy túrni kell szent átkunkért, a költészetért. Nálunk valahogy másképp van. Mintha inkább egy banálisabb „romantikus” hűrt pengetnénk szívesebben, küldetésünk hamis istenítésének ábragyogságában: íme, mi költők, szerelmünkre méltattuk ezeket az egyszerű, szürkén hétköznapi asszonyokat, ők meg nemhogy viszonzóznak, hanem belehabarodnak holmi átlagemberekbe. A sokféle specializáció és szakmai eltorzulás világában ezért nem tud felszínre törni a költő igazi emberi tragédiája, és ezért nem találkoztunk semmi újjal, frissel a szerelem felfogásában sem.

Érdekes továbbá az is, hogy a NIN körkérdésének idejében kevesen érezték magukénak a valóságnak azokat a problémáit, amelyekkel a társadalmi költészetnek folakoznia kellene. Tíz költő nem sok, de annyit sem iktathattam be ebbe a csoportba. Ezt a néhányat is csak nagynehezen egyesíthettem egy-két jellemvonásuk alapján. Valami általános iszonyodás a háborútól és az rőszakos haláltól, homályos sejtelmek korunk nehézségeitől, vagy a szegények-gazdagok egészen halvány szembeállítása — íme ezek a dolgok foglalkoztatják e csoport költőit. Ne higgyék, hogy egyszerűen csak a feldolgozott tárgy szerint ítéltém. Hangsúlyozni kívánom, hogy sehol, a versek legvelejtében sem éreztem meg napjaink társadalmi, tudományos, művészeti, lélektani forradalmának, forradalmának levegőjét, annak a sokféle változásnak a légkörét, amely pedig annyiszor betölti mindannyiunk életét. Csak itt-ott, valahol mélyen elrejtve lettem a bomlás, az atomizáció néhány érzékeltetett elemére, mint a jelenkori ember válságának körtünetére. Nem mondom, hogy ezzel az észrevétellel egyttal e költészet értéke is gyanúsá vált, de a megfigyelés mindenestre tünetszerű.

Csupán két, legfeljebb három jogos-láv költő műveli ebben az antológiában a humoros költészetet, a humort általában, mint a költő kiemelkedő bölcséleti szemléletmódját. Honnan ez, amikor népünk olyan szívesen tréfál és oly gazdag humoros képzelőerőben, mint ahogy Vaszko Popa is megmutatta gyűjteményében, az Aranyalmában.

Költészetünkben ezzel a merevséggel nem jutunk túl messzire, legalábbis nem oda, ahová juthatnánk. Azt hiszem, főlöseleg, hangsúlyoznom a következtetéseket. Azaz megteszem mégis,

de más oldalról. Nem szeretnék nyílt és túlságosan élehangú disputába fogni arról, hogy a „melyik versemet szeretem legjobban és miért” antológia sem győz meg a jugoszláv költészet reális erejéről. Már első tekintetre is jól megfigyelhető a haladás. Levetkeztük a folklórnak, a népieskedésnek és a helyi jellegnek mint költészeti célnak elemeit,

aztán haladtunk az írástudásban és a kifejező általános kultúrájában is. Megfigyelhető az is, hogy költészetünk általában megbízhatóbb, mint valaha. Csúcsai viszont egy egyetemes, ha úgy tesszük, európai vagy világranglétrán többet jelent. A jugoszláv költészet tehát elbírja a kritikát. Nagyobb követelményeket kell hát támasztani.

Borbély János fordítása

Gondolatok a mai macedón irodalomról

Ácó Sopov

Kezdetben voltak a szavak. A nehezen felfogható, fanyar, vadóc szavak. Aztán lassanként ragyogtatni kezdte őket a művészet varázslatos ereje. A türelem és a látomások fehér mezején különös világok tárultak fel. Minél távolabbiaknak tetszettek, annál közelebb voltak a való élethez. A jóindulatú vállveregetés és az édesgető rokonszenv ideje lejárt. Vége a várakozások idejének. Komoly és új, fiatal és vonzó irodalommal nézünk szembe, amely rokonságot tart a művészi szó régi macedón mestereinek alkotásaival, valamint a nagy népi költőkkel és elbeszélőkkel is. Olyan irodalom ez, amely mindinkább eggyé válik a mi jugoszláv irodalmi törekvéseinkkel, magában hordva annak a tájnak a lehetőségét, amely kivirágoztatta, s egyúttal tükrözve ennek az égtájnak a színeit.

Hát lehetséges, hogy mégsem ismerjük egymást eléggé? Most a rakétajáratok, a világűrhajók és az univerzum meghódításáról szőtt legszédületesebb álmok korában? Nemrégiben tartották meg a harmadik jugoszláv költészeti fesztivált. Sokaknak, talán leginkább maguknak a részvevőknek, a költőnek — a mecedon költészet felfedezésszerű élmény volt. Mi az, ami legjobban megragadta őket? Remélem, nem mondok ellent megfigyeléseiknek, ha megjelölöm: e költészet forrástisztasága, önállósága és önmagához való hűsége. E költészet még nem tart ott, hogy üveggyöngyökkel cicomázzassa magát. Lehet, hogy tévedek, de nem mentesíthetem magamat egy benyomástól: a kifejezésmód utáni nyomozás közben egyik-másik jugoszláv költőnk olykor megfélekedzik magáról a költészetről. Távolról sem akarom azt állítani, hogy a macedón költők mentesek ezektől a tévelygésektől. De hát ez-e a legfontosabb? A költészet egészéről van szó. Hogy milyen megpróbáltatások várnak rá további fejlődése során? Nem vagyok jó és nem tudok a csillagokból olvasni. Ma telve van ígérettel és bátorsággal.

Ilyen alkalmakkor rendszerint neveket sorolnak fel, nemzedékek szerint felállítják az irodalom csapatait és eredményeket jósolnak. Nem fűtenek ligás szenvedélyek, nem tartozom egyetlen nemzedékhez sem és nem tippelek senki jövőjére sem. Az elsők utolsók, és az utolsók elsők. Tehetségek — kétségtelenül — vannak. Merőben különböző okból említék meg egy nevet, egy költőt — Koča Racint. Pontosan húsz esztendővel ezelőtt jelent meg verseskönyve, a „Beli Murgi”. Ez a modern írói művével még akkor válaszolt sok olyan kérdésre, melyek ma is feszegetnek bennünket. Az, aki egyszer elmerült az ő költői világában, sohasem felejt el az ilyen sorokat:

*Hogyha nem építhetek házat
magas örökzöld kapuval,
a nagyvilág lesz a házam,
mely testvéri szívét ebém tárja;
szívét — a legnagyobb kaput,
szívét — a legtágasabb otthont.*

Nem hiábavaló visszatérni a közel- és a régmúlt szövegeihez. Legkevésbé az, hogyha Koča Racinről van szó. Sok-sok vita hangzott már el, sok-sok tinta ömlött, mert hiányzott a dolgok igazi hajtóanyaga. De ez a költő, amikor elcsitulnak a szenvedélyek, amikor elkezdődött a közvetlen költői beszéd, sok-sok igazság sugalmazójává vált, pusztán költészetének a hőforrásaival.

Visszanyúltam Koča Racinhez, mert alkotómunkássága meghaladta annak a korszaknak a határait, amelyben született és az új jugoszláv költészetnek szerves részévé vált. A modern mai költő mintaképe, erőteljes alkotó egyéniség. Hogyha a költészet tagadása a tiszavirág-életű élményeknek és a rövid-életűségnek általában, — akkor az ő költészete az elsősorban. Az igazi költő mindig modern és mai.

A költészet kezdte meghódítani a próza és mindenekelőtt a regény tájait is. Ám a próza sem maradt adós. Azzal bosszulta meg magát, hogy behatolt a költészetbe, beférközött annak „szent és sérthetetlen” régióiba. A költői regény napjaink témája. Uralkodó jelensége a mai macedón prózának. Legtökéletesebb megvalósítása. Legbujább árama. De nem egyedülálló értelemben. Ilyen változatos a prózairodalom képe. Eltérő stílusban és módszerben, szerteágazó irodalmi törekvésekben. Itt vannak az elbeszélők is, akik kiteljesítik a nép ajkán élő meséket és mondákat; s azok is, akik jelentéktelen mozzanatokat szárnyaló jelzőkkel ruháznak fel. Itt vannak azok is, akik az egyébként szegényes hagyományokat rombolják; s azok is, akik e hagyományokat türelmesen ápolgatják. A költői látomásoktól, a lélektani fejtegetéseken és meditálásokon keresztül a pusztá narrativitásig és leíró ábrázolásig, mely gyakran nem több az újságr riport igényességénél — seregnyi áramlat hatja át a mai macedón prózát.

Modernizmus vagy realizmus? A dilemma már divatjamúlt. Mit jelölnek e szavak? Mind gyakrabban semmit, vagy úgyszólván semmit. Az irodalom él, a szavak pedig megkövesedtek, képtelenek megnevezni azt, ami valóban eljövendő, új és eredetien alkotó jellegű. Ki veszi még komolyan a táborkat? A táborok kívül esnek az irodalmon. Csodálatos-e hát, ha némelyik „realista” a „legmodernebb” műveket írja, illetve, ha némelyik „modern” a „realizmus” előtt tör utat.

S ez az irodalom itt van előttünk. Komoly és új, fiatal és vonzó. Nincs szüksége jóindulatú vállveregetésre és kedveskedő rokonszenvre.

Az adósság törlesztése

Bori Imre

JÓZSEF ATTILA ÖSSZES MŰVEI,
AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST,
1955—1958

Régen esedékes kritikai kiadása a nagy magyar költő műveinek immár három kötetben a kezünkben van. A hátramaradt negyedik kötet József Attila emlékezéseit tartalmazza majd és a dokumentációt, a már megjelent három kötet pedig magában foglalja a költő minden versét, töredékét és tanulmányait, az ilyenjellegű kiadások szokásos filológiai apparátusával, a versek keletkezéstörténetével, variánsaival, nevek és utalások magyarázatával.

Addig is, míg egy részletesebb írásban nem foglalkozhatunk az e kritikai kiadásból kibontakozó költő-képpel, dokumentálnunk kell megjelenését és felhívni rá mindazok figyelmét, akik József Attila költészetét becsülik. A kiadvány egyik legnagyobb érdeme az, hogy minden eddigi kiadással ellentétben, a lehető legpontosabb időrendben közli József Attila költői termését, tehát minden kutatás legbiztosabb alapjául

állítja össze az egyes kötetekben megjelent versek mutatóját. Ugyanakkor számtalan eddig lappangó, ismeretlen, szolgálhat, és csupán a jegyzetekben hozzáférhetetlen, újságokban szétszórta, baráti kegyelet őrizte költeménnyel gazdagította a költő ismert verseinek számát, és ez tette lehetővé, hogy a már ismert versek is teljesebben tükrözzék a költő világát.

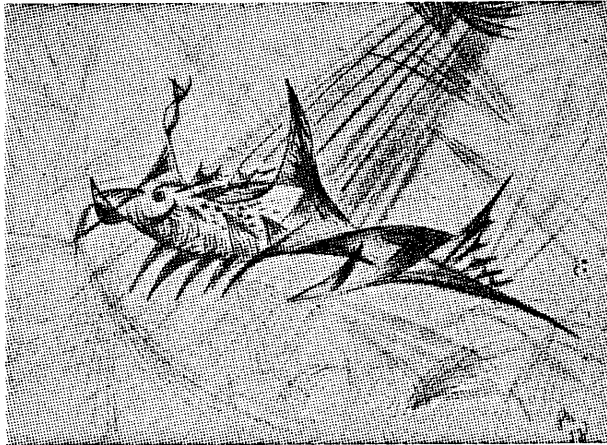
A költő, akinek eddig is sokszor meghamisították és elferdítették életművét, egyes verseinek kihangzását, ebben a kritikai kiadásban is nem egy helyen hamis fényben jelenik meg, — természetesen a versekhez csatolt jegyzetanyag tükrében. Úgy látszik, még ma sem ért meg a helyzet, hogy a tudomány teljes valóságában, kendőzetlenül felmérje a költő életművét. Ez elsősorban a költő életének kritikus kasszára vonatkozik, a harmincas évek elejére, amikor válsága végső betetőzéseként kizárták a Pártból. Az ezt kifejező Bánat című verséről a jegyzetekben például nagyon jellemzően, csupán ezt találjuk: „A Külvárosi Éj-ből. — A moszkvai Új Hang is közölte 1939.

évi 2. számában. — A Párt egyes szek-
táns elemeivel való vitája után, a Párt-
hoz, a kommunista elvekhez való ra-
gaszkodásának, az elvtánsi közösség és
a kommunista munka nélkülözésének
megrendítő kifejezése. (Vö. Horváth
Márton: Lobogóink: Petőfi. 41. 2.) Meg-
figyelhető, hogy a költőnek a Döntsd a
tökét című kötetébe foglalt versekhez
közeledtek a szerkesztők a legnagyobb
rokonszenvvel, míg nagy filozófiai-polit-
ikai verseinél a legszárazabb filoló-
giai apparátussal is megelégednek. Fel-
tűnő azután, hogy igen sok verséről a
kiadók megjegyzik, hogy a moszkvai
Új Hang is közölte, s nem közlik töb-
bi megjelenési helyét, holott az Új Hang
is csupán átvette őket valamelyik ma-
gyarországi újságból. Ez a tendenció-
zus adatközlés mindenestre fényt vet
a József Attila-filológia nehézségeire is,
ugyanakkor azt is jelzi, hogy a költő
sokkal nagyobb volt, semhogy bele
lehetne helyezni egy szűkebb szemlé-
letmód kereteibe. Sárkányfog-vetemény
az ő életműve, amellyel, íme, immár
húsz éve bírkózik a politika és tudomá-
ny és még most sem juthatott el az
igazság nyílt kimondásáig.

Külön értéke a kiadásnak, hogy elő-
szőr hozza együtt a költő tanulmányait.
Kibontakozik belőlük a költő eddig át
nem tekintett gondolatvilága, amelynek
végső termékei, kikristályosodott ered-
ményei nagy és halhatatlan versei,
ugyanakkor tanulságai és bizonyítékai
annak a sokoldalú érdeklődésnek, in-

tenzív gondolati munkának, amiben a
költő élt a harmincas években. Az iv
az aktuális politikai, irodalmi esemé-
nyektől a filozófiáig átfogja a kommu-
nista költő érdeklődésének körét. Ezek-
ben a tanulmányokban látszik meg az
a nagy gondolati különbség, ami a köl-
tőt elválasztotta nemcsak a magyar
uralkodó osztálytól, hanem elvbarátaitól
is, különösen azok a mély ellentétek,
amelyek elválasztották a költő eszmevi-
lágát a moszkvai Új Hang köré csopor-
tosult magyar szellemi emigrációtól.
Azok a költőt gondolati fejlődésében
csupán a Döntsd a tökét szintjéig tud-
ták követni, de nem értették meg azo-
kat az új gondolati eredményeket, ame-
lyek például a Város peremén-t lét-
rehozták, és mindig gyanakvással ke-
zelték a költő filozófiai tanulmányait.
Sajnálunk kell, hogy töredékben fenn-
maradt írásai, tanulmánytervei nem ér-
hettek meg, nem készülhettek el. Ta-
nulmányterveinek, sajnos, csupán cí-
meit ismerjük: „Irodalom és szocializ-
mus, A művészet kérdése és a prole-
társág, Irodalom és társadalom, Mű-
vészi változó és művészi állandó, Az új
magyar költészet, Verstan, Proletár-
kultúra, stb.

A nyereség, amelyet az összes művek
megjelent három kötete hoz, felbecsül-
hetetlen nemcsak a költő életművének
helyesebb értékelése szempontjából, ha-
nem gondolatainak aktualitása folytán
is, mivel: a költészet és az esztétika mai
kérdéseit is érintik.

Mindenfajta embertelenség ellen

Borbély János

**MIRKO BOŽIĆ: KURLANI, ZORA
KÖNYVKIADÓ, ZÁGREB, 1954.**

Janus-arcú könyv ez. Egyrészt nehéz olvasmány, nem tárkozik fel egykönnyen, nem akarja az olvasót egy csapásra meghódítani: barátkozni kell vele. De azután — ez a könyv másik arca — megmutatja egész gazdagságát, megcsillogtatja legrejtettebb értékeit is.

A háború utáni horvát irodalomban kevés könyv talált az olvasóközönség és a kritika olyan osztatlan elismerésére, mint a Kurlani. A szerző jónéhány színpadi műve után jelent meg 1952-ben mint egy készülő trilógiának első része, (azóta megjelent a második rész is, a Neisplakani), és elnyerte a Horvát Írószövetség pályadíját. Egy egész életre szóló élményretegben gyökerезik, az író gyermekkorában, onnan táplálkozik, onnan veszi éltető nedveit. Minden sora a közvetlen élmény erejével hat. A táj, Sziny és környéke, ez a sivar hegyvidék, és az emberek, ezek a keménykötésű, konok dalmátzagorjzei hegyilakók — mindez ismeretlen, egészen különleges légkörével valóságos

egzotikum. És itt van otthon a szerző, ezekben az istenhátamögötti falucskákban, parasztjai körében, együtt rezdülve dolgos életük mindennapjaival, itt, ahol gyermekkorát töltötte. Sziklaország, félelmetes, archaikus hegyvidék, egy ősrégi nép, talán az illirek leszármazottai, mint maga Božić mondja egy helyen. Ám ez a parasztság nem él elszigetelten sásfészkeiben, ott terül el alant a város, Sziny, hivatalaival és hivatalosaival, a kisvárosi, mindenkor kormányhú intelligencia sötét képviselőivel és a városi alvilág söpredékével. E bohózatból szökött figurák arcképcsarnokában Božić nem talál egyetlen rokonszenves, pozitív jellemet sem, ha csak arra a kis álmadozó, világmegváltó szocialista eszméktől áthatott joghallgatócskára nem gondolunk, akil úton-útfélen porig aláznak a királyság dölyfös hatalomtartói. Testi gyengeségben és eszmei zűrzavarban azonban ő is inkább karikatúrája a társadalmi rend igazságtalanságai ellen lázadóknak.

Egy bírósági pert mutat be irodalmi eszközökkel, afféle tyúkpert az alsó-kurlániak szőlőjében a felső-kurlániak szamarától esett kár miatt. Ez azonban csak a keret. E köré csoportosulnak em-

berek, sorsok, jellemeik, szenvedélyek, tragédiák, csodálatos tarkaságban, gazdag soklélességekben. A mese szálait szöve, felváltva mutatja be hol a köves pusztaságba csöppent falucskákat, hol pedig a harmincas évek Szinyjét és környékét. Ez a módszer gazdag lehetőséget ad az írónak arra, hogy sejtse azokat a megbékíthetetlen társadalmi ellentmondásokat, amelyek — egy közelgő, mindent elsöprő vihar előjelei — háboru előtti valóságunkat jellemzi.

Az ellenpontozásnak ezt a módszerét Božić a részletekben is végigvezeti. A processzió, a szinyi búcsú jelenetében például egyrészt ott látjuk a város előkelősegeit, az ügyvédeket, a papságot, az intelligencia különféle kreaturáit Sziny operettszerű közéletének „hivatalosait”, — másfelől pedig a nyomoruk, sorsuk terhétől görnyedt embereket, a képzelt bűneik bocsánatáért esedező térdcsuszó asszonyokat, akik babonás, hideglelős rettegéssel lesik, mosolyog-e vagy sír a Madonna körülhordozott képe, mint tavaly vagy tavalyelőtt. Ezen az oldalon látjuk a kurlániakat is, amint féldinárokért házalnak szédítően mély szakadékok alján kínos-keserves öszszegyűjtött jeges vizükkel, amiben a városi urak sört hűtenek majd talán. S

az emberek, történetek, színek és mozgulatok e monumentális körképe jelképes tiltakozással növi ki magát egy sötét kor embertelensége ellen.

Igy érkezünk el Božić írói állásfoglalásának kérdéséhez. Mert mi sem jellemzi jobban Božić írói magatartását, mint éppen a felháborodott tiltakozás mindenfajta embertelenség ellen, azaz a humanizmus. Meleg emberszeretet árad soraiból, de metsző gúnnyal ostoroz minden konvencionális hígvelejtiséget, amely kiforgatja emberi mivoltából és egy tömeghisztéria gépies szolgájává teszi. Szatirájának éle szüntelenül erre irányul.

Božić nem analitikus. Nem mélyed el hangulatok, lelkiállapotok, helyzetek elemzésében, gondolati anyaga sem túlságosan gazdag. Elsősorban ábrázol, mégpedig igen közvetlenül, a külvilág dolgainak sokszor bántóan részletes másolásával. Alakjai lelkiéletének külső megnyilvánulásait rögzíti aprólékos gonddal, hősei így hús-vér emberek, így éli mindegyik a maga életét. Külön szín a regényben a nyelvezet tájszólásbeli sajátossága, amiből Božić palettáján több van a kelleténél és ami sokszor megnehezíti az olvasást.

Feledhetetlen könyv

Burány Nándor

HEINRICH BÖLL: MAGUKRA MARADTAK, EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1959.

A nagy gaztett régen befejeződött, a tömegsírok dombjait és a gyújtótáborok udvarait régen benőtte a fű, a régi harc-tereken megint békét aratnak az évek. Tizenöt éve béke van, de az árnyékok, a legyilkoltak elégettek, elevenen eltemettek továbbra is itt járkálnak az árvák és özvegyek életében...

Hogyan öregszenek meg az özvegyek és mivé nőnek föl a hadiárvák? Ki biztosítja, hogy nem jutnak az apjuk tragikus sorsára? Ki szavatolja ezt? Hiszen éppen az özvegyek, a kenyérkereső, családfő nélkül maradottak törődhetnek legkevésbé az élet nagy hajszájában gyerekük nevelésével?

Ezeket az egymásra torló, véget nem érő kérdéseket veti föl bennük az *Adám, hol voltál* című regény írójának, Heinrich Böllnek második magyarul megjelent regénye, a *Magukra maradtak*.

Erdemes ideírni, mert nem pusztán adat, hogy a könyvet németül 1954-ben adták ki, cselekménye pedig 1952-ben játszódik le. Az író tehát azt az általa-

külő, megformálatlan életet választotta regénye nyersanyagául, amely napról napra körülveszi. Ritka csak igazán nagy tehetségű és igényű írókra jellemző ez a merész mába-markolás.

Böll nem veszik el a felszín bizonytalan csillogásában; mint eddigi könyveivel, ezzel is bebizonyítja, hogy az értelem kérdéseire lenn, az élet legmélyén keresi a feleletet. A leghétköznapibb, a legélethebb élet vérkeringését érezzük pátosztalan hangon megírt újabb regényében is.

Sötét ez a könyv, végtelenül pesszimista. Néhol talán már majdnem embertelen. Pedig Böll láthatóan az embert keresi, az emberséget. A háborúban nem találhatta és most is elkese- redve látja, hogy az emberek kiölik egymásból az emberséget.

Igaz, a háború árnyéka még itt is jelen van.

Két özvegyen maradt, férfítól-férfiig, ágytól-ágyig sodródó asszony, egy-egy árva, koravén kisgyerek és Albert bácsi, a regény sok degenerált alakja közt az egyetlen pozitív, egyensúlyát és emberségét még megőrző felnőtt. Ő ott volt barátjának, a költőnek, az egyik özvegy férjének, az egyik árva apjának halálánál.

Nem valami hősiességben esett el a költő, egy tiszt buta gögje, büszkesége, sértett önérzete, fölényessége küldte a halálba. És ez a tisztecske, Gäseler jön most sok évvel az események után, hogy udvaroljon a költő özvegyének.

Visszataszítóan naturalista részletek vannak ebben a könyvben. De meg kell érteni az író, az íróban az embert aki nem tudja fékezni magában az undort az emberi aljasság páratlan megnyilvánulásai láttán. Nyilván szimbólikus az a meggondoltan és szándékosan aprólékos naturalizmussal leírt éttermi jelenet is, amikor Martin, a költő árva kistfia hányingert kap, kimegy a WC-be, ökrendezik és amikor támolyogva visszatér, akkor hányja ki az asztalok közt az ebédet, ízléstelennek tűnik? Mint sok minden az életben is.

Oldalakon keresztül ecseteli ezt a helyzetet az író, plasztikussá teszi és központi helyre állítja az így kialakított hangulatot.

És alighanem itt, ebben a hangulatban kell a regény kulcsát is keresni.

Mert Albert felismeri Gäselerben barátja gyilkosát, a pökhendi katonatisztet, közli ezt a felismerést a költő özvegyével, de ha egy pillanatra felébred is bennük a hosszú érzése, mégis a keserűség és fásultság kerekedik felül. A bosszú szálainak szövése izgalmas mesét nyújthatna a regénynek, tartalmat is talán. De mi értelme volna ebben a helyzetben megbosszulni a gyilkost?

A bosszú nem ad igazi emberi élet-tartalmat, ezt tudja Heinrich Böll. De a bosszú helyett nem ad nekik mást. Az egész regény folyamán iránytű nélkül vegetálnak.

Egy kicsit az asszonyok regénye ez a könyv, a családfő nélkül magukra maradt családoké. A gyerekek tragédiáján a bosszú már nem sokat változtatna. Hat vagy tíz éves korukban közös szo-

bában nyomorognak az anyjukkal, és éjjel, mikor az az ismeretlen férfivel egyesül, ők szófogadóan a fal felé fordulnak, ahonnan régi rámában „egy mosolygó pipázó fiatalember”, az édesapjuk képe néz vissza rájuk.

Nem bosszúvágyat kell nekik adni, inkább emberséget. De kitől kaphatnák ezt, hiszen az anyjukból már mind kiölték?

Ki felelhet? Az író erejéből mintha nem futna erre. Vagy úgy gondolja, hogy ez már nem az ő dolga, hanem a német népé, az egész emberiségé? Ő megvilágította a kérdést, hitelesen megrajzolta a helyzetet, úgy, ahogy azt előtte a háború utáni irónemzedék egyetlen tagja sem tette.

Böll írásművészete „szorosan hozzá idomul mondanivalójához. Könyvében az aprólékos pontossággal leírt naturalista részletek vannak túlsúlyban. Noha sokat foglalkozik a két özvegy szexuális életével, mégsem csillan föl sehol egy pillanatnyi öröm, gyöngédség, gyönyör, mindig csak a néhol már Sartre-ra emlékeztető, undor, izonyat, megalázás és durvaság.

Elmondhatnánk még erről a könyvről, hogy szereplői, a mi kortársaink, páratlanul plasztikusak, hogy a léggör, amiben mozognak, annyira tökéletes, hogy sem hozzátenni nem lehetne, sem elvenni belőle, hogy az első oldalon kialakult ritmus egyetlen törés nélkül vonul végig a regényen, hogy — amit pl. Leonhard Frank regényeiről nem igen mondhatunk — egyetlen politikai szóban sem fordul elő benne sem keleti, sem nyugati, hogy modern elbeszélő irodalom legújabb ábrázolási eszközeit, szerkesztési módját és stíluslemeit használja.

Dehát erről úgysem lehetne eleget és eléggé elfogulatlanul írni, el kell olvasni...

A valóság integrálisabb tükrözéséért

Sáfrány Imre

Ács József Topolyán bemutatott képanyaga izgalmas versenyfutás térben és időben: az utóbbi három év képanyagából összeválogatott tárlat tudatos elzárkózást hirdet a látott valóságot ábrázoló festésmódtól.

Kilábalván a milunovicso, szocialista-realistikus és konyovicso művészet-szemléletből, Ács férfikorának delén egyedül maradt és még mielőtt engedett volna egy szükségszerűen ható tehetlenségi törvénynek, még mielőtt néhány nekiiramodással megkísérelte volna faképnél hagyni a látott világon alapuló festésmódját, megállt a falusi parasztszobák fehérbajuszos, macskadorombolásos, petróleumlámpás egyhangúságánál (*Blahó bácsi*). A mulandóság komor fátyola lebben itt meg az áporodott lilazöld csendben, és a Tisza-parti alkonyat fekete-zöld áhitata ihleti nem kegyeletteljes valóság-hú meditációkra. Elmereng a kapálók groteszk színes sémáin, és a mélyzengésű, sötét alapon rángatózó figurákat mesterien egyensúlyozza a horizontra rajzolt fogat hasonlóan megfogalmazott sötét sziluettje. (*Kapálók*.)

Ácsot a látott élmény nyugózi le, az vezetési ecsetét durva, darabos csetlőbotló utakra, hogy a vastagon és nyersen feldobált színfoltok lélekarangos áhí-

tattal áldozzanak a csendnek, a szüpercegesnek, (*Csárdában, Alsó Tisza-part*) a kukucska búcsúzkodó múltnak.

Ebből a világból billenti ki a művész a modern képzőművészeti irányzatok valóságot integrálisabban tükröző inerciója és viszi a látott valóságábrázolástól tudatosan távolodó izgalmas kanyarain át, hogy legújabb vásznai geometrikus rendszere előtt megállván jogosan kérdezzük önmagunkat:

Beilleszthetjük-e ezekbe a sémákba képzelet- és érzésvilágunk röppályáit? Találunk-e bennük zaklatott idegeinket zsongító mákonyos összhangokat? Megérezzük-e ezeken az alkotásokon egy távoli rend mába idézett látomását, fel-lelhetjük-e megtöredezett és megszag-gatott egyeneseiben, csonka és össze-görbült síkjaiban a hitet, melynek sugárzása izgalomba hoz, melynek magabiztossága lenyűgöz?

És ha nem így volna, akkor e menekülés nem a látott valóságábrázolásból való kiábrándulást, távlatnélküliséget, szétszóródást, egy vélt káosz előtti térd-és fejhajtást jelent-e?

A Tisza- és a Krivaja-parti csendes meditációk óta, úgy vélem, *három* képre hivatkozva érzékeltethetjük és érzékelhetjük Ács festészetének átalakulásait.

Az első egy világos alapra vetített véresem meleg vörös-fekete vízió (*A költő szaval*). A magáramaradt alkotónak csakazértis kiáltó belső élménysugallta látomása ez, ahol az ecsetvonások zakatoló ritmusa szürrealista látomásban vetít elénk egy poétát, ki művét szavalja. A kép jelképesége nem vitatható, a kivetített élmény őszintesége és ereje Ácsot mint erőteljes szimbolistát mutatja be.

A második egy virágcsendélet (*Virág*), melyet azoknak a képeknek a csoportjába sorolhatjuk, ahol az alkotó a tudatosan leegyszerűsített formák lényegki-domborító érdemét dicsőíti. Ezekben a képekben Ács mesterien szűri le az első élmény színpompás és formagazdag élményanyagát, és az így nyert sémákba tudatosan szövi a léten nem léten töprengő magános ember vívódásait (*Egykor volt és egykor lesz*), az atomkor civilizációjának torzított sívár vetületeit (*Horizont alatt*). Talán nem véletlen, hogy ezek közül a mértani elemekre visszavezetett képek közül az a kép a legfestőibb, amelyen a mértani síkokba szervezett forma nem szabadult meg a látott élmény bélyegétől: megmaradt virágnak a maga leegyszerűsített síkjai-val. Ez azt bizonyíthatja, hogy az egyszerűsítés és elvonatkoztatás útvesztőin nem mindig visz eredményre az alapélmény végtelenségig fokozódó átértékelése. E virág csendéletnek éppen ez a „maradi” megfogalmazása készíthette a művészt a festőiség széles skálájának igénybevételére: hiszen a kötött forma a maga leegyszerűsített mivoltában gátat jelenthetett az alkotó képzelet előtt, olyan gátat, mely ez esetben festői kvalitásokat duzzasztott, tárolt és olvasztott magába. Ez a kép Ácsot, mint a stilizálás mesterét, mint a száraz ecsettel felrakott hamvas pasztellos színhatások hívét dicséri.

A harmadik mű (*Öntelt ritmus*), mely a művész harmadik arculatát tükrözi, úgy érzem, a kiállítás legfestőibb kreációja: a szürkék spontán játéka a világossárga alapon mintha fennen hirdetné, hogy a képzőművészet mégis mindig irodalmi és filozófiai mankókra utalva. Tiszta, halk, festői líra ez a kép, mintha játékos báránnyelűk vetítették volna érett árpatáblára a szürkék gomolygó fantomját.

E három kép, e három különböző festői hitvallás fényében látom Ács Józsefet, az alkotót: az expresszív szim-

bolistát, a spekulatív képszerkesztőt és a spontán lírikust, aki előbb eltávolodva tőle különböző utakon újra meg újra megközelíti a látott valóságot.

Szándékosan nem csatoltam az előbbi csoportosításhoz a kiállító faldekorációvázatait, melyek vidámritmusú, derűpalettájú falfestményeket jeleznek, ahol életöröm repes a sárgákon és a rózsaszíneken át, ahol a vonalak úgy táncolnak át a színpompás felületeken, mintha egy Dufy mester álmodta selyemszöttes bomlott volna ki a szemlélő előtt (*Lakoma, Testnevelés, Pihenés*).

Az impresszionisták és az expresszionisták kései hada hat-e még ma is oly károsan a képzőművészekre, hogy elhanyagolják a forma mindenható erejét, és ezzel megbontják a tartalom-forma egység elemi követelményét? — tolla-kodik időnként élem a kérdés, amíg a tárlat képeit nézegetem. Bizonygatom magamnak: A festészet ma már kilábalt az improvizációk gázlójából, és ott, ahol tudatos képszerkesztés dominál, ott ahol tudatos színösszhang uralkodik, ott kockázatos a rögtönzésben bízni. Mert nem mindegy, hogy négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre hogyan rakják fel a vászonra a festéket: higan-e avagy pasztásan, vékony puha ecsettel-e avagy keménysörtéjű széles pemzlivel, leheletfinom áttetsző rétegekben-e avagy vastag pasztájú odavetett foltokban.

Érdekes, hogy Ács ecsetkezelésének ritmusa és képi felületének fakturája a kiállított művek javarésznél ellentmond annak a festői felfogásnak, melyet a kép valóságtól elvonatkoztatott szerkezete megkövetel.

A néhány kiemelt mű kivételével, melyeket az imént jellemezni igyekeztem, a Topolyán kiállított képeken a műgond háttérbe szorult.

Gyakori, szinte modorosságba hajló jelenség az egyszínű síkok hevenyészett meghatározása. A sík megfestésének számtalan módja van még az egyszínűség keretein belül is. Úgy érzem, hogy a kiállított képek zömén ahhoz a spekulatív képszerkesztés eljárásához viszonyítva, mely Ácsot leginkább jellemzi, ecsetvonásainak tempója túlságosan gyorsütemű. Ez a gyorsütemű ecsetkezelés a maga jellegzetességeivel ellentmond az igényes és alapos képszerkesztésnek, a botladozó forma ezért sokszor elmarad a mély tartalmakat szorgalmazó alkotói lelkiismeret törekvései mögött, felbomlik az alkotás tartalom-forma egysége és az igényes műalkotás helyett

csupán érdekes kísérleteknek lehetünk tanúi (*Veszélyes út*).

Ács József azzal, hogy feláldozta első önálló tárlatának egységét és ahelyett, hogy csupán legújabb képciklusát mutatta volna be, beleépítette e tárlatanyagába utóbbi néhány évének képzőművészeti eredményeit — engedményt tett a közönségnek. Lemeztelenítve alkotói énjét ezen a tárlaton végigkísérhetjük vergődéseit. Láthatjuk, hogyan rugaszkodik el a Tisza és Krivaja part-

ján meglátott és ábrázolt világ valóságától és hogyan menekül a bánáti puszta komor tövise, víziói felé (*Tüskék és libák, Puszta*), hogy Chagallo cigánykerekét vetve a fehérfalú falusi házak között (*Falusi misztérium, Függsleges házsor*) erőteljes bőrzelmű képletekben (*Kegyetlen események parádéja*), geometrikus meditációkban (*Függsleges kompozíció*), spontán lírában (*Kukoricaföld délután*), keresse önmaga igazi arcát.

Botrány John Osborne új színdarabja körül

Ivan Ivanji

John Osborne, a fiatal, nálunk is jól ismert angol színdarabíró, a *Dühödt ifjúság* (Look back in anger) szerzője, akit a könyve címéről „dühödt fiatalembernek” neveznek, első két színdarabja után, harmadik próbálkozásával — legalábbis egyelőre — teljes kudarcot vallott. Első színdarabját az egész világon, keleten is, nyugaton is játszószínházak, második színdarabjának főszerepét Sir Lawrence Olivier alakítja, Osborne azonban nem elégedett meg ezzel, valami újat akart. Modern, komolytárgyú, dzsessz-zenés színdarabot írt *Paul Sleeky világa* címmel, amihez Christopher Yelen zeneszerző komponált dzsessz-zenekíséretet. Christopher Yelen harmincéves, Osborne most töltötte be huszonkilencedik évét.

Osborne mindig támadta az angol szalondarabokat, új színdarabjának cselekménye azonban mintha mégis rokon volna ezekkel, viszont a színpadon csupa olyan egyéniség mozog, amelyeket Osborne szeret: a modern Anglia zűrzavaros cinikus fiatal intellektüeljei. A darab hőse, Paul Sleeky a képzeletbeli Daily Racket című lap pletykarovatának a szerkesztője. Sleeky a tekintélyes konzervatív

Mortlike családból nőszül, feleségét Leslie-nek hívják. Hamarosan beleszeret azonban felesége hűgába, ennek férje, Michael Rowly képviselő pedig az ő feleségébe. A meglehetősen banális szerelmi négyyszög kénytelen megmaradni emellett az „átlósirányú” szerelem mellett, mert az öreg Mortlike végrendelete lehetetlenné tesz minden válást a családban. Mivel pedig ezt már megunták és új szenzációkra áhítoznak, a szerelmesek beszereznek valami csodaszert, ami megváltoztatja az emberek nemét. Paul azonban becsapja a többieket, csak mimeli, hogy beveszi a csodaszert. Felesége azonban valóban beadja magának az injekciót, és — és férfivá válik. Hűga szerelme most feléje, hajdani nővére felé fordult, és Paul így megszabadul a konzervatív család mindkét leányától. Csinos titkárnőjével karöltve eltűnik. Függyön.

Ez a röviden, leegyszerűsítve elmondott tartalom természetesen nem érzékelteti a szellemes ibonyodalmakat, a társadalombírálat, sőt a politikai szatíra hangját, amivel Osborne színdarabjának témáját fűszerezi, de a darabban előforduló ízléstelenségekből,

sőt útszéliségekből sem adhat felfőtöt. Egy duettben Osborne jólirányzott gúnyal figurázza az igazságtalan angol adórendszert. Egy gúnydal a halálbüntetésről folytatott időszerű vitákra célozva azt javasolja, hogy iktassák újra törvénybe a lefejezést. Rowly, a konzervatív képviselő pompás karikatúrája a választók kívánságai iránt süket politikusnak. Az öreg Mortlike temetésén rock'n rollt jár a gyászoló gyülekezet, s a táncban — a fényes egyházi szertartások paródiájaképp — a pap is részt vesz. A Paul Sleafy név sem véletlen. A vezetéknevet a *Daily Express* társadalmi rovatának szerkesztőjétől, William Heekytől vette Osborne, a keresztnevet pedig a *Daily Mail* társadalmi rovatának szerkesztőjétől, Paul Tenfieldtől, akivel nemrégiben pörösködött. Mellékesen jegyezzük meg, hogy Osborne rágalmozásért pörölte be Tenfieldet, s meg is nyerte a pört, a hatalmas anyagi kártérítésről azonban — noha joga volt rá — lemondott, s látszólag megelegetett az erkölcsi győzelemmel, most azonban így állt bosszút ellenfelén.

Paul Sleafy valójában a Dühödtt ifjuság Jimmy Porterének tökéletesített mása. Míg azonban Jimmy tétlenül és kiábrándultan fogadott mindent, Paul már részt vesz az eseményekben, és van ereje, hogy cinikusan az események fölé emelkedjen, sőt ahhoz is, hogy elszakadjon tőlük, ha mindjárt olyan szokatlan módon is, hogy feleségét férfitvé változtatja. A hős fejlődése magának az írónak a fejlődése. Amikor még első színdarabját írta, Osborne egyetemet végzett entellektüel volt, de megfelelő, rangjához méltó foglalkozás nélkül. Angliában ugyanis a főiskolák formálisan egyenerangúak, valójában azonban csak bizonyos előkelő és drága college-ok tanulói futhatnak be társadalmi vagy üzleti karriert. Évszázadok óta így van ez, az emberek nem képességeiknek, hanem származásuknak és zsebüknek megfelelő iskolákba jártak, s ennek vagy annak az iskolának a diplomája szabta meg életútjukat. Az utóbbi időben azonban megváltozott a helyzet. Az előkelő iskolák

is adnak ösztöndíjat, a nem előkelő családból származó emberek azonban nem találnak kedvükre való és tehetségüknek megfelelő elhelyezkedést. A megoldást nem egyszer úgy vélük megtalálni, hogy „magasabb körökbe” nőszülnek be. Ezzel a kérdéssel — saját, egyéni problémája is ez — foglalkozik Osborne mindhárom eddigi színdarabjában. A különbség csak az, hogy a harmadikban — miután már érvényesült, híressé vált és sokat keres — „a közönség szájaíze szerint” próbált írni. Komoly és borúlátó gondolatait a dzsessz fényes sztánoiájába és a szerelmi négyszög meg a nemek megváltoztatásának tarka selyempapírjába csomagolta.

Osborne ezúttal maga rendezte színdarabját és — angol szokás szerint — előbb néhány vidéki színpadon mutatta be. Közben többször is javíthatott rajta, változtatott a párbeszédeken. Mégis, a londoni bemutatón — a múlt hónap elején — kitört a botrány. Az egyébként közismerten higgadt angol közönség annyit füttyült és pfujozott, hogy a temperamentumos Adrienne Corry, aki Leslie-t játszotta, már nem bírta ki, s amikor utólszor lépett a függöny elé, derekasan elkáromkodta magát.

„Még csak dühödten sem akarok visszapillantani erre a színdarabra!” — toporzékolt a *Daily Mail* színikritikusa. — „Elképedtem, látván, hogy Osborne ragyogó tehetsége ilyen mellékutakra tévedt.”

A nagytekintélyű *Times* mindent elmondott azzal, hogy kritikájának ezt a kétéhasóos címet adta: „Paul Sleafy unalmas világa”.

Nem lesz érdektelen elmondani, hogyan hatott mindez a szerzőre, miután olyan szédítő iramban szerezte meg és — veszítette el a sajtó kegyét. Kijelentette, hogy a londoni lapoknak egyetlenegy színikritikusuk sincs, aki értelmesen be tudna számolni egy színdarabról.

— Egyébként pedig — fejezte be nyilatkozatát Osborne —, a sajtó támogatása nélkül is meg tudom hódítani a közönséget.

AZ ABSZTRAKT FESTŐK SZELLEMI ROKONAI

Nathalie Sarraute, az úgynevezett új francia regény megteremtője és leghivatottabb művelője, *Le Planetarium* címmel új könyvet jelentetett meg, és ismét a regényírás új módszereire terelte a kritika figyelmét. Mint az író előző korábbi regényei — a *Portrait d'un inconnu* (Egy ismeretlen arcképe) és a *Martereau* — a *Planetarium* is „belső” monológokból áll, ezek a monológok azonban — hangsúlyozza André Rousseau a *Figaro Littéraire* június 13-i számában — semmi kapcsolatban sincsenek azokkal a költői monológokkal, amelyek olyan jó szolgálatokat tettek Proustnak, hogy az emlékezet mélyéből az élmények egész, sértetlen tömbjeit emelje ki, s amelyek segítségével Faulkner új dimenziókat ad hőseinek, s amelyek, végül, Michel Butor írásaiban megteremtik a külső és belső történések szintézisét. Nathalie Sarraute monológjai szárazak, reálisak, pontos időrendben követik egymást, s tartalmilag olyan következetesek, mint egy detektívregény; egyáltalán nem az a céljuk, hogy élénk vetítsék vagy éppen megmagyarázzák a lélek mozzanatait, az író ezek a rezdüléseket a még alig észlelhető keletkezés pillanataiban rögzíti.

A *Planetarium*nak a szó hétköznapi értelmében nincsen meseje, a regény hősei nem okoznak bonyodalmakat, ehelyett — mint a regény címében említett mechanizmus részei — saját pályájukon keringenek, nem kerülnek érintkezésbe egymással. Társas életet élnek, de mindegyikük önmagával, az önmagáról alkotott képvel foglalkozik. Alain, a regény egyik alakja, egy fiatal író az irodalom kedvéért kész föláldozni szépen induló tudományos karrierjét. Fellelkeségével, Giselle-lel együtt meg akarja szerezni nagynénje lakását. A nagynéni — akárcsak Alain apja — semmiféle megértést nem tanúsít a fiatal ember igényei és hajlamai iránt. Alain szándékait csak Germaine Lamaire, egy idős író érti meg, aki maga köré gyűjti a fiatal, törekvő írókat, hogy ezzel fenntartsa érdemtelenül szerzett írói hírnevét. A regényalakok

találkoznak és elválnak, életpályájuk keringési ritmusa szerint, amit azonban mégis befolyásolnak más életpályák. Magukban szövik gondolataikat, és érzéseik, szándékaik — amelyek embertársaikig már csak a körülményektől, a planetárium törvényeitől letorzítva jutnak el — szintén magányosak maradnak. Jelentéktelen dolgokról beszélnek, tárgyakra kapaszkodnak, benyomásokba, amelyeket a tárgyak keltenek bennük, közben fölvetik magukban a kérdést: „Ki vagyok én tulajdonképpen?” — és: „Ugyan mit gondolnak rólam mások?” — A soha ki nem mondott, a tudat alatt vagy a kétségbevont létű tudatban reszkető kérdések tovább fejlődnek vagy megtorpannak, s újabb meg újabb kérdéseket sugalmaznak. Az író művészete éppen abban nyilvánul meg, hogy nyomon kíséri és megfejtje ezeket a belső rezzenéseket, amelyek soha sem lépik át a cselekvés küszöbét.

Nathalie Sarraute, aki egyébként visszavonultan, a párizsi irodalmi zűrzavartól távol él, a Planetárium megjelenése után beszélgetett néhány újságíróval, s ennek alapján kiegészíthetjük értesüléseinket a könyvről is, az íróról is. Nathalie Sarraute Oroszországban született, 1910-ig főváltam hol Oroszországban, hol Franciaországban élt. Ekkor, szülei elválása után, Párizsban telepedett le. Saját bevallása szerint Proust és Dosztojevszkij hatottak rá legerősebben. „Dosztojevszkij láttatta meg velem, hogy olyan dolgokkal is szabad foglalkozni, amiket betegesnek mondanak, és azelőtt senki sem derített föl” — írja Nathalie Sarraute. Első regényét, a *Tropismes* című könyvet, 1933-ban írta meg, ez volt az „új regény” előhírnöke, annak a törekvésnek a beharangozása, hogy az írásnak a lélekelemzésen túl be kell hatolnia az emberek közötti viszony és a környezet legrejtettebb zugaiba is. Az első két újabb regény követte (az egyikhez Sartre írt előszót), majd — még a Planetárium előtt — kiadta cikkeinek gyűjteményét *L'Ère de soupçon* (A kétség kora) címen, amelyben az új regényírás iskolájának irányelveit ismertette, habár voltaképpen nem beszélhetünk iskoláról, mert Nathalie Sarraute nem vállalja ezt a kifejezést, nem tartja megfelelőnek, úgy véli, nem illik arra a csoportra, amelynek ő a vezetője, s amelyhez Michel Butorral, Alain Robbe-Grillet-vel, Claude Ollier-vel, Claude Simonnal együtt tartozik. „Az a közös cél hoz minket közel egymáshoz, hogy továbbfejlesszük a regényt” — írja egy helyen. „Viszont mástól nem meríthet ihletet egyetlenegy író sem, aki méltó erre a névre. Az irodalom élő valami, tehát szakadatlanul mozog, halad. Stendhal is fejlesztette, Flaubert is, s még mások utánuk. Vegyük csak Dosztojevszkijt: lángelméje abban nyilvánul meg, hogy eljutott addig a határig, amit az ő korában el lehetett érni. Ha ma élne, másképp írna. Nem egyszer halljuk: bizonyítsuk be előbb, hogy tudunk úgy írni, mint a klaszikusok. De miért nem mondanak ilyet a festőknek? Eszébe jut-e valakinek azt tanácsolni egy festőnek, hogy fessen úgy, mint Delaeroix vagy Poussin?” A lélek kiinduló pontjának hű ábrázolója egyébként is sok tekintetben az absztrakt festők lelki rokonának érzi magát: „A tartalom nem játszik szerepet se számunkra, se számunkra. Őket is, minket is elsősorban a tiszta, érintetlen részletek érdekelnek, s arra törekszünk, hogy fölszabadítsuk a művészetet... Jómagam mindig egy-egy lélektani mozzanattól és nem az egyéniségből indulok ki. Az állapot, a tropizmusok foglalkoztatnak, és szerfölött elcsodálkozom, ha írásaim hőseinek jellemvonásairól hallok... Az egész egy jelenlétektelen cselekmény, valami cselszövésköré csoportosítom, csak azért, hogy megleljen a vezárfonál, hogy összefogjam az eseményeket. Az egyéniségek nem kötik le érdeklődésemet. Hogy az olvasó rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek látja őket, magam sem tudom. Másként is tudnám ábrázolni őket, anélkül, hogy az írás lényege megváltozna”.

Claude Mauriac François Mauriac fia nem tartozik Nathalie Sarraute közvetlen környezetéhez, most megjelent regényében mégis az új francia próza művelőinek törekvéseit juttatja kifejezésre. A regény címe: *Le Diner en ville* (Ebéd a városban). Hőse, Bertrand Carnejoux, így gondolkozik: „Az úgynevezett új regényben, amelynek elveit néhányan védelmezzük, nincs semmi abból, amit hagyományos értelemben regénynek neveznek. A mi törekvéseink sokkal közelebb állnak a festők céljaihoz, mint a regényírókéhoz. Nekünk az a fontos, hogy a külső világot (és belső visszatükröződését) olyan-
nak mutassuk be, amilyennek látjuk”. Maga Mauriac, könyvről nyilatkozva, a következőket mondta:

— Kétségtelen, hogy sok tekintetben a festő szemével nézem a világot. A festészet jóval az irodalom előtt jár, az írásművészet — Robbe-Grillet kivételével — Césanne-ig sem jutott el. Kivétel Proust is, úgy vélem azonban, hogy az ő sikereit nem szárnyalhatjuk túl. A jövő szempontjából viszont Proust példamutatása nem elegendő, látomása egyéni marad.

Mauriac-ot nyilatkozata szerint már régóta foglalkoztatják a regényírás technikájának problémái.

— Negyvenöt éves vagyok, tizenhat éves voltam, amikor apám kezembe adta Proustot. Ezután James Joyce Ulyssesével ismerkedtem meg. Ettől az időtől kezdve szentül hittem, hogy innen, tőlük kell kimdulni.

Mauriac regényírói pályafutását hosszú készülődés előzte meg. Két évvel ezelőtt még termékeny filmkritikus és esszéíró volt, (Jouhandeau-ról, Bendá-ról, Cocteau-ról, Gide-ről, Breton-ról, Malraux-ról sőt Balzac-ról írt tanulmányokat.) A hosszúra nyúlt előkészületi időszak szükségességét maga Mauriac így magyarázza: „Soká, nagyon soká kellett várnom, amíg meg nem találtam kifejező eszközeimet. Ha elhamarkodtam volna a dolgot, François Mauriacot utánoztam volna — rosszul”. Az új regényírás megteremtői között pontosan kijelölte a maga helyét: „Csak az irányunk közös, más nem. Igyekszünk megszabadulni a kaptafáktól. Nem mintha egyik-másik rossz volna, van közöttük egészen kiváló is, általuk azonban nem tudjuk megvalósítani azt, amit kívánunk: az irodalommal a világ új látomását adni. Ezért a célért bocsátkozik Nathalie Sarraute a lélekelemzés mélységeibe, s ezért foglalkozik Robbe-Grillet kizárólag a tárgyak leírásával. Én a magamnak legjobban megfelelő eszközöket választottam. Szeretem tisztázni a dolgokat, általában hajlamom van a tisztaság iránt, s ezért, noha Joyce és főleg Proust hatott is rám, Faulkner sohasem... Írni — számomra egyet jelent a leírással”.

Nézzük csak meg közelebbről, milyen Claude Mauriac regénye. Megbízható értesüléseket szerezhettünk róla Robert Kemp-nek a *Nouvelles Littéraires* júniusi számában közölt beszámolójából. Az események, természetesen, Mauriac számára sem fontosak, írásában véletleszerűek, s csak arra szolgálnak, hogy kitöltsék az időt, mialatt a regény szereplői, Carnejoux párizsi publicista és regényíró házában elfogyasztanak egy konvencionális ebédet. Hogy Carnejoux miképp gondolkozik, már az imént láttuk. Az ebéd többi résztvevője is a maga, mindenki más számára ismeretlen, ki nem mondott gondolataival foglalkozik.

A házigazdán kívül még heten ülnek körül az asztalt. Marie-Ange, Carnejoux fiatal szeretője, aki arról álmodozik, hogy filmcsillag lesz, s ezért két jelenlévő emberre is szemet vet: egy scenáriumíróra meg egy gazdag vállalkozóra, ugyanakkor azonban türelmetlenül vár még egy vendéget, valami Osborne-t, mert ennek a szava számít a filmvilágban. Carnejoux felesége is az asztalnál

ül. Tisztában van vele, hogy férje megcsalja, de nem törődik vele, minden figyelmét gyermeke nevelésére fordítja. A következő a szcenáriumíró, aki boldogtalan, mert felesége nincs jelen. A telizebű, megtépázott férfiasságú vállalkozó, egyre csak üzleti ügyeire gondol, és fölöslegesnek, céltalannak érzi Marie-Ange kacéróságát. A társaság következő tagja egy fiatalember. Szerelmes Carnejoux feleségébe, és elkeveredett bizakodással reméli, hogy az asszony egyszer mégiscsak az övé lesz. Osborne felesége, Carnejoux hajdani szeretője, férje halálára gondol, arra, hogy gazdag és szabad lesz. Az asztal végén egy öreg hölgy ül. Gondosan titkolja éveinek számát, viszont pontosan emlékszik Lajos-Fülöp uralkodásának eseményeire, s nem tud másra gondolni, mint közeli halálára. A nyolc ember beszélget egymással, udvariasan odanyújtják egymásnak a tálakat, a sótartót, s közben zavartalanul szövik gondolataikat, amelyeknek semmi közük sincs a kiejtett szavakhoz. Claude Mauriac mesterien bonyolítja a cselekmény két fonálát — grafikailag is különválasztja őket, az olvasó ennek ellenére is csak nagy erőfeszítés árán tudja tisztázni a regény szerkezetét — különösen kezdetben, mert az író sem a személyeket, sem a cselekmény helyét nem ismerteti, alakjait fokozatosan leplezi le, abban a sorrendben, ahogy egymás után tükröződnek a jelenlévők tudatában és tudatalattijában.

Kemp irodalmi furcsaságnak mondja ezt a könyvet, olyasvalaminek, ami „eddig nem volt és nem is lesz többé”, s azt írja, hogy Mauriac mesteri erőpróbának vetette alá olvasói éleselméjűségét, és lélekelemző képességeit.

... VÉGY EGY RÉSZ KAFKÁT

Jack Kerouac amerikai író különködéseivel vonja magára a figyelmet. Az amerikai írók úgynevezett legyőzött nemzedékéhez tartozik, ennek a generációnak a legjellegzetesebb képviselője.

A Saturday Review májusi száma bejelenti, hogy Kerouacnak új könyve jelent meg. A regény — szögezi le a lap — misztikus, önéletrajzi természetű visszaemlékezések rendszertelen halmozása, amelynek receptjét a következőkben fogalmazhatnánk meg: végy egy rész legborúsab Kafkát, két rész árammal telt Woolfoot, három rész Joyce-ot, s az egészet minden válogatás és ízlés nélkül keverd össze. A Saturday Review idézi az új Kerouac-regény egy mondatát, amely annyira bonyolult, hogy le sem fordíthatjuk, s égre-földre esküdjözik, hogy az idézett mondat átlagos része a regénynek, a választás egyáltalán nem célzatos. Annál világosabb Kerouac indokolása, ahogyan saját stílusát elemzi:

„A mai amerikai irodalom konvencionális mondatait olvasva undor és fáradság fog el. A szabályok vasbaverték, kőkeményé tették az angol nyelvet, agyam képtelen befogadni, így hát nem használhattam föl gondolataim kifejező eszközeit. Hány ilyen mondat fordul elő a modern regényekben: „A földeket hó takarja, s a kocsni nyikorogva kapaszkodott fölfelé a domboldalon”? Azzal, hogy két gyermekes megállapítást két rövid mondatba öntöttek, s a kettő közé vesszőt vagy kötőszót helyeztek, a modern próza „nagy mesterei” azt hiszik, hogy mondatot szerkesztettek. Az én véleményem szerint ez a két rövid mondat egy sokkal hosszabb mondat része, amelynek képes beszéde olyasvalamit is mondhatott volna, amihez a szóbanforgó írónak sohasem lesz bátorsága kimondani. A szégyenerzet — úgy látszik — az írásban is éppen olyan szerepet játszik, mint a lelkibetegségekben. Ha nem követed első gondolatodat, s ha nem használod azokat a szavakat, amelyeket ez a gondolat szült, ugyan mi értelme van annak, hogy apró-cseprő hazugságaidat másokra erőltessed?”

JEGYZETEK

HABFEHÉR CSIPKESZALAG

Pap Pál néphős, a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Vezetőségének tagja, a népfölkelés egyik megszervezője Dalmáciában, akikről Szimin Boschan Magda írásában megemlékezik, a harmincas évek végén, míg illegálitásban élt, munkatársa volt folyóiratunknak.

SZINYI BÚCSÚ

Részlet a neves horvát író *Kurlani* című regényéből. *Szemle* rovatunkban Borbély János ismerteti e könyvet.

MAI MACEDÓN KÖLTŐK

Cane Andrejevski 1930-ban, a macedóniai Kratovban született. Eddig megjelent könyvei: „Szoncseva poroka” (gyermekversek), Kocso Racin-kiadás, Szkopje, 1951; „Jagotki” (gyermekmesék), Detszka radoszt-kiadás, Szkopje, 1955; „Dobrina” (versek), Kultura-kiadás. A mai macedón próza és költészet kiadványsorozatában, Szkopje, 1956.

Mateja Matevszki 1929-ben született, Carigrádban. Eddig egy verseskönyvet adott ki: „Dozsdovi” címmel, 1956-ban.

Gane Todorovszki 1929-ben, Szkopjében született. Eddig megjelent könyvei: „Vo utrinite” (versek), Macedón Állami Szépirodalmi Kiadó, Szkopje,

1951; „Trevozsni zvuci” (versek), Kocso Racin-kiadás, Szkopje, 1953; „Szpokoen csekor” (versek), Kultura-kiadás, Szkopje, 1956.

A három macedón költő e számunkban közölt verseit a fordító válogatta, a belgrádi „Delo” c. folyóirat egyes számaiból, illetve a III. Jugoszláv Költészeti Fesztivál alkalmából kiadott verses almanachból. Gane Todorovszki: „Hét visszatérés a rezgőnyárfa motívumához” c. költeményének fordítása eredetiből, a többi versé szerb szövegből készült.

Acó Sopov 1923-ban, Stipben született. Eddig kiadott kötetei: „Peszni” (versek), Mladi borac-kiadás, Beograd, 1944; „Na gramozu” (poéma), Nopok-kiadás, Szkopje, 1950; „Szo nasi race” (versek), Macedón Állami Könyvkiadó, Szkopje, 1950; „Sztihovi za makata i radoszt” (versek), Kocsa Racin-kiadás, Szkopje, 1952; „Szej sze szo tisinata” (versek), Kocso Racin-kiadás, Szkopje, 1955; „Vetrot noszi ubavo vreme” (versek), Kocso Racin-kiadás, Szkopje, 1957.

E számunkban közölt írását a belgrádi „Politika” c. napilap f. év augusztus 2-i számából vettük át.

MESSZI UTAKON

Az itt közölt szöveg Sulhóf József *Bácskai kaland* című szindarabjának rádióváltozata. A hangjáték a noviszádi rádió műsorán szerepelt.

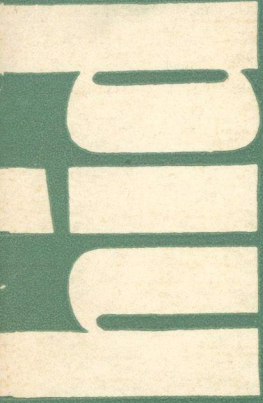
TARTALOMMUTATÓ

Szimin-Boschán Magda / Habfehér csipkeszalag	703
Fehér Ferenc / Elégikus sorok egy ló hullája fölött	709
Mirko Božić / Szinyi búcsú	711
Laták István versei	719
Majtényi Mihály / Hetedikén reggel	723
Gulyás József / Nyár	726
Szirmai Károly / Az édes otthon	728
Dóró Sándor versei	731
Hereeg János / Móricz Zsigmond és a Bácska	734
MAI MACEDÓN KÖLTŐK	740
Deák Ferenc / A pantomin játékos halála	746
Galamb János / Elmélkedés	749
Dési Ábel / Magány	750
Bányai János / Három fehér kémény	751
Foky István versei	754
Sulhóf József / Messzi utakon	756
Fehér Ferenc / A szó varázsa	769
Kalapis Zoltán / Az öröm és a keserűség pillanatai	771
Sveta Lukić / Röpke diskurzus mai költőinkről	777
Ácó Sopov / Gondolatok a mai macedón irodalomról	781
Bori Imre / Az adósság törlesztése	783
Borbély János / Mindenfajta embertelenség ellen	785
Burány Nándor / Feledhetlen könyv	787
Sáfrány Imre / A valóság integrálisabb tükrözése	789
Ivan Ivanji / Botrány John Osborne újabb színdarabja körül	792
KRÓNIKA	794
Jegyzetek	803
Branislav Brankov rajzait a 708, 710, 720, 722, 727, 732, 740, 745, 749, 750, 755, 776, 780, 784, 786, 791,	
Sáfrány Imre szövegrajzait a 713, 718, 724, 730. és 751. oldalon közöljük.	

**IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1959. SZEPT. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SÁD, VOJVODE MISICSA 1.
– SZERKESZTŐSEGI FOGADÓÓRÁK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELŐ
FIZETESI DIJ. EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR. – KESZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVISZADON.**

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tár